

КРИСТИНА РОЙ

ÆРТÆ ХÆЛАРЫ

Нывгæнæг В. Гаврилов

Ирон æвзагмæ йæ ратæлмац кодта
Рамонаты Еленæ

РУХС
СКÆСÆНЫ

Рой Кристина
Три друга. Рассказ, 103 стр.
На осетинском языке.
© 1993 г. «Свет на Востоке»

Рой Кристина. Æргæ хæлары.
Словакаг æвзагæй тæлмац.
Дыккаг рауагъд растгондæй, 103 фарсы.
© 1993 Рауагъдад „Рухс Скасæны“

1. ДЯДЯ ФИЛИНМÆ

Æгас дунейы дæр фæзил, æмæ дзы æртæ æртхорды хуызæн кæрæдзиуыл æнувыд зынтæй ссардзынæ. Цæвиттон, зæронд фиййау Филинмæ хъомыл кæнынмæ бахаудтой Петр, Ондрейкæ æмæ Фидель. Сывæллæттæ Филины хуыдтой „дядя“, хæд-зонд, хæларзæрдæ æмæ æууæнкджын адæймаг, кæд йæ æвзонг хæлæрттæм тызмæгтомау касти, уæддæр.

Петры ныййарджытæ тæвднизæй амардысты фæд-фæдыл æмæ æхсæнад лæппуйы радта Филинмæ хæссынмæ. Æмæ саби афтæмæй бахаудта хъæздыг Гемерскийы хъомхизæнтæм, уым æрфысым кодта дядя – Филинмæ. Уый та уыди лæппуйæн йæ фыды фыды хæстæг. Æмæ фиййауы халагъуды лæппу йæхимæ касти амондджын, æдас ран кæй уыд, уымæ гæсгæ.

Ондрейкæйæн йæ æцæг ном хуынди Андраш фон Гемерский. Æмæ дохтырты амындмæ гæсгæ æрвыст æрцыд зæронд фиййаумæ, кæд ын, миййаг, хæххон сыгъдæг уæлдæф исты ахъаз фæуид, фысты цыхт æмæ йын æхсыр феххуыс уаиккой, зæгъгæ, уый адæргæй.

Лæппуйыл дыууæ азы рацыд, уæд йæ ныййарджытæ фæхицæн сты. Мад иуцасдæр рæстæг йæ сывæллонмæ фæкасти, стæй йæ æцæгæлон адæмы æвджид бакодта æмæ афардæг. Дзырдтой номдзыд зарæггæнæг сси, зæгъгæ. Ондрейкæ йæ дзæбæх дæр нал хъуыды кодта. Кæддæр ма йæм йу хатт фæзынд æмæ тынг дзæбæх аив уыд. Иу стыр къоппы дзаг ын æрласта адджинагтæ, стæй алыхуызон хъазæнтæ, фæлæ йæ... уый фæстæ нукуал федта. Æмæ-иу Ондрейкæ куы фарста йæ мад, йæ фыдæй, уæд ын-иу загътой, ацы рухс дунейыл ын æппындæр ничи ис.

Лæппу царди фон Гемерскийы гæнахы, фæлæ бонай бон фыдхуыздæр кодта æмæ фæстагмæ мыдадзын цырагъау батад, баруад. Дохтыр бацамыдта хохмæ йæ арвитын. Гъе афтæ Ондрейкæ бафтыди зæронд Филинмæ. Уым ын арæвдз

кодтой царәнует, гәнахәй йын әрбахастой фәлмән хуыс-сәнтә. Халагъуды кьәсармә та йын әрфәлдәхтой бәласы зәнг бандонән әмә уым йә фәллад уагъта.

Се 'ртыккаг әрдхорд уыди цыппәркьахыг Фидель. Уый әнәсцухәй сә фәдыл згьордта Петр әмә Ондрейкайән. Әр-мәстдәр-иу уыдонәй фәхицән әхсәвыгон. Ондрейкә-иу йә хьарм хуыссәны куы абырыд, Петр та-иу асин хәрдмә куы авардта йә хуыссәнуетмә цармә схизыны тыххәй, әрмәст-дәр уәд хицән кодта куыдз йе 'рдхорд ләшпутәй, әмә-иу уәд уый дәр бафынәй.

Дядя Филин, зәронд фиййау бәрзонд ләг уыд. Йә ән-цъылдтә цәсгом кәддәриддәр сагъәсхуыз, сәнтурс дәндәг-тә йын, иунәг урс хил дәр йә сәры нәма уыд, әрмәст йә бәзджын әрфугытә куыддәр фәхаласхуыз сты. Әмә сә-иу куы әрбалхынцъ кодта йә хьоппәг сау цәстыты сәрмә, уәд-иу цыма тәрккьәвдайы размә арвыл сау мигътә әрбабадт... Әмә гье, уыцы тәрккьәвдахуыз тызмәг цәстәнгасәй тар-сти алчи дәр: канд әвзонг ләшпутә әмә фиййәуттә нә, фәлә суанг хьомтә әмә цыппәркьахыг хьуынджын хьом-гәстә дәр. Дядя Филины чух-мухты не смәсты кодтаис, фәлә иугәр фәмәсты, – уәд дәхи хьахъхьә, аххосджынтыл мәгуыры бон кодтаид! Әмә кәд Ондрейкә хьәздыг ләджды фырт уыд, уәддәр ын Филин ницы барста, ницы йын хатыр кодта. Ләшпу коммәгәс ахуыр нә уыд, фәлә йә Филин афтә әрцахуыр кодта, әмә йын дыккаг хатт зәгъын ницуал хьуыд, кәд ыл зәронд фиййау хьәртә нә кодта әмә йыл цәф нукуы әруагъта, уәддәр.

Дохтыр ләшпуйы куы бакодта Филинмә, уәд ын бафә-дзәхста:

– Ләшпуйы хьәуы сау дзуләй әмә әхсырәй әфсадын. Тынг уарзы адджинагтә, фәлә йын зианы хос йедтәмә пайда не сты. Уый дә ма ферох уәд. Райсомәй йә хи әхсын хьәуы узал донәй, әмә уый дәр йә зәрдәмә нә цәуы. Фәлә ды уыдәттәм ма кәс. Хьуыды дәр ма кән, Гемерскийы ләшпу у, уый. Ам ныхас цәуы әрмәстдәр йә әнәниздзинадыл.

– Хорз, бамбәрстон хабар, – загъта дядя, йе 'рфугытә фел-

хынць кәнгәйә. – Ахәм ләппумә сарәхсдзынән, цы кәнын хъәуы, уый зонын.

Әмә әцәгдәр сарәхсти. Фыццаг бонтәй фәстәмә Ондрейкә не суәндыд йә фысыммә хъыпп-сыпп скәнын дәр, ныр та? Йә хъуыдыйы дәр никуы 'рцыд йә ныхмә исты сдзурын, истәуыл не сразы уәвын! Дядя Филинәй фәстәмә ләппутән никуы ничи уыд. Боньгон сә Филин нә хъуыды кодта, нә сәм касти, цы мигәнәг сты, уымә, фәлә-иу әризәр әмә хъом әрбатардтой сә хизәнтәй, зәгъгә, уәд-иу ләппутәй сә иу зәрондән йә галиу фарс әрбадтаид, иннә – йә рахиз фарс. Амә йын-иу дзурын систой сә хабәрттә. Фидель та йә хъуынджын сәр хъуамә әрәвәрдтаид йә хицауы уәрджытыл, йә цәстытәм ын әдзынәг кәсгәйә, цыма-иу уый дәр исты хабар ракәнынмә хъавыд, боны дәргыы цытә бакуыста, уыдоны тыххәй. Куыдз нырма арыгон уыд, фәлә йә фындз әмә йә хъустәм гәсгә бамбарән уыд, нырма әдылы кәй у, уый. Зәронд куыйтә Белкә әмә Царәимә арәх хылтә кодта әмә-иу йә хъуын тындтытәй әрбахаста.

Фыццаг хатт Филин дыууә ләппуйы цыры куы баййәфта, сәхицән хуыссәнуат рәвдз кәнгәйә, уәд йе 'рфгуытә бәрзонд саста фырдисәй. Әмә ләппутә, мәгуыртәг, фәтарстысты, фәлә дзәгъәлы, ницы сәм сдзырдта. Әрмәст зәгъта, цәмәй Ондрейкә йә быны бакәна кәттаг простын әмә хъармдәр әрәмбәрза йәхи.

2. ДӘЛИМОНЫ УЫНАФФӘ

Иу хуыцаубон фәссихор хъәды, бәләсты әхсәнты кәрәдзи къухтыл хәцгә бәрәгбонарәзтәй фәцәйуадысты чысыл хәләрттә. Дядя Филин нә уарзта хуыцаубоны әгъдау халын, хъуамә адәм уыдаиккой сә бәрәгбоны дарәсы. Аргъуанмә цәуын йә бон кәмән уыд, уый хъуамә әнәмәнг ацыдаид, кәд уырдем әшпынкъаддәр дыууә сахаты цыд

уыд, уæддæр. Филин йæхæдæг искуы-иу хатт йедтæмæ нæ цыди аргъуанмæ, уымæн æмæ уый бæрц дард йæ бон нæ уыд цауын. Кæддæр йæ зæнгыл æрфæлдæхт бæлас æмæ уæдæй фæстæмæ дард цауын нал фæрæзта, йæ къах рысти. Фæлæ абон уæддæр уыди аргъуаны æмæ ныр лæппутæ йæ размæ рацыдысты.

Аргъуанмæ куы цыди, уæд сын бафæдзæхста Евангелийæ найзустъ стихтæ сахуыр кæнын, æмæ ныр иу иннæмæн дзырдта, цы сахуыр кодта, уый. Гъе ахæм уыд сæ урок. Æваст дын Петр куы фæхъус уайд æмæ Ондрейкæйы къухыл куы рахæцид, йæ сæрæй йын калд бæласмæ ацамонгæйæ. Ууыл бадти дядя Филин, йæ къухтæ йæ роцъомæ быцæу савæргæйæ, цыма йæ цыдæр уæззау уаргъ бынмæ зæхмæ æлвæста.

– Цæй æмæ йæм хæстæг ма бацауæм, – загъта Петр, – цыдæр хъыг хабар ыл сæмбæлд!

Ондрейкæ йæ сæр батылдта, нæ йæм хъæуы цауын, загъгæ, уый нысанæн. Фæлæ куы ахъуыды кодта, уæд афтæ:

– Æмæ йæ кæд мах бахъæлдзæг кæндзыстæм, уæд та?

Дядя йæ сæрыл схæцыд, хус къалиуы къæрц фехъусгæйæ. Лæппутæ æрлæууыдысты. Бацауиккой йæм уæд та?

– Кæдæм рараст стуг, кæ, ма хæлæрттæ? – афарста сæ Филин. Æмæ йæм уæд хæстæг бацыдысты.

– Дæ размæ бæргæ цыдыстæм, дядя.

– Æмæ ма размæ цæмæн хъуыд цауын?

– Уымæн æмæ дын тарстыстæм, – къуызгæ сдзырдтой лæппутæ, лæджы цур нæууыл æрбадгæйæ.

– Цæмæн афтæ æнкъард дæ, дядя? Цы дыл æрцыд? Исчи дæ, миййаг, бахъыгдардта?

Петр Ондрейкæмæ бадзагъул кодта, афтæ бафæрсын куыд бауæндыд, загъгæ. – Уæд та дæм смæсты дядя?

– Дæумæ афтæ кæсы, æз æнкъард дæн?

– Дядя лæппуы бур дзыккутæ йæ къухæй асæрфта, хуры рухсмæ уæлдай бурдæр чи зындис, йæ фæлурс цæсгомы алфамблай, уыдон.

– Уæдæ нæ уыдтæ æнкъард, загъгыс, нæ?

Лæппу æдзынæг ныккастис лæджы цæстытæм.

– Уыдтæн, уыдтæн, мæ хур, æнкъард, æмæ хорз бакодтат, мæ размæ кæй рацыдыстут, уымæй. Ныр та уал, цалынмæ ам бадæм, æмæ нæ фæллад уадзæм, уæдмæ мын радзурут, Евангелийæ цы сахуыр кодтат, уый.

Лæппутæ радывай дзурын байдыдтой иу хъæздыг лæг æмæ магуыр Лазæры таурæгъ.

– Дядя, æмæ хъæздыг лæг уæддæр цæмæ гæсгæ нæ бахуыс кодта магуыр Лазæрæн? – сфарста Петр.

– Цæмæн куы зæгъай, уæд дурзæрдæ лæг уыд æмæ уымæн. Цы куыйты кой дзы ис, уыдон хуыздæр уыдысты хъæздыг лæгæй. Уый уын фæдзæхсын, мæ хуртæ, макуы макæцы маргы, кæнæ сырды бахъыгдарут. Уыдон махæй, ома, адамæй бирæ хуыздæр сты. Ныр та уал цомут нæхимæ! Дядя ныхæцыд Ондрейкæйы к’ухыл, Петрмæ та радта зарджыты чиныг æмæ араст сты сæ хæдзармæ. Хъомхизæнтæй сæм хъуысти дзæнгæрджыты дзыгъал-мыгъул, рæстæггай та – Белкæйы райын æмæ Царæйы ниуын, хъуысти дзы уадынды зæланг дæр. Уый æппæты æвзонгдæр фиййау Стево цагъта уадынды. Тынг зæланг кодта словакаг адæмон зарæг, суанг айзæлди хæхтыл. Лæппутæ зыдтой уыцы зарæг. Дядя цыди сæргуыбырай, цыма йæ исты уæззау уаргъ зæхмæ æлхъывта.

Æхсæвæр-иу куы бахордтой, уæд-иу æрбадтысты сæ къæсы дуармæ. Æмæ та мæнæ ныр афтæ бакодтой, дядя – бæласы зæнгыл, бандонæн кæй сæвæрдтой дуармæ, ууыл, лæппутæ та – йæ къæхты цур, зæххыл. Æмæ дыууæ дæр сæ ныфс нæ хастой дядяйæн афтæ зæгъынмæ, исты ма нын радзур. Зæронд лæг та бирæ алыхуызон хабæрттæ зыдта æмæ-иу куы фæрæстмæ, йæ хорз зондыл-иу куы фæци, уæд цынæ диссаг радзырдтаид!

– Дæ хорзæхæй, дядя, курæм дæ, исты нын радзур! – фæрæвдз Ондрейкæ, лæгъстæгæнгæ.

Лæг фестæлфæгау кодта, лæппуйы лæгъстиаг цæстæнгасмæ куы фæкомкоммæ, уæд. Арф ныуулафыд æмæ загъта:

– Сыхам мæ фарстат æнкъард дæ, зæгъгæ? Уый тынг хыгаг хабар у, бон дæр æмæ мын æхсæв дæр мæ зæрдæ риссын кæны.

– Омæ ма нын радзур, – балагъстæ та кодтой лæппутæ,

суанг Фидель дәр ма ләгъстиагхуызәй йә сәр әрәвәрдта йә хицауы хъәбысы, алы хъуыддаджи дәр семә архайәг кәй уыд, уымә гәсгә.

– Абон уын радзурдзынән мәхи цардәй иу ахәм хабар, нырмә кәй нукуыма никәмән радзырдтон, – райдыдта дядя.

– Фондз азы мыл куы рацыл, уәд мә мад амард әмә фыд ракуырда әндәр ус, тынг зәрдәдзуаг әрыгон идәдз сылгоймаджы. Ус йемә нә хәдзармә әрбакодта йә фырты дәр, раззаг ләгәй йын чи баззад, уый. Йә ном хуынди Истванько. Әмә әз дәумә куы фәкәсын, Ондрейкә, уәд мәнә дә халдих, мә цәстыты раз әрләууы Истванько: йә тымбыл гошп йә сәрыл, йә уәхскыл иуварс аппәрста словакаг плащ, йә уәлә алыхуызон әндәхтәй нывәфтыд хәдон әмә уәрәх фадыгджын хәлаф.

Мә мады зәнәгән әз сеппәты кәстәр уыдтән, мә хистәртә иууылдәр амардысты. Уәдәй фәстәмә мын әфсымәр нал уыд әмә мын мәнә фәзынд; әрбацауәггаг ләппу хъуамә уыдаид ме 'фсымәр. Мәнә сымах уә кәрәдзийы уарзут, уый әз зонын. Әмә сымах уынгәйә мәнәй нә рох кәнынц мә сабийы бонтә. Фәлә әз уыцы кәйдәр ләппуыы цас уарзтон, афтә мады зәнәг әфсымәртә дәр кәрәдзийы уый бәрц нә уарзынц. Ноджы әмгәрттә уыдыстәм, әрмәст әз – тыхджын, уый ләмәгъ; әз – хъәддагарәзт, әгоммәгәс, уый та – уәздан; әз – фыдфыны хуызән, уый та – хәрзуынд. Гъе, афтәмәй кәрәдзиуыл тынг әнувыд систәм, әмә уый куыннә уыд иттәг әхсызгон нә ныййарджытән. Уыцы әдых ләппуыы-иу мә бар дәр ныууагътой, зыдтой, әз әй бафхәрын никәмән бауадздынән. Стәй уымән дәр әнәдызәрдыгәй бар ләвәрдтой мәнмә йә цәст дарын. Әмә, бәргә, афтә куы баззадаиккам әнә мастәй! Фәлә фыдәлтәй дзәгъәл хуымәтәджы на баззад ахәм әмбисонд: „Дәлимонән йәхи бон кәм ницы у, уырдем әрвиты зәронд усы“. Әмә махмә дәр иуахамы әрбарвыста йә „минавары“. Уый уыди мә фыды хәстәджытәй иу, дәуән та, Петр, дә фыды мады мад. Гъе, уый нәм фәзынди иу хатт, мән иуварсырдәм акодта әмә мә хынцфәрстытә фәкодта алцәмәй: мә фыды

ус мæ уарзы, æви нæ; мæхи фыд мæм цы цæстæй кæсы, Истванько мæм цы зæрдæ дары æмæ æндæр ахæм фæрстытæ.

Хорз æмæ нæм бирæ нæ бафæстиат. Куыд æнæнхъæлæджы нæм фæзынд, афтæ æнæбæрæгæй фæцыдæр. Фæлæ йæ ацыд мæнæн та фæци æнæуынондзинады хос, ме сæфт æрбауыдтон Истванькойæ. Мæ уарзондзинад мын адафта уыцы фæлитой ус. Къулбадæг кæй уыдтæн æмæ бирæ фыдуаг митæ кæй кодтон, уый тыххæй бирæ æфхæрдтытæ хъуамæ æййæфтаин мæ фыдæй. Истванько та коммæ касти æдзухæй, мад æмæ фыды æрмæст сæ цæстæнгасæй дæр æмбæрста, уымæ гæсгæ æфхæрд не 'ййæфта.

Æз бавдæлдтæн æмæ иудадзыг нæ хæстæг зæронд усы ныхæстæ мæ зæрдыл дардтон: „Дæ фыд æй уымæн не 'фхæры, æмæ йæ дæуæй фылдæр уарзы, стæй йæ мад дæр иудадзыг йæ сæрыл хæцы, азымы йæ нæ дæтты“. „Мæнæн та ничи уыди мæ сæрыл сдзурæг æмæ арæх æййæфтон æфхæрд. Фæлæ æнæгæды ныхасæй, мад мæн тыххæй арæх куывта Хуыцаумæ. Тынг хорз сылгоймаг уыд тынг, зæгъæн куыд нæй, афтæ. Никуы мæ ницы бахъыгдардта. Мæн та афтæ фæндыд æмæ мæ йæхи фыртæй фылдæр куыд уарзтаид. Уый адыл мæ маст тынгæй тынгдæр фыхти, тынгæй тынгдæр хæлæг кодтон Истванькомæ, мæнæ цалынмæ сымахы йас нæ систæм, нæ дыууæ дæр, уæдмæ. Æмæ уын радзурдзынæн, æппындæр мæ чи никуы ферох уыдзæн, абоны онг дæр мын мæ цард чи æнад кæны, ахæм хабар.

Лæг иуцасдæр аджих, стæй йæ къухæй ацамыдта сæ аком-коммæ иу обаумæ.

– Уарта уынут уыцы къуыбыртæ?

Уынæм, зæгъгæ, уый нысанæн лæппутæ батылдтой сæ сæртæ.

– Гъе, уым обаумæ хæстæг цардыстæм мах кæддæр. Стæй уæртæ уынут, ныртæккæ хур кæдæм кæсы, уыцы хъомхизæнты зæххыл та цардысты, тын уафджытæ æмæ сæм арæх хастам къуымбил тын уафынмæ. Уыцы ранмæ бацæуæн уыди дыууæ фæндагыл: иу – къуыбыртыл, бæрзонд къæдзæхты фæхстыл, иннæ та – дæлвæзыл. Æмæ хæстæгдæр, цыбырдæр фæндаг уыди дæлвæзыл, фæлæ уый хыгъд тæссагдæр, уымæн

æмæ дзы ахизын хъуыди цъымарайыл, æвæдза уырдаем ных-
хаудтæ, уæд рабырын дæхи бон ницы хуызы бауыдаид.
Цъымарайы ранæй-рæтты къуыбыр дардтой цъæх хъуынайæ
æхгæд стыр дуртæ. Æмæ уыцы фæндаг хорз чи зыдта, стæй
цæрдæг чи уыд, уый, дурæй-дурмæ гæпп кæнгæйæ, аирвæз-
таид фаллаг фарсмæ. Фæлæ стыр ныфс хъуыди, лæгдзинад
уыцы тæссаг фæндагыл ацæуынмæ, дæ уд дæ къухы хæсс,
афтæмæй.

Иу хатт мах дæр арвыстой нæ ныййарджытæ тын уаф-
джытæм, нæ къуымбилы бæстытæ не 'ккойы, афтæмæй. Фа-
лæмæ фæцыдыстæм къæдзахы фæхстыл, куыд нын бафæ-
дзæхстой нæхимæ, афтæ. Фæлæ фæстæмæ куы здæхтыстæм,
уæд мын Истванько радта фæткъуы, тынуафæджы ус ын кæй
авæрдта, ахæм. Æмæ æз бафиппайдтон, йæ дзыппы дæр ма
уыди фæткъуы, йæхи мад ын кæй авæрдта, ахæм. Мæнæн та
ницы радта фæндагмæ. Нæхицæй куы цыдыстæм, уæд мадæн
хæрзбон дæр нæ загътон, уымæн æмæ мæ уынгæ дæр нæ
фæкодта, мæ къуымбилимæ куыд рацыдтæн, уый. Æмæ ныр
куы базыдтон, тын уафæджы ус дæр мæнæн ницы радта, уый,
уæд мын ахæм хъыг фæцис, ахæм, æмæ мæ игæр артыл фых-
ти, мæ маст мæ хуылфы сыгъди. Уый адыл мæ фæткъуы дард
ныззыррытт ластон, Истванько мын кæй радта, уый. Мæхи-
цæн мæ зæрдæ суынгæг æмæ ма мæхи тыхуырæд кодтон,
æндæра ныббогъ ластаин.

„Уæдæ уæд зæронд ус æцæг дзырдта раст, – ахъуыды код-
тон мæхинымæр, – ай куы никайы хъæуын æцæгдæр ацы рухс
дунейыл, куы ничи мæ ницæуыл нымайы. Алчи дæр уарзы
æрмæст Истванькойы... Æмæ гъе афтæ уыдзæн цæргæ-цæ-
рæнбон“. Ноджы ма фехъуыстон, дæлимон бæстыл зилы, кæд
æй цæстæй нæ уынаем, уæддæр, æмæ нын йæхинымæр дзуры,
цæуыл хъуыды хъæуы, цы кæнын хъæуы, уыдæттæ. Æцæг у,
мæнг у, нæ зонын, фæлæ уæд, æвæццæгæн, бабырыд мæ
зæрдæмæ дæр æмæ мæ сардыдта хæйрæджын æбуалгъ
хъуыддагыл. Æрмæст мын дæлимон бацагъта уый мæ хъусы,
æндæр мæм кæцæй æрцыд ахæм хъуыды. Фæстæмæ нæ
хæдзармæ куы здæхтыстæм тын уафджытæй, уæд Истванько-

йæн загътон: „Æгæр дард у хохы фæхстыл фæндаг, бавзарæм хæстæг фæндагыл ацауын“.

– Æмæ мæ мад афтæ куы фæдзæхста, хæхтыл рацæут, – бамбарын кодта лæппу, – стæй ма нæ фыд дæр кæртæй нæ фæдыл хъæр куы кодта, цъыфдзæстытыл-иу ма раздæхут, зæгъгæ“.

Фæлæ фæндаджы саджилмæ куы æрхæццæ стæм, уæд æз дунейы æфсæнттæ ссардтон, загътон, мæ къах риссы, мæ хистæр æнгуылдзы законы сындз фæныхст æмæ æндæр ахæмтæ. Истванько мын, мæгуырæг, фæтæригъæд кодта æмæ скарста, нæхимæ уыдæттæ куы радзурæм, уæд ныл баууæндзысты æмæ нæм хыл нæ кæндзысты. Уый адыл араст стæм дæлвæзы фæндагыл. Фæлмæн кæрдæгыл, пух гауызыл цæуæгау, уайтагъд ныхæццæ стæм цъымарамæ. „Ныр дæхимæ кæс, сарæхс гæпп кæнын дурмæ“ – ныффæдзæхстон Истванькойæн, мæхæдæг атындзыдтон размæ.

Лæппу мæ фæдыл не ’ййæфта æмæ æххæст нæ рахæццæ былгæронмæ, иунаг дур ма йын баззад, кæуыл æй багæпп кæнын хъуыд, уый. Æз асæй дæр бæрзонддæр æмæ мæ ма даргъ зæнгтæ уайтагъд бахæццæ кодтой иннæ былгæронмæ. Фæлæ Истванькойæн йæ бон афтæ кæй нæ бауыдзæн, уый мæ фондз æнгуылдзы хуызæн зыдтон, фæлæ йæм ахъæр кодтон, цъымарайы къудзитыл хъавгæ рахиз, зæгъгæ. Æмæ мæм байхъуыста, дыууæ къудзийыл уал рагæпп кодта, фæлæ æртыккаг къуындзих бынмæ лæсын байдыдта. Лæппу фæтарст æмæ фæстæмæ дурмæ агæпп кодта. „Ныр мауал фезмæл дæ бынатæй, æнцад лæуу! – бахъæр та йæм кодтон цъымарайы астæумæ. – Ам хæстæг цæры хъæдгæс, ныртæккæ йæ æрбакæндзынæн æмæ дын феххуыс кæндзæн“. Уый адыл бындзау атахтæн, æрмæст... хъæдгæсы хæдзармæ нæ. „Петрушкæ, ма ацу, ма мæ ныуадз, тынг тæрсын!“ – хъæр ма бæргæ кодта мæ фæстæ, стæй уыцы иу цъæхахст нылласта: „Ма – тушкæ!“.

Уыцы зæрдæхалæн хъæр мæ хъусты зæлланг кодта æхсæв дæр æмæ бон дæр, уал азы фæд-фæдыл, стæй мæ не’ сцух уыдзæн мæ амæлæты бонмæ дæр, суанг мæрдты дæр мæ хъустыл уайдзæн. Гыццыл уыдтæн, фæлæ фыд-зæрдæ, уыцы æбуал-

гъы сахат та – дурау хъæбæрзæрдæ. Истванько, кæй зæгъын æй хъæуы, фæдæлдон, – дзырдтон махинымæр.

– Ныр ын, магуырæг, ничиуал радтдзæн фæткъуы, æмæ адæм уарздзысты æрмæст мæн“. Мæхæдæг иунæгæй фæхстыл рафардæг дæн, Каины хуызæн, йæ мады зæнаг æфсымары чи амардта, хæлæджы уагыл æмæ йæ Хуыцауыхайæ чи æмбæхсти, уыцы Каины хуызæн. Фæлæ æнæнхъæлæджы мæ зæрдæ фæцæйскъуыд, афтæ срысти: æрæджы мын мæ хъусы чи бацагъта „Цъымарайы йæ цæсхой“, зæгъгæ, уыцы хъæлæсæй та мæм ныр афтæ æрбадзырдæуыд: „Дæ хæдзармæ дын ацæуæн нæй, цы зæгъдзынæ, Истванькойæ дæ куы бафæрсой, уæд?“

Фыртыхстæй зæххыл ахаудтæн æмæ ныббогъ ластон, фæкуыдтон зæрдæбынæй, цалынмæ нæ бафынæй дæн, уæдмæ. Райсомæй куы ‘рбабон, уæд фæзындысты суг ласджытæ æмæ мæ куы базыдтой, чи дæн, уый, уæд мæ сæ уæрдонь сæвæрдтой æмæ мæ нæ хæдзармæ æрластой. Фыдхуыстытæ æмæ фыдфынтæй уый бæрц фæдзæгъæл дæн æмæ мæ зæрдыл нал лæууыдысты зноны хабæрттæ. Бауадтæн мæ хуыссæнуатмæ. Райсомæй-иу хур куы скаст, уæд-иу ныррухс нæ уат. Абон дæр афтæ. Хуры тынтæ æркалдысты мæ фыды сынтагмæ... æмæ...

Дядйæн дарддæр дзурын йæ бон нал уыд, йæ цæссыг, донау, мызти йæ рустыл.

– Стæй? Стæй цы уыди дарддæр, дядя? – нал æй уагътой лæппутæ.

– Уым, сынтагыл, хуры тынтæм зæды хуызæн фынайæ лæууыд нæхи Истванько. Йæ мад йæ цуры бадти. Мæ цæстытæ атартæ сты æмæ мæ фыд куынаæ фæуырæдтаид, уæд ахаудаин пьолыл. Куы æрчыцыдтон, уæд мæ уæлхъус лæууыдысты мæ фыд æмæ йæ ус“.

– Нæ фæдæлдон?! – сцин кодтой лæппутæ.

– Нæ, нæ аныгъуылд, æрмæст лæгъз дур бындæр ныллæсыд, лæппу фæтарст, йæ цуры хæстæг ничи фæци, чи йæ сластаид, ахæм. Иу стыр куыдз нæм уыд, Белкæ, зæгъгæ, мæнæ ныр сымах Фиделы хуызæн, æдзух нæ фæдыл чи зылд, ахæм, уыцы бон æй нæхимæ ныууагътам, фæлæ уæддæр азгъордта нæ фæдыл. Æмæ Истванькойы къæхты бын дур бынмæ куыддæр

ныллæсыд, афтæ куыдзы цыма Хуыцау Йæхæдæг ацардыдта уыцы сахат йæ цурмæ, уыйау лæппуйы цъымарайæ раласта йæ сæрыхъуынтæй, йæхæдæг рæйдта æмæ ниудта былыл, цалына ма йæ хъæрма хъæдгæс нæ фæзынд, уæдмæ. Лæг йæ хъæбысы систа Истванькойы, мæсчъы донмæ йæ бахаста, цæхсадта йæ æмæ йæ нæхимæ æрхæццæ кодта.

Æз æнхъæл уыдтæн, мæ фыд мæ бафхæрдзæн, фæлæ нæ. Мад та мын пгъатæ æмæ хъæбыстæ фæкодта. Аходæн хæргæйæ, мæ алыварс рауай-бауай систой сæ дыууæ дæр; афтæ æнхъæлдтой, æз фæдæлдон дæн, куы нукуы мæ уыдтой, уæд. Ныр та мæ фæстæмæ бауырныдта, сæ дыууæ дæр мæ уарзынц, уый. Фæлæ мын ницы уыд æхсызгон. Тарстæн, æцæгдзинад куы рахъæр уа. Абон та уал рухсаг уæнт, цы мæрдты сты, уыцы мæрдты, мæ бон сæ нæу хатыр ракурын, афонмæ сæхæдæг уым базыдтой æцæг хабæртгæ дæр. Истванько, мæ сæр хъуыды кæнгæйæ, ницы схъæр кодта мад æмæ фыдæн æмæ та ногæй кæрæдзийы уарзæм, раздæры хуызæн. Ницæмæ уал æм хæлæг кодтон ныр. Мæ зæрдæ йыл нал худти, мад æмæ йæ фыд мæнæй фылдæр уарзынц, зæгъгæ. Зыдтон, æмбæрстон, мæн дæр афтæ кæй уарзынц, фæлæ æнæ æмбаргæ нæ уыдтæн уый дæр, сæ уарзты аккаг кæй нæ дæн. Белкæмæ кæсын та мæ цæсгом нал хъæцыд, куыд фервæзын кодта Истванькойы, æз та йæ фæдæлдон кæнынмæ хъавыдтæн. Фæлæ йæ уæддæр Рухс Хуыцау айста, мæ сæрма та абоны онг дæр Хуыцауы фыдæх сау мигъау бады. Уымæ гæсгæ æдзухдæр фæзæгъын; ма хыгдарут, ма мæстæй марут фосы, маргъы, уыдон адæмæй хуыздæр сты, æмæ сæхимæ нæ фыдæх кæнынц нæ Цытджын Хуыцауы!

Лæппутæм ма бæргæ уыд бирæ фарстытæ, фæлæ уæзданæй „хæрз æхсæв“ загътой зæрондæн æмæ ацыдысты сæ фæллад уадзынмæ. Куы схуыссыдысты уæд ма бирæ рæстæг фæкодтой Истванькойы кой, цъымарайы бырынцъаг дуртыл куыд цыд, йæ къæхты бын дур куыд ныллæсыд бынмæ æмæ, чысыл ма бахъæуа, фæдæлдон уа, стæй йæ куыдз куыд раласта йæ сæрыхъуынтæй...

– Ныр ын тынгдæр таригъæд кæнын дядя Филинæн, –

загъта Ондрейкæ. – Йæ бон æй ферох кæнын нæу æмæ иуда-
дзыг тыхсы, йæ зæрдæ риссы; иу цыбырдзырдæй, Хуыццауы
фыдæх ссардта мыггагмæ.

– Æмæ цымæ ныр кæм ис Истванько? – сфарста Петр. –
Кæд æмæ дядямæ æмгæрттæ уыдысты, уæд уый дæр ныр
хъуамæ дядяйы карæн уа!

– Кæд ма æндæр хатт радзурид Истванькойы хабар.

3. НОГ ХÆЛАР

Къуырийы дæргъы дядя Филин куыстыты бын фæци æмæ
лæппутæн сæ бон цыдæриддæр уыд, уыдæттæ кодтой. Дыц-
цæджы æрбацыди дохтыр, Ондрейкæйы бæрæггæнæг. Æмæ
йын лæппу куы загъта, Петямæ цары хуыссы, зæгъгæ, уæд
дохтыр бацин кодта.

– Раст кæныс, мæ хур, уый дын пайда у. Дæ фыд, кæй
зæгъын æй хъæуы, стыр лæг у, хъæздыг æлдар, фæлæ алцæмæн
дæр йæхи афон ваййы. Ацæрæм уал, æмæ фендзыстæм, цы уа,
уый. Æрцæудзæн та бон æмæ Татрæ æмæ ацы хæхтæ фæстæмæ
бауыдзысты словакаг адæмы, дæ фыдæлтæ, хæлар словакатæ
кæм цардысты, уым та ды дæр суыдзынæ хæдзардзин хица-
уиуæггæнæг. Ахуыр кæн дæ мадæлон æвзаг æмæ уарз дæ рай-
гуырæн зæхх, кæддæр нæ фыдæлтæ кæй куыстой, уый.

Лæппутæ не 'мбæрстой, дохтыр цауыл дзуры, уый, фæлæ
зæрдæ зыдта, йæ цæст сын хорздзинад кæй уарзы.

Уалынмæ æризæр, Дохтыры дæр бафæндыд цары бахуыс-
сын, лæппуты фарсмæ. Райсомæй аходæн куы хордтой, уæд
лæппутæн загъта, йæ фæдыл иу чысыл æддæдæр куы ацæуик-
кой. Фæндагыл æй Ондрейкæ афæрстытæ кодта йæ фыдæй,
куыд у, цы у. Æмæ базыдта, йæ фыд ныртæккæ кæй ис Пари-
жы, стæй ацы сæрд уырдыгæй нæма ссæудзæн. Лæппу цыдæр
æхсызгон улæфт скодта, уымæн æмæ зыдта, йæ фыд куы
сыздаха, уæд ай акæндзæн сæхимæ æмæ фæхицæн уыдзæн
дядя Филинæй æмæ Петрæй.

Дохтыр хэрзбон загъта ләппутән әмә ма дәргъвәтин рәстәг йә фәдыл сә къухтә тылдтой фәндарасты нысанән, цалынмә ма сәм йә хъампын худ зынди, уәдмә. Уый фәстә сбырыдысты къәдзәхмә, кәд ма йә барзондәй фениккой, фәлә сәм нал зынд. Уый хыгъд сәм къәдзәхы иннә фарсәй разынди аләмәты рәсугъд дәлвәз әмә уым иу чысыл хәдзар. Хъәдынкъул, фәлә йә сәр әмбәрзән дурәй әмбәрзт, хәрз чысыл рудзгуытә йын, мәнә әцәг аргъауы хәдзары хуызән. Хәдзары рәзты калди мәсчъы дон, къәдзәхы бын иу суадонәй.

Стево хаттгай ләппутән цы аргъәуттә кодта, уым ма уыд ахәм хәдзәрттә, усбирәгътә кәм царди. Хәдзары дуармә хуры тынтәм йәхи тавта иу стыр урс куыдз. Хуыцау хорз, әмә сә әдылы Фидель ацы сахат ләппутимә нә фәци, әндәра та афонмә уыцы урс куыдзимә схъуырдухән уыдаид. Цалынмә ләппутә әнахуыр хәдзармә кастысты, уәдмә байгом йә дуар әмә дзы рахызти... зәронд усбирәгъ нә, фәлә чысыл ләппу! Адонәй хистәр уыдаид, цыбыр плащы, бәрзондхъус цырыхъхъыты әмә хәрз чысыл гопп йә сәрыл. Урс куыдз куы ауыдта, уәд йә алыварс гәппытә систа, йә къәдзил тилгә. Ләппу йә асәрфга йә къухәй әмә бахудти. Әмә сә дыууә дәр хәрдмә цәуыныл фесты къәдзәхы фахсыл, раст Петр әмә Ондрейкә кәцәй кастысты, уыцы 'рдәм. Куыдз сә бафиппайда фыццаг әмә әрләууыд йә мидбынаы. Сә куыдз фәзәронд, фәлә зондджын чи уыд, ахәм.

Ләппутә әнәнхәләдджы фәкомкоммә сты сә кәрәдзимә. Йә дарәсмә гәсгә әнахуыр ләппу ацырдыгон нә уыд. Уәзданәй сын радта салам әмә сә бафарста, ам цы ми кәнут, зәгъгә, стәй кәцәй әрбацыдыстут. Ондрейкә әмә Петр дзуапшытә радтой, дохтыры фәдыл куыд рацыдысты, куыд әй афәндараст кодтой, къәдзәхмә куыд схызтысты әмә дәлвәзы кәй фәдтой аргъауы хуызән хәдзар, тынг кәуыл ныддис кодтой, уый. Ондрейкә нәуәндонхуызәй ләппуы бафарста, уыцы диссаджы хәдзары чи цәры, зәгъгә.

– Уый мах хәдзар у, – загъта ләппу, – фәлә әз ардәм әрцыдтән Тренчинәй къуырийы размә, ма фыд дәр мемә,

афтәмәй. Мә мады әфсымәр амард әмә йын әндәр хәс-тәджытә кәй нә уыд уымә гәсгә ацы хәдзар фыст әрцыд мә мады номыл. Мә фыд әй ауәй кәнынмә хъавыд, фәлә ма нын хәдзары әдте ис хъәды гәппәл дәр, тынг хорз бәләстә дзы, нә куысты нә әхсызгон чи хъәуы, ахәм хъәдәрмәг. Ам нырма афәстиат уыдзыстәм иу цасдәр, базилдзыстәм нә хъәды хаймә, бацәттә кәндзыстәм хъә-дәрмәг, стәй йә аласдзыстәм немә.

– Мәнә уый дә куыдз у?

О, мах Дунай у, – загъта әнахуыр ләппу, – Нә йә фәндыд нәхимә баззайын әмә йә бахъуыди немә раласын, суанг ма йын билет дәр балхәдтам фәндаггаг.

– Әмә йә купейы уемә сбадын кодтат? – бәлвырддәр афарста Ондрейкә.

– Кәцәй?! Фәлә йә кәм сбадын кодтой, уым йә зәр-дәмә нә фәцыд. Әмә ныр куы раирвәзт әдтәмә, уәд мә фыр цинай куыннә фәфәлдәхта иуварс. Афтә, нә, Дунай?

Куыдз батылдта йә кәдзил, йә хицауы къәхты бын хуысгәйә.

– Махмә дәр ис куыдз, әрмәст нырма әрыгон у, әдылы къәбыс.

– Куы байрәза, уәд сымахоны хуызән тынг стыр суы-дзән, – афтыдта сә ныхасыл Петр.

– Әмә ныр кәдәм цәуыс? – афарста Ондрейкә әнә-зонгәйы.

– Кәдәм, загъгә, уәд мә фәнды рындзмә сбырын әмә уырдыгәй иннә фарсмә акәсын, цы дзы ис, цыма. Махмә дәр ис ахәм кәәдзәх, әрмәст бәрзонддәр әмә фәтәндәр, әмә йә цъуппыл куы әрләууай, уәд дәм афтә фәкәсдзән, цыма „Хуры бәстәйы“ дә. Тәрккъәвдайы фәстә арвыл әрдын куы фәзыны, уәд фенхәл уыдзынә, уый арвы дуар у, Иаков йә фыны кәй фәдта, уыцы кулдуар. Кәддәр әз әнхәл уыдтән, Иаков йә фыны кәй фәдта, уыцы дуар арвәрдын у. Ныр та зонын, уәларвы дуар әдзүх вәйы гом, цәмәй нә Хуыцауыхай Йесо Чырыстыйән йә бон кәддә-риддәр цәуын уа махмә. Сымах зонут Йесойы, әви нәма?

– Кæй, зæгъыс? – дисгæнгæ йæ сфарстой дыууæ лæспуйы, карæдзийæн дзырды бар нæ дæтгæйæ.

– Хуыцауы Фырт, Йесойы!

Лæппутæ сæ дыууæ дæр сæ сæртæ банкъуыстой.

– Ау, уый та куыд? – дисы бафтыд æнæзонгæ лæппу. Уæдæ уын æз радзурон Йесойы тыххæй!

– Иу сахаты бæрц ма уæ бон у абадын, – загъта Петр, ног зонгæ йæ зæрдæмæ тынг камæн фæцыд æмæ йемæ балымæн уæвын тынг фæндыд, уый. – Абадæм уæдæ ам рындзыл.

– Æз уын радзурдзынæн, фыццаг хатт „Хуры бæстæм“ куыд бахаудтæн æмæ дзы цы Чиныг ссардтон, уый тыххæй, – райдыдта йæ ныхас уазæг.

– Уыцы Чиныг ныр дæр мæхимæ ис. Фæлæ уал мын уæ нæмттæ куы зæгъиккат, уæхи мын куы бацамониккат. Мæхи ном хуыйны Палко, кæддæр мæ кæд Мишко хуыдтой, уæддæр. Фæлæ уый кой нæ кæнын, æгæр дæргъвæтин хабар у.

– Мæнæн та мæ ном Петр, мæнæ уый та – Ондрейкæ. Раздæр мæнæн дæр æндæр ном уыд, фæлæ дядя Филинæн зын дзурæн, йæхи загъдау, йе ’взаг асæттыны онг, æмæ йæ уæд фæхуымæтæг кодтон, Ондрейкæ, зæгъгæ, – бамбарын кодта Петр.

– Ницы йын у. Рæсугъд ном у. Афтæ хуыдтой нæ Хуыцаухай Йесойы ахуыргæнинаджы, лæспуйы Йæм чи æрбакодта, фондз дзулы æмæ дыууæ кæсагимæ, уый. Уыцы хабар дæр фыст у мæ Чиныджы.

Уалынмæ лæппутæ къæдзæхы цъупмæ схызтысты. Сæхицæн дзæбæх бадæн æрцарæзтой дуртыл, сæ ног æмбал систа йæ Чиныг, гæххæттæй йын цъар, куыд нæ счъизи уа, афтæ, æмæ дзы кæсын байдыдта.

Лæппутæ сæ дзыхтæ ныххæлиу кодтой фыр диссагæй æмæ цæттæ уыдысты суанг изæрмаæ уымæ хъусынмæ. Уалынмæ сæм фæзынди Фидель дæр æмæ лæппуты зæрдыл æрбалаууыд сæ дядя. Куыд фенхъæл уыдзæн зæронд лæг, кæм стæм уæдмæ? Æмæ цауыныл фесты, семæ Палкойы дæр хонгæйæ. Фæндыди сæ ног хæларæн сæ сахъари хæдзар фенын кæнын, кæд æмæ сæ уый фæстæ абæрæг кæнид, хуыздæр базонгæ уаиккой хæдзары.

Палко азгъордта сæхи хæдзары дуар ахгæнынмæ æмæ йемæ рахаста дзулы цыппарæм хай æмæ йæ бадих кодта се 'ртæйыл. Афтæмæйæ æмхуызонæй азгъордтой къахвæндагтыл нараг дæлвæзмæ фон Гемерскийы хъомхизæнтæм, æмæ, уырдыгæй ракасгæйæ, Петр æмæ Ондрейкæ сæ сахъари хæдзар бацамыдтой Палкойæн.

Дядя Филин сихор хæрынмæ куы æрбацыд, уæд лæппутæ, кæрæдзи дзыхæй исгæйæ, лæгæн радзырдтой сæ ног зонгæйы тыххæй. Биноныг сæм байхъуыста, уæдæ цы æмæ сын загъта, тынг æхсызгон ын кæй уыздæн, уыцы æнахуыр лæппу сæм уазæгуаты куы æрбацауа, уæд. Сеппæт дæр сæ зæрдæ дардтой, Палко сæм уазæгуаты кæй фæзындзæн иннæ хуыцаубоны.

4. УÆ КÆРÆДЗИЙÆ МАЦЫ СУСÆГ КÆНУТ...

Хуымæтæджы нæ баззад фыдæлтывккон æмбисонд: хох хохыл не 'мбæлы, адæймаг та адæймагыл сæмбæлы“. Æртæ хæлары æмæ дядя Филин æнæ Палкойæ цыма тынг бирæ рæстæг фæцардысты, афтæ зынди. Ныр та сæм уыцы ног лæппу искуы-иу хатт куынæ æрбацауы, уæд цыдæр хъуаг цыма вæййынц. Фæлæ йæ сеппæтæй тынгдæр фæмысы дядя Филин. Йæ зæрдыл арах æрлæууы уыцы хуыцаубон, портреты хуызæн æнæзонгæ лæппу йæ цуры куы æрбалæууыд, йæ плац йæ уæхскыл, хæрз чысыл гопп йæ сæрыл, йæ фæдыл та урс куызд. Ныр та уыны æндæр ныв: Палко бады фиййауы халагъуды дуармæ æмæ сеппæтæн диссæгтæ кæсы Хуыцауы Сыгъдæг Чиныгæй. Æвæццæгæн, гъе уый хуызæн уыди æвзонг Йесо дæр, аргъуаны мидæг чыныджы дæсныты æхсæн куы æрлæууыд, уæд. О, куызд хорз æмбарын кæны Палко Хуыцауы Дзырд! Йæ зæрдæмæ афтæ тынг никуыма бахъартта йе Сфæлдисæджы Ныхас. Йæхимæ уыди Библи, стæй кувæн чингугтæ алы бонæн; фæлæ сæм Палко цауын куы байдыдта æмæ алы изæр Библийы кæсын, уæдæй фæстæмæ Филинæн цыма йæ цæстыты бæттæн райхæлд æмæ рухсмæ

ракаст. Ныр бәлвырд бәрәг әмбарын байдыдта Хуыцауы Ныхасы алы дзырд дәр.

Әмә та мәна ногәй әрхәццә хуыцаубон. Филин аргъуанмә арвыста ләппуты, йәхәдәг, йә хәдзары дуармә бадгәйә, хуыдыты аныгъуылд. Фидель та ацы хатт ләппуты фәдыл нал ацыд әмә әрхуыссыд зәронд ләджы кьәхты бын. Әмә дын мәна куыдз әваст йә хуыстә куы схыл кәнид, стәй фәсәррәтт ласта әмә пыхсы аныгъуылд. Филин джихәй баззад сәргуыбырәй әмә хуыстә дәр фәкодта, куыдзимә чидәр куыд дзырдта, уый. Әрмәст дәр йә тәккә цур кәйдәр хәләс куы айхуыста, кәддәриддәр әхсызгонәй кәмә хуыста, уыцы зонгә хәләс, уәд фесхьиудта йә мидбынаты.

– Дә райсом хорз уа, дядя Филин! Цәуыл афтә әнкъард дә, стәй бынтон иунагәй цәмән бадыс? Кәм сты дә фәсивәд?

– Хорз райсомтә дыл цәуәд әмә арфәгонд у, Палко! – бацин кодта ләг, әрбацәуәгмә йә хурсыгъд кьух бадаргь кәнгәйә.

– Ды әрбацәудзынә, уый куы зыдтаин, уәд мә ләппуты аргъуанмә нә арвыстаин.

– Хуыцауы хәдзар – кәмдәриддәр, ам дәр нын хорз у, – уәздан дзуапп радта ләппу.

– Миййаг, Библи әрбахастай, знон кәй кой кодтай, уый?

– Әрбахастон, уәдә куыд! Мә фыд цалдәр боны нәхимә ацыд әмә мын фәдзәхста базонын, сымахмә мын иу цалдәр боны фәуән уыдзән, әви нә. Науәд мын нәхи хәдзары иунагәй әнкъард у. Бауадздзыстут мә?

Ләппу йә хьопнәг цәстытәй ләгъстиаг каст кодта зәронд ләгмә.

– Куыннә дә хуыамә әрбауадзәм. Уый нә, фәлә ма нын тынг әхсызгон дәр уыдзән, махмә куы баззайай, уәд, – ахәм ныфсытә йын авәрдта ләг. – Фәлә бафәрсын аипп ма уәд, дә фыд цәмән ацыдаид уәхимә?

– Нә хәдәрмәгәй иуцасдәр аласта, чи ма дзы баззад, уый та цәугәдоныл ауадздзыстәм Тренчины онг. Әрбахастон уын, дядя, Библи дәр.

– Уый мәнә сауджын Малинәмә чи уйд, уыцы Чиныг у?

– О, уый у, әмә мын уымәй зынаргъдәр ницы ис. Фыст ыл ис латинагау дәр әмә словакагау дәр. Әмә дзы исты куы фәкәсын, уәд цыма йәхәдәг мә разы ләууы, афтә мәм фәзыны. Равдисдзынән уын, йә царды фәстаг хуыцаубоны ма цы ныффыста, уый. Әвдәлы дә мәнмә байхъусынмә?

– Куыннә, мә хур, куыннә! Абон хуыцаубон куы у. Бакас ма мын, цы ныффыста, мәгуырәг!

– Дәуән әнцондәр бамбарән уыдзән, хистәр кәй дә, уымә гәсгә, -загъта Палко әмә райдыдта кәсын хъәрәй:

„Бирә цыдәртә мын нә бантыст, мә раздәры цард банымайән ис сәфтыл... – ләппу цыма Хуыцауы Фыстәг касти, афтә бәлвырд уыдысты йә ныхәстә, джиппы уагъды хуызән. – Әмә мә куы бафәндыдаид, уәддәр мә бон нә бацадаид мәхи сраст кәнын, әгәр әрәгмә ахъуыды кодтон мә удыл. Бирә удтә аивгъуыдта не 'цәг дунемә әмә уым мән азымы дарынц, ирвәзыны мадзал сын кәй нә бацамыдтон, уый тыххәй. Мәрдтәй нукуал раздәхдзысты әмә сә мә бон хатыр ракурын нукуал бауыдзән. Ох, уәдә цәй диссаджы ныхас у: „Хуыцауы фарны фәрцы ирвәзт стут... уый у Хуыцауы ләвар“. Әмә уыцы зынаргъ хәрзиуәгмә тындзын әз дәр, Стыр Хуыцау, мә Ирвәзынганәг! Зонын, ныббарстай мын, цы әфхәрды akkaг дән, уый. Дәхи әккоймә йә айстай әмә уыцы уәззау уаргъ ахастай! Мә риумә әлхъивын Дә Крест, Дә Дзуар, зәгәлтәй Дә кәуыл бахостой мән тәригъәдты тыххәй, Дә уыцы хъәдгом къәхтә, әмә Дын арфә кәнын, ох, зәрдәбын арфә Дәуән! Әз дәр ме 'цәг дунейы иукәддәр ссардзынән Дә рухс ном, мә зынаргъ Йесо! Арфә дын кәндзынән әнустәм!“

– Кәсыс, дядя, гәе афтә әууәндыд Йесойыл Малинә, – сдзырдта Палко.

Филин сәргуыбырәй йә цәссыг әркалдта. – Куы мә бафәндид, уәддәр ницуал мә бон бауыдзән, удтә ацыдысты не 'цәг дунемә әмә уым азымы дарынц мән...“ – рафәзмыдта Филин зынгхуыст сауджыны ныхәстә, йә цәссыгтә

сарфгæ. – Гъе, уыцы хъуыддаг ма æлхъивы мæн дæр зæхмæ, æмæ царгæ-цæрæнбонты рæстудæй кæй фæцардтæн, уый мын мур дæр ницы баххуыс уыдзæн.

Лæппу, йæ иу къух йæ къæбæлдзыг сæрмæ быцæу сæваргæйæ, сфарста лæджы:

– Дядя, цы дæ афтæ тынг тыхсын кæны, уый дæ мæнæн радзурын нæ фæнды? Уый ахæм тæригъæд нæу, Истванькойы фæдæлдон кæныны тыххæй мын Петр цы хабар ракодта. Истванько уæддæр куынаæ фæдæлдон, миййаг. Мæн афтæ исты куы фæтыхсын кæны, ма зæрдæ тынг куы фæриссы, уæд æй искæмæн радзурын, схъæр кæнын ма тыхст æмæ ма удæн фенцондæр ваййы. Апостол Иаков дæр уымæн загъы: Уæ кæрæдзийæ ма сусæг кæнут уе ‘нæуаг, уе ‘наккаг митæ, уæ кæрæдзийæн кувут срасты, сдзæбæхы тыххæй; бирæ у йæ бон рæстуды куывдæн, æнæсцухæй куы кувай, уæд. (5-16). Æз нырма ницыма рацардтæн, фæлæ уæддæр зонын, дæ зæрдæ куы рисса æмæ йæ дæ бон схъæр кæнын куынаæ уа искæмæн, уæд куыд зын у, уый. Чи зоны, æмæ мын ма Хуыцаухай Йесо феххуыс кæна дæу сагъæс бамбарынаæн æмæ дæ басабыр кæнынæн.

Лæг æм хæрдмæ скаст æмæ цæсты сыгтæ асарфта.

– Искæмæн ма радзурын куы бахъæуид, ацал-ауал азы цæмæ тырныдтон, уый, уæд, æвæдза, дæ разæй никамæн радзурын, Хуыцау дæуæн фылдæр зонд саккаг кодта ма зæронд удæй, мæнæ æвзонг Самуилæн куыд саккаг кодта, Илияйæ зонджындæр чи уыд, уымæн, гъе афтæ.

Зæронд лæг æрбадти йæ ахуыр бынаты, Палко та йæ цуры кæрдæгыл, Филины ныхасмæ æнхъæлмæ кæсгæйæ.

– Гыццылæй куыд æмæ цы уыдтæн, уый тыххæй дын Петр радзырдта, уымæ гæсгæ уыдоны кой нал скæндзынаæн, – райдыдта дзурын дядя, – Цæвиттон, иумæ хъомыл кодтам, рæзыдыстæм Истванькоимæ æмæ æнæгæды ныхасæй кæрæдзийы тынг уарзтам. Нæ ма рох кæны, Истванько ме ‘гады хабар кæй не схъæр кодта, кæй ма нæ ныххудианаг кодта, уый, йæ удæн тæссаг сахат æй дзæггæл кæй ныууагътон æмæ дзы кæй фæлыгъдтæн, уыцы хабар. Æдзухдæр мын дзырдта,

на ныййарджытæ мæн дæр уый хуызæн уарзынц, зæгъгæ. Цыбырдзырдæй, на царды зæрдæхсаинагæй ницы уыд, стæй, чи зоны, афтæ цардаиккам кæрæй-кæронмæ дæр, мæ мады хо куы амард, уæд йæ чызг Ивкæ мах хæдзармæ куына æрбафтыдаид, уæд. Чызг, æрыгон куыд вæййы, афтæ уыд къæсхуыртæ æмæ рæсугъд. Мæнæй иу чысыл уæддæр тарсти, фæлæ Истванькоимæ разы уыд кæдæмдæриддæр цæуыныл, Мæнырдæм та раздæхт æрмæст, уæд, æмæ йæ хæцаг куыдзæй куы бахъахъхæдтон. Гъе, афтæ цардыстæм суанг не сыстыры онг. Чи зоны, æмæ мæ ды ныртæккæ на бамбардзына, мæ хур. Фæлæ дын æй уæддæр радзурон.

Цæвиттон на дыууæ дæр куы бахъомыл стæм, гъæйтмардзæ лæппутæ куы систæм, уæд нæм ацы рухс дунейыл Ивкæйæ рæсугъддæр чызг ничи зынди, уый рæсугъдæн ма искæцыран ис, уый æнхъæл на уыдыстæм. Йæ сау цæстытæ мæнмæ зындысты стъалытæй рæсугъддæр, стæй ницавæр къутартыл зади Ивкæйы русты хуызæн рæсугъд розæтæ. Уыцы заманты мах бæстæйæ Америкамæ ивылын байдыдта бирæ адæм. Æмæ æз арæх дис кодтон, ахæм тæссаг дард фæндагмæ сæ ныфс куыд хæссынц цыдæр капеччыты тыххæй. Нæхимæ та кæд магуырдард кодтам, уæддæр афтæ хорз уыд æмæ йын зæгъæн дæр нæй. Мæнæн мæхимæ ацы хæхтæ æмæ дæлвæзтæ кастысты дзæнæты хуызæн. Фæлæ зонин, а зæххыл дзæнæт нæй, уæларв та æгæр бæрзонд у.

Иукаддæр изæрырдæм хъомхизæнтæй нæхимæ куы æрцыдтæн, уæд на мад æмæ на фыды бадгæ æрбайæфтон на хæдзары къæсæрмæ. Æмæ мах кой кодтой, æндæр уæдæ кæуыл тыхстаикой. На мæ фæндыд сæ бахъыгдарын æмæ сæм дæрддзæфгомау æрбадтæн, фæлæ сæм мæ хъус уæддæр дардтон. „Дæумæ гæсгæ сæ иу Америкæ хъуамæ ацæуа?“ – бафарста мад. „Куыд хъусæм, афтæмæй уым адæймаг йæ къахыл тагъддæр слæудзæн, мах бæстæимæ абаргæйæ. Ам уыцы фыдæбон кæнæм, фæлæ на зыны, на къухы дзы ницы уыйас æфты, тыххæйты хойраджы фаг кæнæм, æндæр“, – ныуулафтыд фыд. „Æмæ дзы уæддæр кæцы хъуамæ абалц кæна?“ – хъынцъымгæнгæ афарста ус. „Уый сын сæхи бар

бакæндзыстæм. Æз афтæ хъуыды кæнын: сæ иу ам баззайæд æмæ ракурæд Ивкæйы, дауæн уыдзæн хорз æххуысгæнæг. Иннæ ацæуæд Америкæ цалдæр азы æмгъуыдмæ. Æмæ куыддæр иу чысыл æхца æрæмбырд кæна, æмæ Хуыцауы фæндæй нæ хæдзарыл дзæбæхæй сæмбæла, афтæ сæ дыууæ иумæ уынаффæ кæндзысты нæ хæдзарæн. Мæн нæ фæндид, мах куы амæлæм, уæд фæйнардæм апырх уой, уый. Уыма гæсгæ æмзондæй кæрæдзи ныфсæй куы цæрой, уæд уый амондджын хъуыддаг у...“

– Æз бафиппайдтон иуварсырдыгæй, мад куыд арф ныуулафыд, уый. – Мæнмæ та уый мæ зæрдæйы риуыгъды хуызæн фæкасти, цыма мæ исчи кардæй фæрæхуыста. Мад æнæмæнг æнхъæл уыд, дард бæстæм абалц кæндзынæн æз, Истванько та баззайдзæн нæхимæ æмæ ракурдзæн Ивкæйы. Уыцы æхсæв мæ цæстытæ кæрæдзиуыл не ’рцъынд кодтон. Мæ зæрдæ фæцæйтыдта, гыццыл ма куы уыдтæн, раст уæды хуызæн, фæлæ ныр тынгдæр. Æз ацыдтæн нæ хæдзарæй. Фæлæ ма мæм фæстæмæ æрбаздæхыны хъару кæцæй æрцыд, уый абон дæр нæ зонын.

Нæхимæ куы æрбаздæхтæн, уæд мæ размæ разгъордта Ивкæ. Æмæ йæ куы ауыдтон, уæд махæдæг махицæн дзырд радтон, мæн йедтæмæ уыцы чызг никæйы къух фендзæн, стæй Америкæ дæр никуы ацæудзынæн. Истванькомæ бакæсын дæр мæ зæрдæ нал загъта, кæд æппындæр ницы аххосджын уыд æмæ ницыхуызон дардта йæхи, уæддæр.

Махмæ цымарайы æдте иу æрдуз уыд. Дыккаг бон уым æз Ивкæимæ иумæ хъуамæ карстаин кæрдæг, æмæ уым, йемæ баныхас кæнгæйæ, чызг мæнæн разыйы дзуапп радта. Басомы йын кæнын кодтон, мæн йедтæмæ йæхи кæй никæимæ сбæтдзæн, уый тыххæй. Кæрдæг карст куы фестæм æмæ нæхимæ куы цыдыстæм, уæд ма иу каст фæстæмæ Ивкæмæ куыд фæкодтон, афтæ ауыдтон Истванькойы, уым æрдузы махæй дæрддзæфгомау. Уый фехъуыста нæ ныхас кæрæй-кæронмæ, фæлæ йæ мах нæ бафиппайдтам.

Дыккаг бон нæ иуы ацæуын хъуыди горæтмæ. Истванько загъта йæ фæндон, ацæудзæн горæтмæ. Йæ мад ма йын лæ-

гъстæ бæргæ кодта, ма ацу, фæлтау баззай хæдзары æмæ дæхимæ фæкæс, æнæниз куына дæ. Æмæ æцæгдæр ныффæлурс, йæ рустæ бахаудтой, цыма уæззау низæй дæргъæтин рæстæг фæсади, уыйау. Фæлæ æз нæ акуымдтон æмæ мæ фыды дæр нæ фæндыд, куы ацыдаин, уый. Уымæн æмæ мын цыдæр куыст фæдзæхсинаг уыд. „Цом, афæндараст мæ кæн“, – загъта Истванько, мад æмæ фыдæн, стæй Ивкæйæн хæрзбон куы загъта, уæд.

Хæдзарæй иумæ рацыдыстæм. Хохмæ хæрдмæ схызтыстæм фæндаджы сажилы онг. Уым æрлæууыдыстæм, кæрæдзимæ бакæсгæйæ. „Нæ мад мын рахабар кодта нæ фыды нысантæ, цы бакæнынмæ хъавы, уыдæттæ, – райдыдта Истванько. – Нæ иу хъуамæ абалц кæна Америкмæ. – Ды дзы нымады, æвæццæгæн, нæ дæ. Æз уæ федтон æрдузы. Нæ фыды фæнды, нæ дыууæйæ иу Ивкæйы куы ракурид, æмæ уый дæу у, ныхас дæр ыл нæй. Чысыл сабитæ ма куы уыдыстæм, уæд дæр дæ фæндагыл æз ахæм стыр цæлхдур уыдтæн, æмæ дæ бафæндыд мæн сау чырыны бавæрын. Ныр дыккаг хатт мæн нал фæнды дæ фæндагыл цæхгæрма æрлæууын. Мæ мадæн тынг зын уыдзæн, мæнæй фæхицæн уæвын. Ма йæм мæсты кæн уый тыххæй, куы зоныс, мæн йедтæмæ йын ацы рухс дунейыл ничи ис. Мæнæ йын ныр хæрзбон дæр нæ загътон, кæд ын зын нæ уайд, маст ын не скæнин мæ фæхицæнæй. Дæуæн та мæ фæнды, хъуыддаг куыддæриддæр у, уый бамбарын кæнын, æнæгæдыныхасæй дын рæстзинад зæгъын, цæмæй мæм мауал хæлæг кæнай. Æмæ кæс, уадзын дын æппæт дæр: нæ мад, нæ фыды, нæ райгуырæн зæхх æмæ Ивкæйы дæр. Уыцы чызджы нæ дыууæйы æхсæн бадихгæнæн нæй. Æрдузы мын уæ ныхас тынг маст скодта, мæ зæрдæ хæлы... Æз уæ ныхасмæ хъусгæйæ цы маст бавæрстон, уый ды никуы ныббарстаис. Афтæ мæм фæкасти, цыма дыккаг хатт уыцы æнахайыры цъымарайы ныгъуылын, ды мæ ацы хатт ноджы арфдæр кæдæм цæсхуыстай, уыцы хъуына доны. Мæ мад мæ рынчын хоны мæ фæлурс цæсгоммæ гæсгæ, фæлæ ам нæ фæдзæбæх уыдзынæн; уым та æцæгæлон бæстæйы, æвæццæгæн æмæ... Цæй, мæ къух

дæм дарын, æри дæ къух ды дæр æмæ кæрæдзийæн хæрзбон зæгъæм, æфсымæртау“.

Мæ дзыхæй дзырд не схауд, афтæмæй æз дæр бадаргъ кодтон мæ къух. – Истванько систа йæ дзаумæтты баст æмæ тындзгæ æрызгъордта бынмæ нарæг къахвæндагыл. Æз ма ноджыдæр азылдтæн иу хатт ма йæ фенон, зæгъгæ. Бæлццон йæ хæрзуынд, фæлæ æрхæндæг цæсгом сарæзта хæрдмæ, обаумæ, æмæ ма фæстаг хатт уырдыгæй ракаст нæ сахъаримæ. Йæ цæсты сыг, донау, мызти. Мæн фæндыд ныр йæ фæдыл азгъорын, фæстæмæ йæ æрбаздахын æмæ йын йæхи ныхæстæ зæгъын: нæ, æз дын уадзын æппæт дæр, дæ бæсты махæдæг цæуын æцагæлон бæстæм, фæлæ мæм ахæм ныфс не ’рцыд. Æмæ йын фадат радтон бынтондæр ацæуынæн, æппындæр куыд никуал æрбаздæха, афтæ. Уæдæй фæстæмæ йæ никуал федтам.

Дядя та ногæй ныккуыдта, Палко дæр йемæ.

– Дядя, иууылдæр мын радзур дæ хабар кæронмæ, – иу цасдæр рæстæджы фæстæ сдзырдта лæппу. – Цы загъта йæ мæгуыр ныййарæг? Куыд, цы ныфсæй йын рафæзмыдтай йæ фырты ныхæстæ?

– Куыд? Æппындæр никуыд, мæ хур, ницы йын радзырдтон мурдæр, – загъта Филин, – Истванько йæхæдæг бацархайдта алцæуыл дæр. Горæты царди йæ мады æмхæрæфырт. Æртыккаг бон нæм уый æрхаста, Истванько горæты цы хъуамæ балхæдтаид, уыдон иууылдæр, стæй ноджы писмо мад æмæ фыдмæ, æмæ фыста, ма мæм фæхæрам ут, Америкæмæ фæцæуын, зæгъгæ. Писмойы æппындæр не ской кодта, уыцы зæрдæхалæн „цъымарамæ“ йæ æз басхуыстон, уый тыххæй. Цыбыр дзырдæй, тынг хорз писмо. Бавæрдтам æй, нæ йæ аскъуыдтам. Фæлæ йæ мад, мæгуырæг, мæлыны къахыл куы ныллæууыд, уæд йæ фæндон загъта, мæ чырыны мын-иу цæвæрут уыцы писмо, зæгъгæ. Æз та, мæ бон цы уыд, уымæй архайдтон йæхи фырты йын мысын нæ бауадзыныл. Æмæ мын тынг арæх кодта зæрдæбын арфæтæ, мæ фыд куы амард, уæд уый фæстæ. Фæлæ мæ зæрдæ уæддæр куыд æмбæлд, афтæ æнцой нæ ардта. Писмо йæм чи æрласта, уый

йахæдæг дæр Америкæ цæуынмæ хъавыд. Наумæ ма билет дæр райста, фæлæ цæмæндæр фæкъуылымпы, цыдæр æй фæхъыгдардта. Æмæ уый тыххæй рахъаст кодта Истванькойæн, уæд уый бавдæлд æмæ йын йæ билет йæхицæн ракуырдытæ. Æхца æфстау райста йæ æмхæрафыртæй, йæ фыды бынтæй йæм цы хай хауы, уый хыгъдмæ. Мах ын сæ уый фæстæ бафыстам, фæлæ нау нысаныл нал сæмбæлд, кæмдæр фурды фæдæлдон... Кæсыс, Палко, уæддæр ме 'фсымæры æз фæдæлдон кодтон. Мæнæй куына лыгъдаид, уæд чи зоны, æндæр науы сбадтаид æмæ бынатыл æнæфыдбылызæй сæмбæлдаид æмæ абон дæр ма цæрид... Уымæй фæтæригъæдджын дæн æмæ мæ Хуыцау фаг ралгъыста. Мæ амонд бирæ нæ ахаста. Науы фесæфты хабар нæм куы æрбайхъуысти, уæдæй фæстæмæ Ивкæ, мыдадзын цырагъау, тайын байдыдта. Уалынмæ нын лæппу куы райгуырды, уæд мад амарди. Тæвднизæй сæйгæйæ, дзæгъæл дзырд кодта æмæ йæ бамбæрстам, Истванькойы тыхджын уарзтæй ма зæрдæниз дæр ссардытæ. Æмæ ма мын цы базонын хъуыд, фыр зæрдæрыстæй тади бонæй бонмæ, Истванькойы мысгæйæ. Ныр сæ дыууæ дæр се 'цæг дунейы сты, æз та ам зыбыты иунæг.

– Æмæ дæ лæппу ныр кæм ваййы?

– Уый дæр мын айста уарзæгой Хуыцау. Ивкæйы зианы фæстæ сывæллон суазал æвæгæсæгæй æмæ нымадæй æртæ бонмæ æрбахъыппæг. Айста йæ Хуыцау. Уыдон дын мæ царды хабæрттæ гъе, мæ хъæбул, фæлæ мæм афтæ кæсы, нæ мæ бамбæрстай.

– Хорз дæ æмбарын æз, дядя, дзæгъæлы дызæрдыг кæныс мæныл! Дæ зæрдæ риссы, тыхсыс, Истванькойы мæлæты аххосджын кæй дæ, ууыл. Æмбарын, куыннæ у уый стыр тæригъæд. Фæлæ дауæн дæ бон нæу, сауджын Малина куыд бакодта, афтæ бакæнын? Йесо кæуыл тыгъд у, уыцы дзуары бын дæ зонгуытыл æрлæууын æмæ Йын Йæ къæхтæн ныхъхъæбыс кæнын нæ бафæраздына? Дæ уырнындзинады руаджы хатыр ракур, Хуыцауæй хæрзиуæг курагау? Библийы ис ахæм фыст: „Йесо Чырысти æрхызти дунемæ тæригъæдджынты фервæзын кæнынмæ, уыдонæй æз дæн

фыццаг...“ әмә ма уымә ноджыдәр бафтауән ис: „Әз дәр стыр тәригъәдджын дән, әмә мән уырны, уырны ма, о, Хуыцауы Уәрыкк, мән сәрвәлтау дәр кәй амардтә, уый, әмә ма зәрдә әвәрын Дә дзуары бынмә, цәмәй мын әй Ды әрәхсай Дә сыгъдәг тугәй“.

– Уыцы чиныг ма мәм ныууадз иуцасдәр рәстәгән әмә дзы әнә уынәрәй фылдәр бакәсон, – баләгъстә кодта Филин. – Чи зоны, әмә мын Хуыцау фәтәригъәд кәна әмә мын ныббара ма әвирхъау стыр аххос. Ныр дарддәр бакәс, кәм әрләууыдыстәм, уыцы бынат, әз та радавон ныр ма зарджыты чиныг әмә исты азарәм иумә.

5. ХОРЗ ХЪУЫДЫ

Палко Лезин дядя Филины хәдзармә куы ‘рбафтыд, уәдәй фәстәмә фәрнәйдзаг сси ацы сахъари. Палко сын алцәмәй дәр әххуыс кодта, сыгъдәг әфснайд дардта агъуыст.

– Рох уә ма уәд, Нә Хуыцауыхай Йесо кәддәриддәр әмә кәмдәриддәр немә ис, – дзырдта ләппу. – Мах нә зонәм, кәд нәм әрбазындзән әмә Йә кәм әрбадын бафәнддзән. Уымә гәсгә нәм иудадзыг дәр хъуамә уа сыгъдәг, нә хәдзар хәрәфснайд.

Ләппу уадындзәй цәгъдын базыдта Стевойы руаджы әмә ныр ам арәх кодта сәхирдыгон тренчинаг зарджытә. Иннә ләппутимә-иу әмбәхсынтай кәнә әндәр истәмәй куы хъазыд, уәд ыл цәст нә хәцыд, ахәм цәрдәг уыд. Фәлә иу әй Чиныджы хъәрәй кәсын куы кодтой, уәд-иу әвиппайды фәхъус әмә-иу хъомыл адәймаджы хуызән кәсыныл схәцыд, кәддәр дыууадәсаздыд Йесо аргъуаны кәрты гъәйт-мардзә ләгтән дзуаппытә куыд ләвәрдта, уый хуызән. Палкойы әрбацыд тынг фәзынди Петры уагыл. Петр хатгай хивәнд уыд, әгоммәгәс, әмә-иу дядяйы бахъуыди йә бафхәрын.

– Цәмән афтә арәх мәстәй марыс дядя Филины? –

дзырдта йæм Палко дæр. – Зæгъ дæ хабар Йесойæн, бамбарын Ын кæн, дæлимон дæ быны бабадт æмæ дæ рæдийын кæны, зæгъгæ, æмæ дæ Йесо фервæзын кæндзæн уыцы аиппæй.

Ондрейкæ фæлмæндæр, хæрзæгъдаудæр лæппу уыд. Палкойыл тынг æууæндыд. Уырныдта йæ, Йесо Чырысти сæ хæдзары семæ кæй бады, уый дæр. Уымæ гæсгæ æдзухдæр хъæуы химæ зылын, нæ цæрæн бынат æфснайдæй, сыгъдæгæй дарын. Сæйрагдæр та, – Ирвæзынгæнæгæн балæвар кæнын хъæуы дæ зæрдæ. Гъе, афтæмæй ма Йесо Чырыстийы ахуыргæнинæгтыл бафтыди ноджыдæр иу – Палко. Æмæ та ногæй царды мидæг æрцыд, кæддæр Йесо цæмæ куывта, уый: „Зарын Дæ кадыл, Мæ Фыд, арв æмæ зæххы Хуыцау, ацы хъуыддаг хæд зонд адæмæй кæй басусæг кодтай, æмæ æнахъом сывæллæттæн кæй байгом, уый тыххæй; Дæ фæнд Дæ къухы бафтыд, Мæ Фыд“ (Матф. 2:25-26). Палко куы бахæццæ Йесойы хабæрттæ кæсынмæ, цас хъызæмар фæкодта, цас тухæнтæ федта, стæй куыд амард, уыдæттæ, уæд Ондрейкойæн йæ гышцыл зæрдæ фæцæйскъуыд фыр тæригъæдай, æмæ бамбæрста, Йесо кæй тухæнтæ кодта уый æнæуаг, фыдуаг миты тыххæй дæр.

Палкоимæ иумæ бакуывтой, цæмæй йын йæ тæригæдтæ ныббара нæ Хуыцауыхай Йесо. Гъе, афтæмæй Ондрейкæ йæ зæрдæмæ хæстæг айста Йесойы. Лæппу бирæ æнкъард бонтæ арвыста йæ царды: тынг хъыг кодта, рæвдыд кæй нæ зоны, нæдæр йæ фыдæй, нæдæр йæ мадæй; уый тыххæй. Кæугæ дæр арæх кодта, иунæгæй-иу куы аздад, куы ничи-иу æй уыдта, уæд. Иудадзыг сагъæсы бадти, дарддæр куыд цæрдзæн, ууыл. Цымæ æдзухдæр æцагæлон адæмы къухты рахау – бахау кæндзæн! Æмæ мæнæ уалынмæ æнæнхъæлæджы æрбафтыди Палко Лезин æмæ уый радзырдта хæларзæрдæ цæстуарзон хæрзгæнæг Йесойы тыххæй, дзæгъæл лæппу Ондрейкæйы дæр чи уарзы æмæ æдзухдæр йæ цуры уæвын кæй фæнды, стæй йæ æппындæр чи никуы ныууадздзæн дзæгъæл, уыцы Йесо. Гъе афтæ ссардта Ондрейкæ диссаджы хæлар йæхицæн – Йесо Чырыстийы. Æмæ архайдта æппæт ран дæр Уымæ хъусыныл. Уый коммæ кæсыныл.

– Ныр Палко куы ацауа, уæд цы ми кæндзыстæм? – афта арæх фарстой фиййæуттæ дядя Филины. – Куы нам æрфыс-сым кодта, уæдæй фæстæмæ нæ цыма хур дæр тынгдæр тавы.

– Ницы зæгъæн дзы ис, хæд зонд, хæдуæздан лæппу, – дзырдта Филин, арф улафгæ.

Уæвгæ та дяддæн йæхицæй тынгдæр никайы хъуыд Палко. Æмæ йын куыд фехсызгон, Палкойы фыдæй писмо куы райстой, æмæ дзы Лессинг куы фыста, æхсæз къуырийæ раздæр ын сыздæхыны фадат нæма фæуыдзæн, зæгъгæ, уæд. Æмæ дядя Филинæй куырдта хатыр, цæмæй ма йын йæ лæппуы бауазæг кæной уыцы æхсæз къуырийы дæр. Писмойыл фыр цинай сеппæт дæр хæрдты хаудысты, уæлдай тынгдæр та Филин йæхæдæг.

Изæрæй иууылдæр сæ дуармæ бадгæйæ, Палко зарыди уадындзæй. Æмæ дын сæм æнæнхъæлæджы куы æрбамидæг уайд заронд дохтыр. Æппæты фыццаг ыл бацин кодта Фидель, йæ къæдзил иу ран нал уагъта. Йæ сæр схыл кодта Дунай дæр, йæ хицауы къæхты бын дæргъæй-дæргъмæ йæхи ауадзгæйæ. Афтемæй та дохтыры æрбацыд ничи бафиппайдта, нæдæр лæппутæ, нæдæр Филин йæхæдæг. Палко хъæрæй касти йæ Чиныджы иу хъæздэг æлдары, хъалон æмбырдгæнджыты хицауы хабар, Йесо Чырыстийы чи нæма базыдта, уый. Палко касти мæнæ уыцы бынат: „Уый фæстæ Йесо бацыд Иерихонмæ æмæ арасти горæты уынгты... Æмæ дын иу чидæр, йæ ном Закхей – хъалон æмбырдгæнджыты хицау, бонджын лæг куы агурид Йесойы, фенынмæ, Чи у, зæгъгæ, фæлæ йæм адæмы чъылдыммæ нæ зынди, уымæн æмæ ныллæг лæг уыд. Уæд базгъордта размæ адæмы æхсæнты æмæ бæласы сæрмæ сбырыд, кæд уырдыгæй Йесойы фенид. Йесо та хъуамæ рацæйцыдаид уыцы бæласы рæзты. Æмæ æцæгдæр уырдам куы бахæццæ, уæд хæрдмæ скаст æмæ ауыдта Закхейы æмæ йæм схъæр кодта: „Закхей, æрхиз рæвдздæр дæлæмæ, уымæн æмæ мæн абон сæмбæлын хъæуы дæ хæдзары“. Закхей уайтагъд æргæпп ласта бæласæй, æмæ цингæнгæ фысым загъта Чырыстийæн. Адæм уый куы федтой, уæд хъуыр-хъуыр байдыдтой, хъыг сын уыд, Йесо цæмæн бацыди тæри-

гъæдджын лæджы хæдзармæ. Закхей та æрлæууыд æмæ Йесойæн загъта: „Мæ Хуыцауыхай! Мæ бирæ исбоны æмбис радтдзынæн магуыртæн, кæд искæйы таригъæды бацыдтæн, уæд та йын æй цыппар хатты фылдæрæй бафиддзынæн“. Йесо йын загъта: „Абон æрцыд ацы хæдзарæн йæ ирвæзæн сахат, уымæн æмæ уый дæр Авраамы фырт у“. Адæймаджы Фырт сæфтыты ссарынмæ æмæ сæ фервæзын кæнынмæ æрхызт (Лук. 19:1-10).

– Дядя Филин, – йæ кæсын фæуыромгæйæ йæм бадзырдта Палко. – Адæймаджы Фырт æрцыди сæфтыты ссарынмæ æмæ сæ фервæзын кæнынмæ. Æмæ ды дæр бакæ, Закхей куыд бакодта, афтæ! Æмæ дæумæ дæр дзуры Йесо Чырысти: „...æрцыд ацы хæдзар фервæзын кæнынны сахат дæр“. – Уый дæ зæрдæйы кой дæр кæны, стæй ацы фиййауы халагъуды чи цæры, уыдон сеппæты кой. Кæсыс, Закхей цингæнгæ йæ хæдзармæ „табуафси“ загъта Йесойæн. Æмæ ма уæ цæстытыл ауайæд, Йесо Чырысти йын йе ‘ппæт таригъæдтæ дæр кæй ныббарста, уыцы æнæкæрон стыр цин!

Дохтыр дисгæнгæ касти æнæзонгæ лæппумæ, стæй дядямæ та уымæн, æппын æнæ сдзургæйæ мидамæ хæдзармæ кæй бацыд, уый тыххæй. Гъе, уыцы сахат бафиппайдтой сæ уазæджы Петр æмæ Ондрейкæ дæр, æмæ йæ базонгæ кодтой Палкоимæ. Лæппу уайтагъддæр фæцыди дохтыры зæрдæмæ. Уазæг бамбарын кодта, цæмæ æрбацыд, уый: агуры ардæм хæстæг ран хæдзар, кæй дзæбæх кæны, иу ахæм сылгоймагæн, цалдæр къуырийы æнæсыбыртт ран сыгъдæг хæххон уæлдæфмæ кæм ацæра, ахæм.

– Хъус ма, Палко, уæ хæдзары ныртæккæ куы ничи ваййы, – бадзырдта йæм Петр. – Дæ фыд нырма кæд ссæудзæн, уæртæ кæддæр æхсæз къуырийы фæстæ, ды та махмæ цæрыс. Тынг хорз уайд уæ хæдзары уыцы сылгоймагæн.

– Æмæ дæм куыд кæсы, Палко, – афарста дохтыр, – дæ фыд не сразы уайд уæ хæдзар махæн фатеры радтыныл, кæд нæ зæрдæмæ фæцæуа, уæд“.

– Куынноæ сразы уыдзæн? – æхсызгонæй дзуапп радта лæппу. – Нæ Хуыцауыхай Йесо афтæ загъта? „...нæфæразгæ

куы уыдтæн уæд Мæ бабæрæг кодтат“ (Матф. 25:36). Нæ хæдзар уæ зæрдæмæ куы фæцæуа, уæд уын радтдзынæн дæгъæл. Уадз æмæ æрцæуа уыцы рынчын сылгоймаг.

Фæлæ изæр уыд, хæдзар уынынмæ ацæуынæн байрæджы æмæ йæ райсоммæ аргъæвтой. Уыцы изæр ма бирæ фæныхас кодта дохтыр дядя Филинимæ.

Хуыссынафон дæр уæдмæ æрхæццæ. Æмæ Филин мидæмæ бацыд лæштуты абæрæг кæнынмæ, цы мигæнæг сты, уый фенынмæ. Алы изæр дæр сæ афтæ бæрæг кодта сæ хуыссæнты. Ондрейкæмæ æргуыбыр кæнгæйæ йæм æдзынæг ныккаст. Цæмæн? Лæппу фæхæцыд йæхиуыл, хурсыгъд дæр баййæфта иу чысыл. Зынди йыл, хæххон уæлдæф æмæ йын хуымæтæджы хæринагтæ кæй фæахъаз сты, уый, фæфидардæр, фæхæрзхуыздæр. Бæрæг уыд йæ зæрдæйæн, йæ удæн ын Йесо Чырысти дæр кæй феххуыс. Афтæмæй уæддæр Филин цæмæндæр тæригъæд кодта уыцы сабийæн?

Æхсæвы рауарыд, райсомæй та кæрдæгæй, бæласы сыфтæрæй æппæтыл дæр æрбадти æртæх æмæ дзы алы хицæн æртахыл дæр зынди хуры цæст. Æрдз æнæхъæнæй табу кодта йе Сфæлдисæгæн! Алы зараг цъиу, алы хъæндил æмæ алы дывдывгæнаг къогъо дæр йæ цины зараг кодта æппæт æрдзимæ иумæ. Хæхтæ та цыма алæмæты аргъуан уыдысты. Æмæ æппындæр никæмæ фæкасти диссаг, уыцы адаймæгты чысыл къорды раздæуæг Палко куы ныззарыд, уæд. Петр æнахуыр каст бакодта дохтырмæ, цыма йæ фæрсгæ кодта, куыд дæм касы, зæгъгæ. Ондрейкæ та Палкойæн базарыд, æвзистау йæ сыгдæг хъæлæсæй æмæ сæ зараг айзæлыд æгас хъæды комыл:

*Цинæй, цинæй райдзыстæм,
Хъæлдзæг нæхи дардзыстæм,
Не 'сфæлдисæджы рухсмæ,
Йæ къухыл хæцгæ, уайдзыстæм,
Фыдбылызæй, фыдæлгъыстæй
Хъахъхъæд æдзух æййафдзыстæм.*

*Йæ фæд, йæ фæд уайдзыстæм,
Йæ къухмæ нæхи æппардзыстæм,*

*Кæд нæ зынтæй бахизид
Æмæ нæм фарн рарвитид...*

*Не 'сфæлдисæджы ныфсы цин
Хурау судзæд нæ мидæг,
Æппæтхъомысджын уарзты тых
Нын æвдадзы хос, уадз, фестæд!*

Дохтыр уыцы зарæг йæ сабийы бонтæй нырмæ зыдта æмæ сывæллæтты хъæлæстимæ йæхи фæиу кодта, æхсызгонæй семæ зарыд.

– Акæсут ма, нæ алыварс цæхæр куыд калы! – цинаей рæзыд Палко. – Æртæхы алы хицæн æртахы дæр æрттивы арвардыны тын. Уый Йесойы дарæсы фæччи у. Ацы сабыр дымгæйы дæр мах æмбарæм Йесойы улæфт. Тынг æввахс нæм у ныртæккæ! Цыбыр дзырдæй нæхиимæ йæ иумæ нымайут. Мах Æй цæстæй нæ уынæм, уымæн æмæ Йын Йе стыр кад рахæссын нæ бафæраздыстæм. Фехъуыстат, Мойсей цы зондджын, цы хъайтар лæг уыд æмæ уый дæр нæ бафæрæзта Хуыцауы кад рахæццæ кæнын. мах та ам зæххыл нæ цардæй хъуамæ æфтауæм ноджыдæр æмæ ноджыдæр нæ Хуыцауыхай Йесойы кадыл! Мæнмæ гæсгæ мах абон раст æххæст кæнæм уыцы хæс, Йесо Чырыстийы куыд фæнды, афтæ. Мах цæрæнуат агурæм Йæ рынчын сывæллæттæй иуæн. Чи зоны, æмæ ацы хъуыддаджы дæр разына Йæ хæрзаудындзинад æмæ Хуыцауы намыс!

Дохтыр зæрдæбынаей худти, Палкомæ кæсгæйæ.

– Ды куырыхон лæппу цыдæр дæ! Мæнæ уый та дæ хæдзар, нæ?

– О, мæ хæдзар! – фехсызгон лæппуйæн, уæдмæ Дунай дæр бахæццæ сæ тæккæ дуармæ. Дæ зæрдæмæ кæд фæцæуа нæ хæдзар, уæд дын æрбахæсдыстæм суг, дон, дидинджытæ. Æнæуи сыгъдæг у хæдзар, æфснайд.

– Хъус ма, Палко, дæ хæдзар мæ рынчынæн разынди йæ тæккæ аккаг, хуыздæр ма ныууадз, ахæм, – загъта дохтыр, æдте мидæгæй агъуыстыл разилгæйæ. – Æз æрбаласын кæндзынæн исты дзаумæттæ, пъолыл райтаудзыстæм гауыз, рынчынæн йæ къæхтæ куыд нæ суазал уой, афтæ. Уæхи

сынтаг æмæ стьол уын бахæсдзыстæм къухнимæ рынчыны лæггадгæнагæн. Раст загъын хъæуы, йæ рудзгуытæ чысыл-гомау, уый хыгъд иу уатæн æртæ рудзынджы æмæ йæм хур фаг кæсдзæн. Фæлæ йæ алыварс æрдз куыд рæсугъд у, уый та! Алæмæты дæлвæз, хæдзары чъылдыммæ та – æмвæтæнаг цъæх гауыз æмæ бæрзонд хæхтæ! Цъай дæр дзы; æрмæст дзы бандон никуы ис ацы дзæнæты æрбадынæн.

– Æмæ уый æнцон хъуыддаг у! Балæгъстæ кæндзыстæм дядйæн, цæмай нæм æрбарвита Стевойы æмæ нын уый аца-раздзæн хорз бандон, – йæ ныхас баппæрста Ондрейкæ. – Мæнæн та мæ бон йæ бæсты хъом фæхизын у.

Дохтыр уын йæ сызгъæринхуыз къæбæлдзыг сæр асарфта.

– Тынг мæ фæндид дæу фенын, хъом хизынмæ куыд сарæхсдзынæ, уый.

– Æмæ уымæ æнæуи дæр нæ хауы хъом хизыны куыст, – бадзырдта Палко.

– Уымæ тынг хорз арæхсынц Белкæ æмæ Царæ; уыдон адаймагæй æнæзонддæр не сты.

– Цæй, фендзыстæм ма, цытæ нæ бахъæудзæн, уый, фæлæ бандон æнæмæнг хъæуы. Гъеныр мæм дон аназын дæр æрцыд.

Палко хæдзарæй радавта цыдæр рæсугъд нывæфтыд къус æмæ ахæм рæсугъд дурын. Дон банызта уазæг, стæй æрбадты-сты сæ цуры мæсчы был æмæ фæлгæсыдысты æрдзы рæсугъд нывтæм. Дохтыр йæ хызынæй систра дзул æмæ цыхт. Сепæтæн дæр райуæрста, суанг ма дзы Дунай æмæ Фидель-мæ дæр æрхаудта хæйттæ. Æмæ, уыцы хуымæтæджы аходæн се 'ппæтмæ дæр фæкасти тынг хæрзад æмæ йæ адджынæн бахордтой.

Дохтыр диссагмæ кæсагау касти, лæппутæ гуымыррусæй куыд зыдхæрд кодтой, уымæ.

– Палко, цыма афтæ загътай, сугтæ æмæ дон æрбахæсдзы-стæм, – сдзырдта дохтыр. – Нæ хъæуы, Палко. Æз æрбаласын кæндзынæн иу уæрдоны дзаг æмæ йæ лыстæг ныссæттын кæндзынæн. Фæлæ уæ кæд фæнды, уæд дидинджытæм ауайут, тынг æхсызгон хъуыддаг мын бакæндзыстут.

Стæй ма цы, уый зонут? Мæ рынчыны хъæудзæн алы бон

дәр туаг ахсыр. Нырма ләмәгъ у, алы райсом дәр әй хъәудзән, кәд уә бон хәссын бауыдзән, уәд. Әмә куы фәфидардәр уа, уәд йәхәдәг цаудзән, цы йә хъәуа, уымә. Баныхас кодтам? Фәнды уә мәнән феххуыс кәнын, рынчын сылгоймаг тагъддәр цәмай адзәбәх уа, уый?

Ләппутә әмхуызонай цәттә уыдысты дохтырән феххуыс кәнынмә.

– Ныртәккә уын радзурдзынән йә хабәрттә. Бирә азты уыцы рынчыны әхсәв хуыссәг нә ахста, бонәй та-иу афынәй хәрз чысыл; гье афтәмай йә хъару басасти. Ныр әй бәргә фәнды, әнәхуыссагәй цас рәстәг арвыста, уый сәххәст кәнын, фәлә цы йә бон у! Әнамонд сылгоймаг цы вәййы, уый у, бирә фыдәбәттә бавзәрста. Хорз уайд бәргә, сымах әй исты хуызы куы бахъәлдзәг кәниккат, кәд әмә рәвдзәр схәцид йәхиуыл.

– Әмә уыцы ус словакагау дзурын зоны? – афарста Палко.

– Уый әцәг зондджын ләппу куы дә, әцәг! Мә зәрды карон дәр не 'рәфтыд, уыцы хъуыддагыл ахъуыды кәнын. Фәләу, фәләу, кәддәр әй цыма апелсинтә әлхәнгә фәдтон әмә цыма чехаг әвзагыл дзырдта. Әз әнхъәл дән, кәрәдзи бамбардзыстут. Цәй, феххуыс мын кәндзыстут, әви нә?

– Куыннә, куыннә! – схор-хор кодтой әртә ләппуйы, – әрмәст нын уыцы бар дядя Филин куы радта, уәд.

Ләппутә сә хәдзармә здәхтысты тынг хъәлдзәгәй. Дохтырән дәр фәндараст загътой, лыстәг фыст гәххәтт сын семә дядямә рарвыста, афтәмай. Филин әй куы бакасти, уәд йә сәр разыйы тылд бакодта. Стәй Стевойы арвыста бандон кәнынмә, ләппутән та бар радта алы бон туаг ахсыр, дидинджыгә рынчын усән хәссыны тыххәй.

6. ХЪӘЛДЗӘГ ӘХХУЫСГӘНДЖЫТӘ

Әмә та мәнә әрцыд Хуыщаубон. Фиййауы халагъуды цәрджытәй аргъуанмә уыцы бон ничи ацыд. Сеппәт дәр

иумæ райсомæй бакастысты Хуыцауы Чиныгæй иу сæргонд, азарыдысты гимн æмæ бакуывтой, стæй алчи ацыд йæ хъуыд-даджы фæдыл. Филинмæ хуынды гæххæтт æрбарвыста галуаны хицау. Лæппуты фæндыд Палкойы хæдзармæ ацæуын, фæлæ сæм дæгъæл нæ уыд, дохтыр æй йемæ ахаста. Уæвгæ та сæ тынг фæндыд базонын, суг æрбаластой, æви нæма. Сæ дисæн кæрон нал уыд, хæдзармæ куы бахæццæ сты, уæд. Кæсынц, æмæ йæ рудзгуытæ иууылдæр бынтон тыгъд, къухни-йы рудзынгыл та бадти иу стыр урс гæды, йæ хъуын хъæда-бæйы æртгывд кодта, хъоппæг цæстджын гæды, йæ бæрзæйыл рæсугъд лент баст, лентыл та сызгъæрин доны тылд дзæнгæ-рæг. Лæппутæ гæдыйы куы ауыдтой, уæд бацин кодтой, сæ куыйтæ семæ кæй несты, уый тыххæй. Фидель кæмдæр йæ хи-цауимæ уыд, Дунай та хъæды къуымты разгъор-базгъор кодта.

– Æнæмæнг дзы чидæр æрцарди! – бадис кодта Ондрейкæ.

– Æнæмæнг, æндæра гæды иунæгæй ам цы ми кæнид, – загъта Палко.

Лæппутæ сабыргай æрзылдысты хæдзары алыварс. Кæр-ты рæсугъд амадæй лæууыдысты саст суджы рæгътæ. Кæ-рæдзийы зонд бамбаргæйæ, æртæйæ дæр ацыдысты дидин-джытæм, уæдмæ кæд ног цæрджытæй исчи йæ хуыссæнæй сыстид. Фæстæмæ æрбаздæхтысты сахаты фæстæ, алкæйы къухы дæр дзы дидинджыты æнæхъæн бардз, æд къалиутæ, æд кæрдæджытæ, кæрæдзиуыл рæсугъддæр куыд фидыдтаик-кой, афтæ сæ бабиноныг кодта Палко. Æмæ уалынмæ фед-той, хæдзары дуар уыди гом, уæле трубайæ калди фæздæг.

Уалынмæ къæсæрыл фæзынди ацæргæ сылгоймаг, сæнт сау къабайы, йæ сæрыл урс гопп. Йæ зæрдæхæлардзинад зын-ди йæ рухс цæсгомыл, фæлæ йæ цæстæнгас – сагъæсхуыз, цыма афтæ хъуыды кодта: „Цæй, ныр цæмæй райдыдæуа? Цы кусон, цы ми кæнон?“

– Æвæццæгæн æй исты хъæуы, – загъта Палко.

Лæппутæ бацыдысты мидæмæ хæдзармæ, уазæгæн салам радтой, æмæ сын уый дæр арфæ ракодта, æрмæст чехаг æвзагыл. Йæ рухс цæсгом ноджы фæрухсдæр, лæппутыл дис кæнгæйæ, сæ дидинджытæй йæ зæрдæ барухс уæвгæйæ.

– Ёвэццагэен, ам цы рынчын сылгоймаг цэрдзэен, уымэен ды йэ лаггадгэенэг дэ нэ? – ныхас бацайдагъ кодта Палко. – Мах дохтырэн зэрдэ бавэрдтам дидинджытэй. Ёмэ мэна эрбахастам. Ёрмэст иу цъус фэлаэмэгъ сты, фэла сэ доны куы авэрай, уэд та сэхуыыл схэццзысты.

– Стыр бузныг! Тынг сыл бацин кэндзэен ме 'хсин, – загъта сылгоймаг, дилдинджытэ йэ къухмэ райсгэйэ эмэ сэ доны эрэвэргэйэ.

– Сымах нырма-ныр эрцыдыстут ардэм эмэ уавэртэен ницыма зондзыстут, чи зоны эмэ уэ исты ахэм дэр бахъэуа, ам хэххон бэстэйы чи нэй, – бафиппайдта Палко, – уэд нэм ма бафсармы кэнут, загъут нын-иу эмэ уын кэддэриддэр феххуыс кэндзыстэм.

– Ёз уэ тынг бузныг уыдзынэен, мэ хуртэ, куы мын феххуыс кэнат,уэд. Немэ алцыдэр бэргэ эрбаластам, эрмэст нэм цэхх эмэ нэлхэ нэ фэци, нэ хэринэгты голлаг вагоны ферох энэрхъуыдыйэ. Хъуамэ ардэм эрцыдаиккам абон райсомэй, уэвгэ та эрбахэцца стэм дысонизэр. Уымэ гэсгэ дохтыр нэ размэ нэ рацыд, фэтагъддэр уэвын энхъэл нын нэ уыд. Ам та нырма эддэмэ дэр нэ ракастыстэм, уавэрэн ницы эмбарэм.

Тыхсгэ ма кэнут, цэхх эмэ уын царв ныртэkkэ рацагурдзыстэм! Мах хэдзар ардэм хэстэг у, – загъта Петр. – Туаг эхсыр дэр афонмэ цэттэ у. – Цом, Ондрейкэ, ныр!

– Фийэутты халагъудэй!... Ёхсыр эмэ дзул? – дисэй амарди сылгоймаг.

– Уый, ома, махэй, – бамбарын кодта Ондрейкэ. – Мах ныр ауайын хъэуы, афойнадыл сэ сымахмэ цэмэй сэмбэлын кэнэм, уый тыххэй.

– Ёз та уал ам фэлаэудзынэен, – загъта Палко, – Ацы хэдзар мэ фыды хэдзар у эмэ уын мэ бон у, куыд хуыздэр уын уыдзэен, уэ дзаумэттэ афтэ равэрынэен феххуыс кэнын.

– О-о! Уэдэ уэ хэдзар у, уэ хэдзар! Уэд мын эцэгдэр бацамондзынэ, нэ дзаумэттэ хуыздэр кэм эрэвэрдтытэ кэнэм, уый. Ёмэ дэ ном та цы хуыйны!

– Палко Лезин, ма дыккаг амбал – Петр Филин, артыккаг та – Ондрейка Гемерский.

– Куыд загътай, куыд? Артыккаг лэппу цы хуыйны, загътай? – ног афарста дисгэнгæ сылгоймаг.

– Гемерский. Ам хæхты фæхстыл цы æртæ хъомхизæны ис, уыдон сты уыцы лэппуы фыды. Дохтыр æрмæст уый тыххæй бакодта Ондрейкæйы дядя Филины æвджид, цæмæй иу чысыл йæхиуыл фæхæца. Тынг лæмæгъ лэппу уыд... Фæлæ дядя Филинмæ куы цæры, уæдæй нырмæ фæхъæд-дыхдæр, фæфидардæр. Сымахæн та куыд у уæ рынчын? Дысон бафынæй æнахуыр ран?

– О! Мае рынчынæй мае фæрсыс? Бæргæ, куы зонин... – ныуулафыд сылгоймаг. – Бафынæй дысон æви нæ, уымæн ницы зонын, фæлæ мæнæ ныртæккæ йæ тæккæ тарф фынаймæ бахæцца. Афæ рагæй никуал бафынæй. Рацу уæдæ, Палко, æмæ хæдзармæ сындæггай базилæм.

Зæронд сылгоймагæн Палко разындис хорз æххуысгæнæг. Къухни армукъайау йедзаг уыд алы дзаумайæ: кæй æрбаластой, уыдон уал иууылдæр æрæвæрдтой уым, æмæ сæ Палкоимæ уырдыгæй хæссын байдыдтой алырдæм. Дзаума æфснайæн чырынтæ, чемодантæ, хъæццултæ, дзаумæттæ æрæвæрдтой чысыл сыгъдæг уаты, ахæм уат дæр ма дзы ис, уый æнхъæл кæмæн нæ уыд уазæг сылгоймаг, уым. Дзаумæттæй кæцыдæрты сæвæрдтой тæрхæджытыл. Лезин йæхæдæг кæй фæцарæзта, уыдоныл. Иннæ дзаумæттæ æрцауыгътой сармагонд ауындзæнтыл. Чырын сæ табæгътæ æмæ къухнийы мигæнæнтимæ иумæ байгом кодта сылгоймаг. Палко дзы кæцыдæрты бафснайдта чысыл скъаппыты, хæринаг фыцгæйæ æхсызгон цы мигæнæнтæ хъæуы, уыдон та сауыгъта печи сæрмæ къулыл. Стæй райста цъылын æмæ рамарзта, уæлдай фылдæр бырон разынди къухнийы, уымæн æмæ дзаумæттæ уым райхæлдтой се ’вæрæнтæй æмæ дзы æркалди хъæмпытæ, гæххæттытæ, рыг. Палко стъолыл райтыдта æмбæрзæн, стæй азгъордта суадоны донæй æрбадавынмæ æмæ дзы дурыны дзаг сæвæрдта стъолыл, дидинджыты астæу.

Палкойæн йæ куыстытæ куы фесты, уæдмæ æрбахæцца

сты инна ләппутә дәр, фыр згьордәй сә хид акалд, афтә-мәй. Ондрейкайы кьухы уыди тымбыл дурын, йә цяр хьамылаё быд, нарәг хьуырджын, стәй ахсырхәссән әд сәр. Петрән та йе 'ккойы уәззау дзәкьул. Сылгоймаг уатәй куы рахызт, уәд йә цәстытыл ныххәцыд фыр диссагәй: ләппутә стьолоыл әрәвардтой сау дзултә цалдәр, цәхх дзыхьхьынног цәхдарәны, иу кьусы цыхт, инна кьусы бур-бурид царв, сә фарсмә ахсырхәссәны дзаг ахсыр; пецы кьәр-кьәрәй сыгьди арт цәхәркалгә. Ләппутә әрбадты-сты бандоныл рудзынджы бын, Палко та сә цуры ләууыд.

– Әрбахәццә стут, нә?! – бацин кодта сылгоймаг. – Әмә ма цы ныуагьтат уәхимә та?!

– Әрбахастам, цы уә хьуыд, уыдәттә, – дзуапп радта Петр. – Мәнә ацы кьусы туаг ахсыр, мәнә дурыны та ног дыгьд ахсыр. Ондрейка дызәрдыг кодта, мийяг мах туаг ахсыр рынчыны зәрдәмә куына фәцәуа, уәд ын ног дыгьд ахсырәй кьофи сфыцдына. Уый дәр йемә райста нәлхә әмә цыхт, уәдә куыд, Ондрейкамә дәр дзы уыцы бар хауы, уымән әмә әппәт дәр ам уый уыдзән фидәны.

Петр чысыл сәрыстыр нә уыд Ондрейкайә. Уалынмә ләппутә кәсынц әмә сылгоймаджы рустыл әрызгьәлды-сты цәсты сытә. Асәрфта сә әмә апьа кодта йә гьццыл әххуысгәнджытән.

– Ды раст зәгьыс, Ондрейка, абон уал сфыцдынән кьофи, әрмәст сымах уе 'ртә дәр мемә бахәрдыстут аходән. Уәдмә кәд ме 'хсин дәр райхьал уайд.

Цалынмә кьофи фыхти, уәдмә ләппутә базыдтой сылгоймаджы ном дәр, Моравец хуынди. Фәлә йә сә бон у „тетя“ хонын. Радзырдта сын кәм райгуыр, цы хуызән хәдзар сын уыд. Фәстәдәр йә ныйярджытә Америкмә куыд ацыдысты, йәхәдәг та уым мой скодта... Уалынмә йә ләг амард, стәй та йә чызг дәр. Әмә мәнә ныр дәс азы ләггад кәны йе 'хсинән, кәсы йәм, йәхи чызгмә куыд касти, раст афтә.

Ләппутә цалынмә уыцы хабәрттәм хьуыстой, уәдмә мәнә афыхти кьофи дәр әмә дзы алкайы раз дәр фәзынди

расугъд къус хæрздæфгæнаг къофи æмæ фæткъуыджыны стыр карст. Фæлæ вагоны кæй ферох кодтой æд хæринагтæ, уыцы голлаг дæр уæдмæ разынд. Æндæр, æвæдза, ахæм адджын фæткъуыджын сæ цæстæй дæр нæ федтаиккой!

Стæй куыддæр аходæн хæрд фесты, афтæ дын гыщцыл уатæй дзæнгæрæджы заланг куы райхъуысид. Тетя, æрыгон чызгау, азгъордта уырдам.

– Махæн ныр цæуын афон у, – загъта Петр.

Ондрейкæ Палкомæ бакасти, уый та цымæ цы загъы загъгæ. Уæдмæ Палко йæхимæ æрбасайдта æхсины гæдыйы, уый дæр йæ фарсмæ æрбадти, цыма йын афтæ æмбæлди, уыйау, æмæ Белкæйы хуызæн йæ раззаг къæхтæй иугай дыгай йæхимæ лæппуйы къухæй иста фæткъуыджыны хæйттæ, уæлдайттæ, къофийы уыдæстæй.

– Мигæнæнтæ æнæхсадай нæ ныуадздзыстæм. Тетяйæн хъæуы феххуыс кæнын, ам ын æппындæр ничи ис, чи йæм фæкаса, – загъта Палко æмæ донмæ азгъордта æд кæхц.

Петр та уæд суг хæссынмæ ауади. Къухнийы баззад Ондрейкæ, гæдыимæ хъазгæ. Уалынмæ æнæнхъæлæджы байгом уаты дуар, раздæр уал дзы райхъуысти тетяйы хъæлæс, стæй та ма ноджыдæр дыккаг хъæлæс... Ондрейкæйæн йæ туг йæ цæсгоммæ ныццафта. Афтæ йæм фæкасти, цыма дардæй цыдæр æнæбæрæг æмбæхст бæстæйæ райхъуыст кæддæры мысинагтæй... Цы дзырдта уыцы хъæлæс, уый Ондрейкæ не ‘мбæрста. Гæды фесхъиудта лæппуйы къухæй æмæ багæпп ласта дуары цурмæ. Дуар æххæст гом нæ уыд, фæлæ æрмæстдæр зыхъыр. Уым йæ къах атыста æмæ дуар байгом кодта, йæ фæд æрбайсæфт, мидæмæ уатмæ балыгд. Фæлæ Ондрейкæ уый бæрц аныгъуылд йæ хъуыдыты, æмæ уыдæттæ дзæбæх нал бафишайдта. Йæ уд йæ мидæг æрцыд, æрмæстдæр мидæмæ куы æрбахызтысты, уæд. Палко цæхсадта къусæй, къоппæй иууылдæр. Петр та йын сæ сæрфгæ ныккодта, Стæй сæ бафсайдтой сæ бынæтты, куыд арахстысты, афтæ æмæ æнæ сыбырттæй хъавгæ фæдте сты хæдзарæй.

7. КÆРÆДЗИ БАЗЫДТОЙ

Авд боны... Цас бирæ сты, фæлæ уæддæр куыд бирæ рæстæг амонинц, æнхъæлмæ куы кæсай, уæд! Цы бавзарæн ис уыцы рæстæджы дæргъы! Хатгай лæг ахъуыды кæны: ау, аирвæзтæн, аивгъуыдта, цы бавзарианаг уыдтæн, уый?

Гъе афтæ Ондрейкæ Гемерский дæр, зыбыты иунагæй хъæды тезгъо кæнгæйæ, афтæ хъуыды кодта йæхиуыл: ацы фæстаг бонты цытæ федта æмæ арвыста, уыдон æцæг уыдысты, æви фын? Нæ! Æцæг уыдысты! Рынчын сылгоймаг æрхæццæ æмæ æрцарди Палкойы хæдзары. Фæлæ йæ Ондрейкæ иу хатт дæр нæма федта, кæд ын ныр æртыккаг хатт бахаста туаг æхсыр, уæддæр. Тетя йын алы хатт дзырдта, рынчын нырма фынай у, бирæ рæстæг æй хъæуы фынай кæнын, зæгъгæ. Ох, фæлæ уæддæр Ондрейкæйы æрбацыдмæ алы хатт куыд æрæййафы йæ фынай? Петримæ уал фæныхас кодта, суанг ма йын адджинагты къопп дæр радта. Палкойæн дæр антысти йæ чиныгæй йын цыдæртæ бакæсын. Æмæ загъта, ацы рынчын дæр кæй у Палкойæн йæхи мады хуызæн рæсугъд. Æрмæст иунаг Ондрейкæйæн нæма бантыст йæ фенын. Æмæ цал хатты бакуывта, магуырæг. Абонрайсом та уæлдай зæрдиагдæрæй фæкуывта, йæ бацыдмæ рынчыны кæд хъалæй баййафид æмæ йæ иу хатт уæддæр фенид æмæ йын „дæ райсом хорз“ зæгъид. Афæстаг рæстæджы æвзонг хъомгæстæ уæлдайдæр та Стево, Ондрейкæйæн æмбарын кодтой, ацы хъомхизæнтæ иууылдæр кæй сты йæ фыды, уæдæ уæд Ондрейкæйы дæр. Æмæ йæм уымæ гæсгæ æнæвгъау лæвæрдтой нæлхæ æмæ цыхт рынчын сылгоймагæн сæ ахæссыны тыххæй: „Райс, цас дæ фæнды, уыйас, уæддæр дæу куы сты иууылдæр!“ Уыцы хъуыды йæ зæрдамæ тынг фæцыд Ондрейкæйæн. „Адон иууылдæр мах сты!“ Кæд Палкойæн афтæ дзурыны фадат ис: мах хæдзар, – уæд Ондрейкæ цæуылнæ хъуамæ дзура: мах хъомхизæнтæ, мах зæххытæ, мах хъæд! Уæдæ уæд уыцы рынчын сылгоймаг махмæ ссыди, кæд Палкойы хæдзары цæры, уæддæр, – йæхинымæр афтæ хъуыды кодта лæппу. – Æмæ иу чысыл куы фæдзæбæхдæр уа, уæд йæхæдæг æрбацæудзæн туаг æхсырмæ.

Уыцы хъуыдыты аныгъуылгæйæ, Ондрейкæ нæ бафиппайдта, фæндаджы саджилмæ куыд ахæццæ, уый, уырдыгæй та иу къахвæндаг къæдзæхмæ цыди, иннæ – иу чысыл хæдзармæ дæлвæзы. Уæлдæф сыгъдæг, хъомхизæнтæй хъуысти дзæнгæрджыты зæланг. „Уый уарыччытæ хъазынц æмæ сæ дзæнгæрджыты зæланг дæр хицæн у, иннæтимæ абаргæйæ“, – æхсызгонæй ахъуыды кодта Ондрейкæ æмæ уыцы иу цоппæй азгъордта бандонырдæм, æрæджы хæдзары дуармæ кæй сарæзтой, уымæ, кæд æмæ йæ фæллад иу чысыл æруадзид. Фæлæ дисæй баззад, бандоныл бадæг куы ауыдта, уæд. Æмæ йæм ахæм рæсугъд фæкасти, ахæм аргъæутты дæр кæй никума фехъуыста, æдзух ын Стево кæй фæдзуры, уыцы аргъæутты. Æллæх, æллæх! Цы диссаджы рæсугъд уыд уæдæ уыцы сылгоймаг! Бандон гауызæй æмбæрзт, иуварсырдыгæй дзы баз æвæрд, сылгоймаг ыл æрынцой кодта йæ урс къухæй æмæ йæ цæстæнгас дардмæ ныццавта. Лæппу йæ дурын æрæвæрдта зæххыл æмæ, йæ къухтæ дзуарæвæрд акæнгæйæ, кæсынай нал æфсæст уазæджы фæлурс хæрзаив цæсгоммæ. Æмæ та йæм ногæй афтæ фæкасти, цыма йæ чидæр йæ хъæбысмæ систа æмæ йæ йæ мысинагты дард бæстæм фæхæссы. Сылгоймаг та уæдмæ нæма бафиппайдта лæппуйы. Куыннæ уыд уый хъыгаг! Ондрейкæ абон уæлдай дзæбæхдæр уыд! Сабаты йыл дохтыр скодта ног костюм, Палкойыл чи ис, уый æнгæс, ноджы йыл уарæх дысджын хæдон, нарæг фæдыгджын хæлаф, арф хъусджын цырыхъхъытæ, хæрз чысыл гопп йæ сæрыл æмæ йе уæхсджытыл æрбакодта цында къуртка. Петрмæ дæр æрхаудта костюм, ацы хæхбæсты кæй дарынц, ахæм. Ондрейкæ тынг цин бакодта, ныр йе ’мбæлтты хуызæн арæзт кæи уыдзæн, ууыл, æмæ знон аргъуаны дæр цæуджытæ фæкæс-фæкæс кодтой уыцы æртæ æмбалмæ.

Фæлæ куыд тынг фæндыд Ондрейкæйы, бандоныл бадæг сылгоймаг æм иу каст уæд та куы фæкæнид. Фæлæ уый йæ цæстытæ ныццавта кæдæмдæр дардмæ. Палкойы хæдзары чи цард, уый уыд уыцы сылгоймаг, стæй ма уæвгæ дæр чи хъуамæ бадтаид уыцы хæдзары дуармæ? Йемæ уыди йæ урс гæды дæр. Уæдæ уæд рынчын рабадти, Ондрейкæ та йын аходæн

нырма-ныр фæхæссы! Ау! Байрæджы? Туаг æхсыр нырма иу гыццыл бахъарм хъæуы, æмæ ма уæд аходæн та кæд хæрдзæн?

Ондрейкæ йæхи фæныфсджын кодта æмæ салам радта сылгоймагæн. Уый фестъæлфагау кодта, æнæнхъæлæсы хъæлæс айхъусгæйæ, æмæ дисы бафтыд лæппуйыл, хъавгæ, нæуæндгæ йæм куы æрбаввахс, уæд.

– Дæ райсом хорз, – загъта Ондрейкæ. – Туаг æхсыр дын æрбахастон, фæлæ айрæджы кодтон, æвæццагæн. Бæргæ тагъд кодтон, фæлæ мын раздæр нæ бантыст, æмæ, дæ хорзæхæй, ма мæм фæхæрам у!

– Мæнæн æхсыр æрбахастай? – дисæй баззад сылгоймаг. Стæй йæ бынатæй сыстади æмæ лæппуйы къухæй райста уæззау дурын. – О, – о! Æгæр уæззау хæссинаг у дæуæн нырма!

– Нæу! – нæуæндгæ сдзырдта лæппу, йæ хъоппæг цæстытæй сылгоймагмæ скæсгæйæ.

Уæдæ цæй амондджын уыд ацы бон Ондрейкæ, уазæгимæ кай базонгæ, уымæй! Ноджы ма йемæ ныхас дæр кодта æмæ йын йæ къух дæр райста сылгоймаг!...

– Дæ ном цы хуыйны?

– Ондрейкæ.

– Ды дæр ам цæрыс, хъомхизæны?

– О, дядя Филинмæ цæрын. Мæ зæрдæмæ тынг цæуы ам.

Сылгоймаг йæ дурынимæ хæдзармæ бацыд лæппуимæ нумæ. Йæ ас рæстæмбис, нарæгастæу гуырвидауц кæмæй фæзæгъынц, ахæм, цыбыр дзырдæй, уæздæтты хъæстæйæ.

– Æмæ Палко кæнæ Петр цæуылнмæ æрбахастой æхсыр? – афарста сылгоймаг, Ондрейкæимæ ныхас бацайдагъ кæныны тыххæй.

– Мах радыгай хæссæм.

– Радыгай, загътыс? Æмæ дæ уæдæ иунæг хатт дæр куы никуыма федтон!

– Æз ныр æртыккаг хатт æрбахастон æмæ дæ алы хатт дæр фынæйæ æрбаййафын.

– Æ-гъа, уæдæ уæд æз дæн аххосджын? Дæ цыдтыты фæфынæй кодтон, нæ? Уæдæ дæ уæд абон тагъд нæма ауадз-

дзынæн. Хъуамæ мæм суадзай дæ фæллад æмæ мæмæ бахæрай аходæн. Дæхæдæг уыныс, тетя дæр нæм æнхъæлмæ касы! Сылгоймаг бацыди тетяйы цурмæ æмæ йæм балæвардта туаг æхсыры дурын.

Ракас ма тетя, абон нын туаг æхсыр чи æрбахаста, уымæ. Сымах, æвæццагæн, зонгæ стут, фæлæ мах фыццаг хатт фембæлдыстæм. Æмæ дын загъын ма бахъæуæд, мæ уазæджы мын хорз фæхынц хæрзад аходæнæй.

Тетяйæн йæ къухтæ куыддæр бадыз-дыз кодтой, дурын йæхимæ куы райста, уæд. Стæй бацыд къухнимæ, туаг æхсыр иу чысыл бахъарм кæнынмæ. Ох, æмæ куыд цин кодта Ондрейкæ, йæ куывд кæй фæрæстмæ, ууыл! Петр сылгоймагимæ ныхас кодта æрмæст къухнийы, фæлæ ныр Ондрейкæйы та бахуыдта уазæгуатмæ! Æмæ цы рæсугъд æфсайд уыд уыцы уат, уый та! Хъæдабæцъарджын диван дзы, къæлæтджын бандæттæ æмæ алы æндæр зынаргъ дзаумæттæ, – мæнæ æцæг галуаны куыд вæййы, раст афтæ. Лæппу диваныл бадти сылгоймагимæ æмæ касти иу стыр чиныджы нывтæм. Уыдон уыдысты алы горæтты æмæ æрдзы рæсугъд нывтæ. Сылгоймаг ын сæ æвдыста æмæ йын сæ амонгæ дæр кодта, кæцæй сты, уыдæттæ .

– Ацы горæтты се ’ппæты дæр уыдтæ? – афтæ бафæрсын бауæндыд лæппу.

Уый адыл сылгоймаг фенкъардхуыз.

– Уыдтæн, уыдтæн, Ондрейкæ! Фæлæ мæ ныр фæнды бынтондæр мæнæ уæ хæхбæсты баззайын, ацы хæрам дуне бынтондæр ферох кæнын, æппындæр æй куыд никуал фенон мæ цæстæй, афтæ.

Уалынмæ тетя æрбахаста аходæн æмæ æрбадтысты аив æмбæрзт стъолы уæлхъус. Хæрыны размæ Ондрейкæ ныр кæддæриддæр куывта Хуыцаумæ æмæ та афтæ бакодта. Йæ фыр цинæй ма афтæ дæр сдзырдта: „Арфæ дын кæнын, мæ зынаргъ Йесо, мæ куывд дæм кæй фехъуыст, уый тыххæй“.

Сылгоймаг йæ æхсыры агуывзæ йæ дзыхмæ куыд схаста, афтæ айхъуыста Ондрейкæйы куывд, агуывзæ фæстæмæ стъолыл æрæвардта æмæ йæ сæр фæгуыбыр кодта, цыма

фефсæрмы, уыйау, Йæ даргъ цæсты хауыл цæссыг æрцауын-дзæг.

Аходæн хæрд куы фесты, уæд Ондрейкайы æнæнхъæлæджы афарста, Йесомæ цæй тыххæй скуывтай, зæгъгæ. Лæппу схъæр кодта йæ сусæгдзинад, ома, раджы, дам, ма фæндыд дау фенын, ме 'мбæлттæм хæлæг кодтон, мæнæй раздæр кæй базонгæ сты демæ, уый тыххæй. – Фæлæ ныр ма бæллицц сæххæст æмæ уый тыххæй бузныг дæн Йесойæ, – бамбарын кодта сылгоймагæн. Стæй дзы бар ракуырда, стъолыл цы чиныг лæууыд, уый феныны тыххæй. Уым та уыди æрмæст хуызистытæ. Лæппу сылгоймагмæ скасти йæ цæсты бынтæй. Бирæ къамты бынтон алыхуызон дарæсты ист уыд йæ хуыз. Иу къамы йыл уыди уæрæх пæлæз, йæ сæрыл та корона, йæ бынмæ афтæ фыст: „Мэри Славковская Мария Стюарты сурæты“. Ондрейка бирæ фæкасти æдзынагæй уыцы къаммæ.

– Афтæ æдзынаг сæм цæмæн кæсыс цымæ къамтæм? – афарста йæ сылгоймаг, лæппуйæн йæ бур къæбæлдзыг дзык-кутæм кæсгæйæ.

– Адон иууылдæр дæ хуызистытæ сты? Æмæ уæдæ театры хъазыдтæ, нæ?

Сылгоймаг æм дисхуызæй бакаст.

– Ау! Ныридагæн исты æмбарыс ды дæр театрæн? Уæвгæ дзы искуы уыдтæ?

– Никуы, – фенкъардхуыз лæппу.

– Цы кодтай, Ондрейка, цы дын фæхъыг? – лæппуйы æрбахъæбыс кæнгæйæ йæ афарста фысым.

– Эх, ма мад дæр, æвæццагæн, ахæм хуызы истытæ у къамты.

– Дæ мад, зæгъыс? – ныддис кодта сылгоймаг. – Хъæуон сылгоймаг нæу дæ мад?

Никаддæр! – лæппуйы цæстытæ цæхæр скалдтой. Хъуыст зараггæнаг у ма мад. Фæлæ йæ, æвæццагæн, никуал фендзынæн, уымæн æмæ ма раджы фæрох кодта. Æз иунаг дæн, ничи мын ис, кæд ма мад дæр æмæ ма фыд дæр удæгас сты, уæддæр. Бирæ фæхъыг кодтон, фæдзынæзтон мæхиуыл. Фæлæ Палко махæмæ куы цæры, æмæ Йесо Чырыстийы ма зæрдæмæ

арф куы айстон, уæдæй фæстæмæ махимæ иунаг нал кæсын, мæ ныййарджытæй кæд рауæлдай дæн, уæддæр. Уымæн æмæ зонын: Йесо мæ уарзы, стæй мæмæ ваййы æдзухдæр.

Лæппу ныхъхъус, сылгоймаг бынтондæр куыд ныффæ-лурс æмæ йæ иу къухæй Ондрейкæйы куыд æрбахъæбыс кодта, арф ныуулафгæйæ, уый куы федта, уæд.

– Тетя!... – рахъæр кодта, сылгоймаджы хуыздыдæй куы ауыдта, уæд.

Сæ амондмæ гæсгæ уатмæ уыцы хуызæнæй базгъордта тетя Моравец. Сылгоймаджы мæрдонхуыз цæсгом асæрфтытæ кодта хуылыдз хæцъилай æмæ йæ басмудын кодта цыдæр хосмæ. Диваныл æй æрхуыссын кодта, йæ къæхтæ йын хæрдмæ систа æмæ уæд кæддæр иæхимæ æрцыд. Тетя лæппуйы къухыл фæхæцыд æмæ йæ къухнимæ ракодта. Фыр тарстæй ма цыдæртæ фарста Ондрейкæ, фæлæ ус лæвардта скъуыддзаг дзуаппытæ, йæ рынчын нырма лæмæгъ у, фаг нæма баулафыд, йæ хъару йæхи мидæг нæма æрцыд, зæгъгæ. Ондрейкæ рахъавыд, рынчынимæ цæуыл дзырдтой, уый тетяйæн рафæзмын. Фæлæ ус улафтытæ кодта адæргæй æмæ йæ къухæй сæрфта Ондрейкæйы сæр, афтæ дзургæйæ: „Æнæ фæсур ын хос нæ уыд æмæ æгайтма рагацау æрцыд, уый хуыздæр у!“ Лæппуйы дæр нал фæстиат кодта, сæхимæ ацæуын æй куы бафæндыд, уæд, æрмæст ын дурын нæ рауагъта хæссын.

– Фæссихор нæм-иу Палкойы рарвит. Ме ’хсинæн зæрдæ бавæрдта, хъомгæсты хæдзары онг æй акæндзæн, зæгъгæ. Райсомæй фæстæмæ хъуамæ йæхæдæг цæуа хъомхизæнтæм æмæ æхсыр хъуамæ уым нуаза. Дохтыр ын афтæ бацамыдта.

Æмæ нырма рынчын куы у, йæхиуыл куынæ ма хæцы, – батыхсти Ондрейкæ.

– Рынчын нал у бæргæ, фæлæ нæма фæхъæддых, йæ лæмæгъдзинадыл хъуамæ йæхæдæг фæуæлахиз уа.

– Æллах, уæдæ дунейы æнæ мастæй куыд ницы ис, цыфæнды хорз куы цæрай, уæддæр! Æвæдза ацы сылгоймагыл йæ фембæлд ахæм æнахуыр куынæ рауадаид, уæд цæй диссаджы амондджынай раздæхтаид йæ хæдзармæ! Кæугæ-

кауын ай хъæды æрбайæфта дядя Филин, систра йæ йе уæхскмæ æмæ йæ æрхаста сæ халагъудмæ. Фæндагыл ын Ондрейкæ радзырдта уазæг-сылгоймагыл йæ сæмбæлды хабæрттæ, æмæ Филин базыдта, цæй аххосæй афтæ рауад, йæ зæрдæйы ахæм маст цæмæн баззад, уый.

– Дядя, æвæццагæн, ын исты æвзæр загътон, цы не ’мбæлы, ахæм, кæд ай мæхæдæг не ’мбарын, уæддæр. Æндæр цы кодта уæдæ, цæуыл йæ зæрдæ срыст, – хæкъуырццæй куыдта Ондрейкæ.

– Банцай, мауал ку, – сабыр ай кодта зæронд. – Ды загътай, Хуыцау дын цы саккаг кодта зæгъын, уый. Абон цалынмæ мæнæ ардæм цæуа, уæдмæ æрәнцайдзæн, басабыр уыдзæн.

Дядя Филин фæллад лæппуы æрхæцца кодта сæ хæдзармæ, йæ хуыссæнуаты йæ æрæвæрдта, сынтæджы кæрон æрбадти Ондрейкæйы цур æмæ нæ сыстад, цалынмæ лæппу йæ цуры бафынæй, уæдмæ. Æнкъард зæрдæйæ йæм бакæсгæйæ, Филин раздæхт æнæ сыбырттæй. Сахаты æрдæджы фæстæ хъомгæстæ Филины федтой хæрзарæзтæй, къæдзæхырдаæм араст, афтæмæй. Чи йæ федта, уыдон ын уыдысты горæтмæ цæуын æнхъæл æмæ дисы бацыдысты, нырма дзы знон куы æрхæцца, уæд ма абон та кæдæм параст, зæгъгæ.

Уыцы рæстæджы Палкойы гыццыл хæдзарæй та хъуысти кайдæр зæрдæриссæн кауын, уыимæ дæргъæтин рæстæг, кæд тетя Моравец кауæджы сабыртæ кодта, уæддæр. Уый рынчын сылгоймаг куыдта æмæ хæкъуырцгæнгæ дзырдта: „Мæ цуры уыд мæнæ ныртæккæ мæ гыццыл хъæбул, мæ зынаргъ сывæллон, æз та йæ зонгæ дæр нæ кодтон! Уыцы уæззау дурын мын йæ уæхскыл фæхаста... Мæ уындмæ бæллыд, фæлæ мæ зонгæ дæр нæ бакодта... Æмæ куыд диссаг у! Мæхæдæг дæр ай нæ базыдтон! Æвæццагæн æнхъæл у йæ мадæй раджы ферох... Нæ, нæ! Афтæ нæу! Дунейы æппæт хæзнатæ дæр мын уый хуызæн зынаргъ нæ уыдзысты! Ницæуыл ай баивдзынæн! Мæ хъæбулы, мæ сæфт хæзнайы! О, мæ мæгуыр фыд, мæ фыд, куы зонис, дæ чызджы сæр цытæ бавзæрста! Ды йæ бæргæ ахуыр кодтай Хуыцаумæ кувын

фәлә йә фәрох кодта!... Әз мә сәрыхицауыл дәр сыстыр-
зәрда дән! Әз дурзәрда мад разындтән! Ох, әмә уый куы
зонис, цәмәй мын тарстә, уыдон иууылдәр мә сәр куыд
байәфта...“

Сылгоймаг ноджы зәрдауынгагдәрәй ныккуыдта. Тетя
әддәмә ракаст, тыргы кәйдәр кәәхты уынәр айхъусгәйә.
Иу цасдәр рәстәджды фәстә мидамә баздәхт әмә бафар-
ста, әхсинмә зәронд Филинән бацауән ис, нәй, уый. Ләг та
әрбацыд тынг ахсдзиаг хъуыддаджды фәдыл аныхас кә-
нынмә. Минутмә уазәг бадти әхсины уаты. Стәй дзурын
байдыдта тынг тызмәгхуызәй:

– Әз дәм сәрмагондәй әрбацыдтән, әхсин Славковская.
Ды цы тәригъәд ракодтай Ондрейкәйы тыххәй, уымән
скәнын хъәуы кәрон цәргә-цәрәнбон дәр. Дохтыр мәнән
загъта, ды кәй дә йә ныйарәг мад, мәнә ам мә хицау та –
йә фыд. Әмә цы?... Уәздан, фәлмәнзәрда сывәллон рәв-
дауынхъуаг кәй у, уый тыххәй тәригъәдәй мары, мәнә иу
зарәджды куыд фыст ис, раст афтә: „Әнә фыд әнә мад, әнә
хо, әнә әфсымәр. Цәй тыххәй цымә әвзарын ахәм
әлгъыст әз?...“

Ләг тынг тызмәгәй дзырдта. Әмә йә әхсин ләгъстә-
гәнгә бафарста:

– Уәдә цы кәнон ныр? Мәнәй йә куы байстой әмә йә
стәрхон кодтой Гемерскийән. Мә адвокатән йә бон цы уыд,
уымәй ницәуыл бацауәрста, фәлә йә ныхас ницы радавта.

– Әмә ныр уәдә куыд, бауарзис ма йә әмә йыл батых-
сис, әцәг ныйарәгән куыд әмбәлы, афтә, мә хицау дын
әй фәстәмә куы радтид, уәд?.

– Батыхсис, зәгъыс? Хуыцауы хатыр бакә, афтә бафәр-
сыны аккаг нә дән. Кәд дә уырны, уәд дә бауырнәд, кәд
дә нә уырны, уәддәр дын мә бон ницы у, фәлә цәуыл-
дәриддәр разы дән, әрмәст мә къухмә әрбахауәд. Зонын,
уарзы мә, нә мын әмбәлы, афтәмәй.

– Әз дәр дызәрдыг нә кәнын, сывәллонән йә бон цас у,
уый бәрц дә кәй уарзы, ууыл. Әмә дәм цәугә дәр уый
тыххәй әрбакодтон. Кәнә абон, кәнә әппындәр нукуал

радтдзæн Хуыцау дæуæн ахæм фадат, дæ хъæбул дæхи къух ссарыны фадат. Дæ раздæры сæрыхицау алы рæттæй хæсты бын фæци æмæ мадзæлттæ агуры сæ бафидынаен. Йæ хъуыддæгтæ аразæгæн æнæсхъæрæй бар радта, цы зæххытæ йæм хауы, уыдон ауæй кæныны тыххæй. Кæд æмæ дæм фаг æхца ис, уæвгæ та мын дохтыр загъта, æхца дæм ис, зæгъгæ, уæд дæ бон у сæ балхæнын, цалынмæ исты сæудæджеры къухмæ нама бахаудтой, уæдмæ. Дæ адвокат мæ хицау Гемерскийæн куы бамбарын кæна, йæ бынтæ йын ды æлхæныс æмæ сæ уæ лæппуйыл фыссыс, уый, уæд лæппу баззайдзæн дæумæ. Гемерский кæддæриддæр дзырдта, йæ бынтæ Ондрейкæйы уыдзысты, зæгъгæ, уымæн æмæ Ондрейкæ у йæ хистæр зæнаг, уыцы хабар зонынц æгас зылды дæр. Æмæ атæппæт бынтæ сæ хицауæн, худинаг нæ, фæлæ кады хос сты. Хæдзардзин адæймаджы къухты атæппæт бынтæ дæтдзысты ныртæккæйы рæстæгæй бирæ фылдæр æфтиæгтæ. Æмæ сыл ныртæккæ бирæ хæрдзтæ куы бакæнай, уæд фæсмойнаг нæ уыдзынæ, уый аргъ сты æнæмæнг. Сæ пайда фидæны уыдзæн бирæ.

– Ох, уæдæ, дядя Филин! – Йæ къухмæ йын фæлæбурдта сылгоймаг.

– Цавæр ныхæстæй дын цымæ раарфæ кæнон ахæм зондджын фæндонты тыххæй! Цæмæй дын бафиддзынаен дæ хæртæ? Нæ зонын, фæлæ мын сфаг уой, ныртæккæ мæ къухы цы æхца ис, стæй ма мемæ цы зынаргъ дзаумæттæ ис, уыдон? Уæд æнæзивæг æлхæнын ацы зæххытæ, чи зоны, ма мæм исты дæр аззайа хъуыддæгтæ райдайынаен. Бынтон афтæ æдылы дæр нæ дæн, æвæдза, хъæууон хæдзарад аразыны хъуыддæгты. Ды мын æвæцæгæн, уыдæттæ зонын æнхъæл нæ дæ. Æз фермеры чызг дæн. Фæлæ мын ацы зæххытæ чи балхæндзæн? Мæ адвокат ам куына ис.

– Мах æххуысмæ фæдзурдзыстæм дохтырмæ. Ды дæхæдæг йемæ ацаудзынæ галуаны сæргълæууæгмæ æмæ уым баныхас кæндзыстут куыд æмæ цы. Уымæн дæр фæдзæхт у галуан ауæй кæныны хъуыддаг. Æмæ куыддæр атæппæт бынтæ дæхи бауой, афтæ райдай архайын лæппуйы дæхирдыгæй фæкæныныл. Æз афтæ æнхъæлын, къуылымпыагæй

ницы уыдзæн дæ фæндагыл. Фæлæ Ондрейкæйæн ды хъуамæ тæккæ абон бамбарын канай хабар, чи йын дæ, уый æмæ йæ магуыр уд æрәнцайа. Æрбацу нæм абон фæссихор. Палкойы дæм æрбарвитдзынæн. – Филин сыстад йæ бынатæй.

– Абон æрбацауинаг дæм нæ уыдтæн, зонин, нырма лæмæгъ дæ, дæхиуыл нæма фæхæцыдтæ, фæлæ уæййæгтæ æнхъæлма нæ кæсынц, стæй Ондрейкæ, магуыраг, тынг зæрдæбынæй куыдта. Афтæ йæм кæсы, цыма дын цыдæр æнæуаг ныхас загъта æмæ ууыл смæсты дæ. Куы загътын сывæллон тæнзæрдæ у. Æмæ йæ фæлтæрын хъæуы канд уæнгдыхæй нæ, фæлæ тынг мысы ныййарæджы, нал æй зоны, афтæмæй, тынг рæвдыдхъуаг саби у... Цæй цауон, ныр Хуыцауæй арфæгонд у!

– Дядя Филин! Искуы миййаг, исты æрыхъуыстай, Гемерскиимæ цæмæн ахицæн дæн, уый тыххæй? Æви дæм афтæ кæсы, мæ зæрдæ æндæрырдæм ахсайдта æмæ йæ мæхæдæг ныууагътон, зарæггæнæг кæй уыдтæн, уый тыххæй?

– Дохтыр мын дзырдта, мæ хицау цыма йæхæдæг уыд аххосджын æмæ дæ йæхæдæг ныууагъта. Йæ бæлвырдтæ та мæн цæмæн хъæуынц. Махæй æнæ аххос иунæг дæр нæй. Хуыцау нæ уыны æмæ зоны нæ алкæйы дæр. Фæлæ дзæгъæл хуымæтæджы нæ фæзæгъынц: „Макайы кой кæн æмæ дæ кой дæр ничи кæндзæн...“ – Уый адыл Филин хæрзбон загъта фысымæн, йæ къух æм бадаргъ кæнгæйæ.

* * *

– Дядя Филин! Горæтæй фæстæмæ æрхæццæ дæ? – сфарста йæ чидæр фæндаггон. Уый уыд Палко, йæ къухы къозоты дзæкъул.

– Æмæ горæты куы нæ уыдтæн, Палко. Фæлæ ды та ам цы ми кæныс? Филин æрлаууыд, æрбадт бæласы бындзæфхадыл. Лæппу дæр йæ цуры цъæх нæууыл æрбадт.

– Æз мæнæ Стевомæ писмо ахастон, хъæдгæсы лæппу мæм кæй радта йæ мадæй, ахæм. Стевойæн тынг æхсызгон уыд, æгайтма та йæ мад фенæниз, рынчын уыд, магуыраг, Хуыцауæй разы, кæй фæдзæбæх!

– Мæнæн дæр æхсызгон у, тынг дзæбæх сылгоймаджы

каст каны йæ мад. Фыртæн мад куына вайы, уæд æй банымай райгуыраен бæстæ дæр ын нæй, – сагъæсхуызæй загъта Филин. – Кæм ссардтай ахæм æвзаргæ къозотæ?

– Тынг хорз сты, нæ? Мæ зæрдæмæ уайтагъддæр фæцыдысты. Иошко нын дзы хæрзад æхсæвæр ацæттæ кæндзæн.

– Раст у, фæлæ сын сæ тæккæ дзæбæхдæртæ авзар æмæ сæ фæссихор уæртæ уыцы сылгоймæгтæн бадав уæ хæдзармæ. Тынг сыл бацин кæндзысты.

– Æцæг зæгъыс? Уыцы уазæг-сылгоймаджы хъуамæ æз æрбакæнон ардæм? Æгæр дард фæндаг ын нæ уыдзæн? – бафарста лæппу.

– Æнхъæл нæ дæн, уымæн æмæ сындаггай рацæудзыстут.

– Æмæ уæддæр куына бафæраза, уæд та?

– Æз æй мæхæдæг федтон ныртæккæ мæхи цæстæй, уырдыгæй рацыдтæн мæнæ ныр.

– О,о! Уæдæ йæ федтай, нæ? Горæтæй здæхгæйæ, дæ фæндаг ууылты ракодтай.

Лæг иуцасдæр ныхъхъус, цæуылдæрты ахъуыды кодта.

– Палко, уый дын зæгъынмæ хъавын, кæд Хуыцауы фæнда, уæд мын иу зын хъуыддаджы аххуыс кæндзынæ.

– Табуафси, æрмæст мын зæгъ!

– Хæхты фахсыл ацы хъомхизæнтæ иууылдæр сты Ондрейкæйы фыды.

Уый зоныс?

О, зонын.

– Уæдæ уыцы расугъд адæймаг та у йæ ныййарæг мад, кæм и, уый дæхæдæг зоныс, – Лезины хæдзары ‘рдæм йæ къухæй ацамонгæйæ.

– Цы, цы?! – сдис кодта Палко, йæ бынатæй фестæлфгæйæ. – Цы загътай? Йæ мад, зæгъыс? Æмæ иумæ цæмæ гæсгæ не сты уæд? Стæй Ондрейкæ семæ цæуылнæ ис?

– Уымæн æмæ кæрæдзийæ хицæн сты, байуæрстой, стæй Гемерский ныр цалдæр азы дæр æндæр усимæ цæры.

Палко йæ зонгуытыл æрлæууыд зæронд хъомгæсы цур.

– Ау, Йесо Чырысти йæ куыд бауагъта афтæ бакæнын? Библийы уæдæ цæмæн фыссынц, уый гæнæн нæй, зæгъгæ.

– Палко, ды нырма агар æвзонг дæ æмæ алцы нæма æмбарыс, фæлæ дунейыл бирæ ахæм хъуыддæгтæ ис, Хуыцауы зæрдæмæ чи нæ цауы Æз зонын, адоны хъуыддаг таригъæд у, фæлæ иугæр ахицæн сты, уæд ма цы гæнæн ис. Уыцы сылгоймаг мой куы нæма скодта, уæддæр дзыллæтыл хъуыст зарæггæнæг уыд Америкы, тынг фидууцджын, тынг æвдыст чызг, абон дæр ницы уыйас аивта йæ хуыз, тынг дзæбæх у. Гемерский йæ куы ракуырда, уæд æй æрхаста йæхионтæм, Европæмæ. Лæгмæ йæ хæстæджытæ фæхæрам сты, зындгонд хъæздгуыты мыггагæй рацæугæ нæу, зæгъгæ. Æмæ йæ уый адыл нæ бауарзтой, нымады дæр сæм нæ уыд, стæй йæ лæг дæр ахæм цæстæй акаст йæ равзæрст сылгоймагмæ. Æз æй куыд бамбæрстон, афтæмæй Гемерский ахæм адæймаг нæ разынд, йæ бинойнаджы сæр чи ахъуыды кæна, бахъуаджы рæстæг йæ сæрыл чи сдзура. Чи зоны, æмæ йæм фæсмон дæр фæзындаид, исты чызджы цауылнæ ракуыр-дтон, зæгъгæ. Фæлæ йæ æз куыд зонын, афтæмæй, йæ лæг сæ хæдзары уæвгæйæ, сылгоймаг йæ лæппуйы къухыл рахæцыд æмæ уыцы хæдзарæй адте. Уæды заман уый царди Будапешты. Æхца йæм кадавар, афтæмæй йæ дарын хъуыди йæхи, хæссын хъуыди сывæллоны. Уый адыл фæстæмæ бацыди театрмæ. Гемерский йыл бахъаст кодта тæрхондонмæ, кæй йæ ныууагъта, уый тыххæй. Тæрхондон сæ законæй ахицæн кодта. Лæппуйы стæрхон кодтой фыдæн. Æмæ уæхæдæг зонут, йæ кæрон махмæ æрхауд, йæ тъæпп махыл фæцыд. Лæппу цалынмæ адæмы къухты уыд, йæ мад æй кæй æвджид бакодта, уыдонмæ, уæдмæ дзы хъуысти хорз хабæрттæ, ничи йын хъаст кодта йæ мадæй. Фæлæ йæ æндæрты бæрны йæ фыд куы бакодта, уæд мады хорзы кой никуал фехъуыста сывæллон. Æмæ ууыл дис кæнын дæр нæ хъæуы. Афтæмæй лæппуйы сæры фæзынди дыууæ хуызы хъуыдытæ, Йæ мадыл дызæрдыг кæнын байдыдта, фæлæ йæм уæддæр тырныдта, мысыди йæ. Æмæ ныртæккæ уыцы сылгоймагмæ уымæн бацыдтæн, кæд кæрæдзи ныхас бамбариккам, лæппуйы йæхирдæм куыд хуыздæр мадзалæй раздахæн ис, уый фæдыл. Балагъстæ йын кодтон, абон дæхи схъæр кæн, мауал æмбæхс

Ондрейкайæ, йæ ныййарæг мад дæ, уый. Уыдæттæ дын уымæн радзырдтон, Палко, цæмæй Ондрейкайæн бамбарын канай рагацау, абон нæм чи æрбацаудзæн æмæ цæй тыххæй, уыдæттæ.

Сыбыртт никæцæй хъуысти. Дядя бакасти Палкома, ома, мæ ныхас Ондрейкайæн бамбарын кæндзынæ, æви нæ, зæгъгæ.

– Куыннæ, куыннæ! Æнæмæнг ын бамбарын кæндзынæн, фæлæ уал уый тыххæй Хуыцаумæ скувдзынæн, кæд мæ Йесо ныфс бауадзид, уымæн æмæ æнцон хъуыддаг нæу. Уæдæ куыд хорз рауад, Ондрейка йæ зæрдæмæ Йесойы арф кæй айста, уый! Йесо йын баххуыс кæндзæн йæ мадæн дæр кæрæдзийы бамбарынæн.

– Ды саг лæппу дæ, æвæдза, – раппæлыди дзы зæронд фиййау.

– Фæлæ мын, дядя Филин, æххæстæй кæд зæгъдзынæ, нæ Хуыцауыхай Йесойыл иуыл дæхи бафæдзæхстай, уый? – ногæй та йæ сфарста Палко .

Лæппуйы лæгъстиаг хъæлæсы уагмæ зæрондæн йæ зæрдæ суынгæн.

– Мæхæдæг дæр æй нæ зонын, цы дзуапп дын радтон, уый, мæ хур.

Мæхимæ дæр тынг диссаг кæсы, фæлæ кæддæр Закхей куыд бакодта, афтæ куы бакодтаин, уæдæй фæстæмæ цыма ме уæхскæй уæззау уаргъ ахаудта æмæ мæ зынтæй фæрвæзтæн. Хаттгай мæм афтæ дæр фæкæсы, цыма Хуыцауы фырт æцæгдæр мæ зæрдæйы цæры, уæлдайдæр та Библи куы фæкæсын, уæд мын цыма мæ цæстытæ байгом кæны. Дарддæр та зонгæ дæр нæ кæнын, цы ма бакæнын хъæуы.

– О, дядя! – фæхъæр кодта Палко фырцинай, – Сæххæст кодтай дæ хæс, цы дыл æмбæлди, уый, байгом ын кодтай дæ зæрдæйы дуар! Айста дын дæ уæззау уаргъ де 'ккойæ Йæхимæ.

– Цытæ дзурыс, мæ хъæбул, цытæ?! – Диссагæй баззад Филин. Æндæр дзы уæдæ ницуал хъæуы?

– Ницуал. Цы хъуыд, уый бакодтай. Æрмæст мах хъæуы

æууæндын, нæ Хуыццауыхайы бæрны нæхи бакæнын. Дæхæ-
дæг куы зоныс, цы нын загъты, уый: „Æрбацаут Мæм уе
'ппæт дæр, æххуысхъуаг æмæ хъызæмаргæнæг адæм æмæ уын
Æз феххуыс кæндзынæн; Мæ цагъайраджы æфсондз айсут
Мæнай уæхимæ æмæ Мæныл ахуыр кæнут, Мæ зæрдæ
фалмас кæй у, уый фæзмут æмæ уæ удтæ æрсабыр уыдзысты;
уымæн æмæ Ме 'фсондз фарн у, Мæ уаргъ та – рог“. (Матф. 2:28-30). Гъе, æрцыдтæ Йæм æмæ дын дæ уд басабыр
кодта!

– Уыдæттæ мæ бæргæ уырнынц, мæ хур, стæй сæ æмбаргæ
дæр кæнын, Закхей сæ куыд æмбары, афтæ. Зонын Йесо
зæхмæ æрхызт сæфтыты ссарынмæ æмæ сæ фервæзын кæ-
нынмæ; уыдонимæ мæнæ мæн дæр агуырда, куыд сæфт
тæригъæдджын æмæ Йын бар радтон ме 'ссарынæн.

Стæй ма ноджыдæр Библийы ис афтæ фыст дæр: „Йæ
зæрдæйы дуар ын чи байгом кæны, Йæ ном ын чи ары, уыцы
уырнджытæн та радта Хуыццауы цот уæвыны бар“ (Иоан.
1:12). Гъе, ахæм мадзæлттæй зæдтæ ныффыстой ног ном
Царды Чиныджы.

Филин йæ цардцæрæнбонты фыццаг хатт скуывта йæ
уæларвон Фыд Хуыццаумæ. Арфæ кодта Хуыццауы Уæрыккæн
Йæ мæлаты тыххæй. Филинæн йæ тæригъæдтæ кæй ныббар-
ста, стæй сæм Палкойы кæй æрбарвыста, уыдæтты тыххæй.

– Ныр мæ дæу тыххæй кувын нал хъæуы, – загъта Палко,
куывд куы фæци, уæд. – Фæлæ ныр та ноджы зæрдиагдæрæй
кувдзынæн Ондрейкæйы мады тыххæй, уый дæр Йесойы
куыд ссара æмæ Йыл куыд баууæнда, афтæ.

Иуцасдæр ма ауадысты иумæ, стæй дядя фæзылди къах-
вæндагмæ, хъомхизæнты 'рдæм, Палко та йæ фæндагыл,
хъæрæй заргæ, йæ зæлланг кæмтты айзæлыд, афтæмæй.

Фæссихор суанг изæрмаæ рæстæг аивгъуыдта халагъуд
æфснайыныл.

Лæппутæ хæрз сæрфт ныккодтой æппæт дæр, рыджы мур
никуал ныууагътой. Ондрейкæ æрбахаста дидинджыты стыр
цупал, хал сæ сбийыны тыххæй. Æмæ куы срæвдз, уæд æй
сауыгътой дуарыл.

– Хорз уæдæ, æз уал фæцæуын, – загъта Палко, – Ондрейкæ, цом ды дæр мæмæ. Ам хæстæг тынг рæсугъд дидинджытæ фæдтон æмæ дзы ратонæм.

– Раст зæгъыс, рæстæг дæр æрбахæццæ, – баппæрста сæм йæ дзырд дядя. – Цæут иумæ.

Ондрейкæ цингæнгæ арасти Палкоимæ. Тынг хъæлдзæгæй азгъордтой хъæдмæ æмæ дидинагджын ран куы ссардтой, уæд дзы æртыдтой дзæвгар, иу стыр букетваг.

– Ныр та уал абадæм иу чысыл, – афæнд кодта Палко. – Ондрейкæ, цæмæйдæрты афæрсын мæ фæнды дæу: æппын-дæр æй нал хъуыды кæныс дæ мады, æви ма исты хуызы уæддæр дæ цæстытыл уайы?

– Мæ мады? – ныуулафыд Ондрейкæ. Афтæ йæ бафарстæуыдзæн, уый æнхъæл нæ уыд æмæ къуызгæ загъта: гыццылтæ ма йæ хъуыды кæнын, хæрз гыццылтæ. Мæ зæрдыл лæууы æрмæстдæр куыд тынг рæсугъд уыд æмæ куыд дæсны зарыд, уый.

– Æмæ, зæгъæм, бынтон æнæнхъæлæджы дæ размæ æрба-лæууыд, уæд ыл нæ ныццин кæнис?

– Мæ размæ? – лæппу дисгæнгæ бакасти Палкомæ. – Мæн тыххæй йын ардæм æрбацæуæн дæр нæй, уымæн æмæ мæ фыдыл нымад дæн.

– Фæстаг рæстæджы цы усмæ цардтæ, уый дын цытæ дзырдта дæ мады тыххæй?

– Цытæ куы зæгъай, уæд, дам мад фылдæр уарзта театр æмæ уый аххосæй ныууагъта мæн дæр æмæ мæ фыды дæр.

– Æмæ дæ бауырныдта? – хъуынтъызхуызæй бафарста Палко.

– Кæцæй мæ бауырныдта? Нæ йыл баууæндыдтæн, уымæн æмæ мæ мады бирæ уарзтон.

– Стæй уыдæттыл æууæндгæ дæр ма кæн! Дядя Филин мæнæн афтæ дзырдта, дæ мад уæ хæдзарæй уымæн ацыд æмæ йæ дæ фыды хæстæджытæ нæ бауарзтой, хъæздыг, номдзыд мыггагæй рацæугæ нæу, зæгъгæ, уый тыххæй. Театрмæ та фæстæмæ уымæн баздæхт æмæ йæм ницы фæрæзтæ уыд царынæн, цæмæйдæр йæхи дарын хъуыд. Дæ фыд æй тынг

дaрд бaстaй aрбaлaстa aмa йын уырдаeм фaстaмa aздa-
хынa aмaл нaл aрцыд. Aмa мa йын уaд цы гaнaн уыд?
Teaтp цы у, уымaн aз ницы зонын. Фaлa дзы кaд aрмaст
зaргa йeдтaмa ницы кодтa, уaд уым aнaуaгaй, aвзaрaй
ницы ис. Taxуды aмa нa Хуыцaуыхaй Йeсo Чырыстийы куы
зонид мaнa нa дыууaйы хуызaн, уaд ын, aвaццaгaн, исты
фaнд бaцaмонид, истaмaй йын бaххуыс кaнид. aмa кaд
кaддaр цытa бaкодтa, уыдон хoрз нa рaуaдысты, уaд ныр
aрцaудзaн aхaм aмондджын бон, aмa Йeсoйы йa зaрдaмa
aрф айсдaн aмa дзы хaтыр рaкурдзaн. Йeсo йын цыдa-
риддaр ныххaтыр кaндзaн, мaх хaс тa у Йeсoйы бaлвырд
хaбaрттa йын бaмбaрын кaнын. Уый хуaмa бaкaнaм aз
aмa ды.

– Mах? Aмa йыл кaм фaхaст уыдзыстaм, кaмдaр дaрд
рaн куы цaры!

– Уый дa мa уырнaд, Oндрeйкa. Нa Хуыцaуыхaй Йeсo
Чырысти йa aрбaрвыстa aрдaм, мaхмa хaстaг. Cылгoймaг
ныртaккa цaры мaх хaдзaры, – гъe, уый у дa мaд.

– Уый у, зaгъыс?! – йa бынaтaй фeсхъиудтa Oндрeйкa. –
O, o, уый! Йa бaкaст уый хуызaн у aцaгдaр! Йa хъaлaс дaр!
Aмa мaнмa дaр уымaн aфтa кaсти, цыдaр зонгa, aргъaумa
цымa хъусын, йeмa куы ныхaс кодтон aмa йaм куы кaстaн,
уaд. Maнaн ыл иу чысыл мa зaрдa фaхудти, фaлa мa уый
aппындaр нa бaзыдтa, – дзырдтa aнкъaрдaй лaппу, йa
цaстытa дoны рaзилгaйa.

– Aмa дa зонгa дaр хуaмa куыд бaкодтaид aцы
хъaуккaг дaрaсты! мaх дa Пeтpимa тыххaй-aмaлттaй куы
бaзыдтaм.

– Aфтa дaм кaсы? – aфaрстa Oндрeйкa, иу чысыл йaхи-
мидaг aрcабыр уaвгaйa. – Пaлкo, мaн дaр мa дeмa aкaн
уыцы cылгoймaгмa, уaддaр мa куынa зoны, aз йa лaппу
Aндрaш дaн, уый.

– Бaзыдтa aлцыдaр. Дядя Филин aм бaцыди aмa йын
рaдзырдтa хaбaрттa иууылдaр.

– Aкaн мa мa уaдa, aкaн, дa хoрзaхaй, мa уынд ын
aфтa зын cкoдтa aмa cурaу фaци!

– Цом, цом! Кæнын дæ, уый нæ Хуыцауыхай Йесойы фæнды кæрæдзиуыл уæ сæмбæлын кæнын.

8. СÆФТ ФЫС ÆМÆ ЙЕ 'ССАРДЖЫТÆ

Ондрейкæ йæ цæрæнбонты дæр никуал ферох кæндзæн уыцы фембæлд. Сæ халагъуды дуар æваст фегом æмæ дзы рахызти рæсугъд сылгоймаг фæлурс æрвхуыз къабайы. Йæ къухы йæ палæхсар шляпæ æмæ йын, мæгуырæг, ахауд, „Мæхи Ондрейкæ!...“ зæгъгæ куы ныхъхъæр ласта, уæд. Йæхи йæм баппæрста, лæппу та йæ хъæбысмæ багæпп кодта æмæ йын йæ хъуырыл ныттыхсти. „Мамаæ, мæ мамочка!“, зæгъгæ, афтæ цин кæнгæйæ. Сылгоймаг йæ зонгуытыл æрлæууыд сабийы раз æмæ йæ йæхимæ æрбалхъывта. Сæ дыууæ дæр сæ кæуынай нал æнцадысты, семæ Палко дæр.

Ох, мæ мамочкæ, цас дæ уарзын! Ныр дæу дæн, мамочкæ, нæ? Æмæ мæ нал ныуадздзынæ? – дзырдта Ондрейкæ, хъарæггæнагау, йæ цæстысыг æнæвгъау згъалгæ æмæ мады цæсгомай йæ цæст нæ исгæйæ.

– Афтæ, афтæ, Ондрейкæ, мæн дæ, æндæр æппындæр никайы! – Сабыр æй кодта мад. – Никаемæн уал дæ радт-дзынæн ацы рухс дунейыл! Ныр та уал цом, мæ хъæбул, дядя Филинмæ. Уый бæрны нæхи бакæндзыстæм, дæу мын мæ къухай куыд ничиуал байса, уый тыххæй.

Ондрейкæ никуы ферох кæндзæн, йæ мадимæ иумæ хъомгæсы халагъудмæ куыд цыдысты æмæ сыл уым иннæтæ куыд цин кодтой, уый. Цы диссаджы бон уыд уыцы бон! Стæй мад тетя Моравецимæ иумæ æхсæвы бахаста, цыдæриддæр сæ дзаумайæ хъуыди, уыдон: базтæ, простынтæ, хъæццултæ æмæ æндæр ахæмтæ. Æнæхъæн изæр фæбадти Ондрейкæ йæ мадимæ.

Дядя сын фæдзырдта сæ царды хабæрттæ хъомхизæнты. Æхсæвар бахордтой æдте сыгъдæг уæлдæфмæ, азарыдысты псалом æмæ бакуывтой. Палко та сын хъæрæй бакасти Биб-

лийæ, дядя Филины фæндонмæ гæсгæ Лукайы Евангелийы 15-æм сæргонд Фæлмас Фиййауы тыххæй, æвзист сом камæй ахауд, уыцы сылгоймаджы тыххæй, йæ зæрдæхæлар фыдæй чи адзæгъæл, уыцы фырты тыххæй. Æмæ куыд зынтæй царди æцагæлон бæстайы, цалынмæ фæстæмæ йæ фыды къона ссардта, уæдмæ. Иууылдæр Палкомæ лæмбынæг хъуыстой. Каст куы фæци уыцы сæргонд, уæд æдзæмæй базадысты, чи йæм хъуыста, уыдон. Æрмæст ма дзы арты хус къæцæлты къæркъæр хъуысти. Арвыл æрттывтытæ калдтой стъалытæ, мæй ныррухс кодта хæхты цъуппытæ æмæ хъомхизæнтæ. Рæстæггай ма-иу куыдздонæй райхъуысти дзæнгæрæджы зæланг. Уалынмæ дын дядя Филин йæ сæрыл схæцъд æмæ дзурын байдыдта цыдæр æнахуыр хъæлæсæй.

– Чи фесæфт æмæ кæй ссардтой, уыцы фыс, мæнæ æз дæн, мæ хуртæ, æз, мæнæ уæ цуры. Хæрзгæнæг Хуыцау мæнæн ныххатыр кодта мæ таригъæдтæ иууылдæр. Мæ Хуыцауыхай Йесо мæ агуырдта æмæ мæ ссардта æмæ Йын мæ зæрдæйы дуар байгом кодтон. Арфæ Йын раканам уый тыххæй.

Йæ худ систа йæ сæрæй æмæ карзæй байдыдта кувын. Йæ цуры чи уыд, уыдон æй афтæ зæрдæбынæй кувгæ никуыма федтой. Уыцы минуттæ дæр никуы фæрох уыдзысты Ондрейкæйæ.

Бæстæ куы æрсабыр, уæд дядя Филин, æдзухдæр куыд вæййы, афтæ та ныр дæр ацыд бæрæггæнæг, исты дзы зæрдææхсаинагæй ис, æви нæй. Æмæ хъæдын арæзтадмæ куы бахæццæ, уæд æваст æрлæууыд. Бандоныл бадти кæлмæрзæны тыхтæй госпожа Славковская. Йæ дыууæ къухæй йæ уæрджытæ йæхимæ æрбалхъивгæйæ, дардмæ йæ цæстытæ ныццæвтæ уый хуызæн мæйрухсæхсæв, цыма æрдзы æнæзынгæ рæсугъддзинæдтæ иртæста, уыйау. Дядя Филин схуыфыд йæхи схъæр кæныны тыххæй. Сылгоймаг йæ сæр схъил кодта æмæ Филинæн ацамыдта йæ фарсмæ æрбадыны тыххæй. Лæг хатыр ракуырдта.

– Ды цыма дæхицæй афтæ загътай, дядя Филин, æз, чи фесæфт æмæ кæй ссардтой, уыцы фыс дæн, загъгæ, – ба-

дзырдта йæм сылгоймаг. – Уæдæ канд уый нæ, фæлæ ма йæхионтæй чи адзæгъæл, æз та уыцы чызг дæн. – Дзургæ та уæвгæ кодта æнкъард хъæлæсы уагæй.

– Æмæ цы зæгъынмæ хъавыс уымæй? – афарста йæ Филин.

– Йæ хæларзæрдæ фыдæй чи адзæгъæл, уыцы фырты кой куы ракодта Палко, уæд мæхиуыл æрхудтæн æз дæр. Уымæн æмæ раст уыцы лæппуйы хуызæн адзæгъæл дæн мæ фыдæй, тынг хæларзæрдæ фыдæй, зæрдæбынæй мæ чи уарзта, уымæй. Æмæ мын цы æмбæлд, цы мыл æрцæуинаг уыд, уый мыл æрцыд, – загъта сылгоймаг, арф ныуулаæфгæйæ.

– Радзур ма мын дæ хабар, кæд дын зын нæу, уæд. Æз ныр зæронд дæн, дæ фыды карæн æмæ дæ бамбардзынæн.

– Дæуæн ницы басусæг кæндзынæн. Ды мын фервæзын кодтай мæ хъæбулы, сдзырдтай йæ сæрыл, ме 'намонд хъæбулы сæрыл, фæхæцæг ыл куынæ фæци, уыцы зын сахат. Ды йыл тыхстæ æмæ йæ дæ комы комдзагæй хастай дæхи хъæбулау, уый стыр арфæйаг хъуыддаг у.

* * *

Мах Америкы цардыстæм æмæ нæм уыди диссаджы хорз фермæ. Мæ фыды фыд æмæ мæ фыды мад тынг кусаг уыдысты, фаллойуарзаг æмæ сын Хуыцау раарфæ кодта уый тыххæй, сæхæдæг дæр, раст зæгъын хъæуы, тынг куваг уыдысты æмæ Хуыцауыл сæ зæрдæ дардтой. Уыди сын чызг æмæ лæппу. Сæ фырты бафæндыд сахуыр кæнын æмæ йæ нæ бакъуылымпы кодтой. Уымæ гæсгæ сын фермайы куыстыты йæ фадат баххуыс кæнын нæ уыд. Æмæ бахъуыди кусæг баххуырсын. Райстой сæхирдыгоны æмæ йæ сæхи тугхæстæджы хуызæн бауарзтой. Иу хатт фыды фыд фæрынчын æмæ йæхицæн мæлынæй куы старст, уæд бадзырдта æххуырстмæ æмæ йын бафæдзæхста: „Кæд дын къай нæма ис, кæнæ никæимæ ма дæ фидыд, уæд ракур мæ чызджы æмæ æнæмæтæй амæлдзынæн, мæ чызг æмæ мæ бинойнаг хæдзардзин лæджды къухы ныууагътон, уый куы зонон, уæд“. Фыд зыдта, йæ чызг уыцы хæларзæрдæ рæсугъд лæппуйы кæй уарзы, уый. Лæппу загъта, ахъуыды кæндзынæн. Йæ хицауы чызгимæ сæмбæлди

æмæ йын радзырдта, йæ зæронд райгуырæн бæстæйы куыд цард, уыдæттæ. Чызг сразы моймæ йæм ацæуыныл æмæ фæсмонгонд нæ фæци. Мæ фыд тынг фæлмас лæг уыд, мæ мады йæ уæлныхты хаста. Рынчын фервæзти уæдæ цы, сдзæбæх, бирæ азтæ ма фæцарди æмæ фæкуыста йæ сияхсимæ иумæ. Амонд хъуаг нæ разындысты æмæ уайтагъд сæхицæн балхæдтой стыр фермæ. Хъуыды кæнын æрмæстдæр уыцы фæстаг фермæ. Æз иунæг чызг уыдтæн мæ мад æмæ мæ фыдæн. Мæ мады æфсымæр Адальберт уæдмæ ус ракуырда, сахуыр кодта, профессор сси Нью-Йорчы. Æмæ мæ ныййарджытæн бакой кодта, цæмæй йæм мæн арвитой хъомыл кæнынмæ, уымæн æмæ сæм мæнæн фадат уыди скъоламæ цæуынæн, ахуыргонд суæвынæн. Мæ фыды фыды зæрдæмæ дæр фæцыди ахæм фæнд. Æмæ уæдæй фæстæмæ нæхи хæдзары сæрдыгон рæстæг йедтæмæ никуал уыдтæн. Афæдзы иннæ афонты цардтæн мæ мады æфсымæрмæ æмæ ахуыр кодтон, цалынмæ æххæст каст фæдæн, уæдмæ. Уалынмæ мæм мæ мады æфсымæр раиртæста стыр курдиат, стыр зæрдæргæвддзинад зарынмæ, мæ ахуыргæнджытæ дæр æмхуызонæй загътой, зарæггæнæг дзы рауайдзæн, зæгъгæ. Мæ ныййарджытæ мын ницы зыдтой, афтæмæй цæуын байдыдтон зарыны уроктæм, фидгæ та ахуыргæнджытæн кодта мæ мады æфсымæр. Мæ зæрдæмæ тынг цыди зарын. Фæлæ æнæгæдыныхасæй зарын уый бæрц нæ, скъолайы концертты мын къухæмдзæгъд цас æхсызгон уыд, мæ алы зарæгæн дæр-иу зал ныннæрыди тыхджын къухæмдзæгъдæй. Цалынмæ зарын ахуыр кодтон, уæдмæ нæ хæдзары бирæ ивддзинæдтæ æрцыд. Мæ фыды фыд мæлæтдзаг рынчын куы фæци, уæд мæм фæхабар кодтой æмæ ма тыххæйты базыдтон мæ фыды къона. Нæ фермæ хохы уыди æмæ дзы цалдæр къуырийы дæргы цыди æмбырдтæ Евангели ахуыр кæныны тыххæй. Нæ бинонтæ æмхуызонæй цыдысты уыцы æмбырдтæм, Хуыцауы ныхасмæ байхъуысынмæ æмæ се 'ппæт дæр сæ зæрдæмæ арф айстой Йесо Чырыстийы, куыд сæхи сæрмагонд Йрвæзынгæнæджы.

Никуы мæ ферох уыдзæн, мæ дадайы мард æнæхъын-

цъымæй Хуыцау куыд айста, йæ фæстæ кæй ныууагъта, уыдонæн зæрдæбын арфæтæ раканыны æмæ сæ Хуыцауыл бафæдзæхсыны фæстæ, уый, стæй мæ фыды мад уыцы стыр зианыл æппын æнæхъыггæнæджы хуызæн йæхи куыд равдыста, уый дæр. Фæлæ уæд мæ царды дæргъы фыццаг хатт нæ хæдзарæй алыгътæн фæстæмæ Нью-Йоркмæ мæ мады æфсымæрмæ. Мæ ныййарджытæ сæхицæн сарæзтой сæхи аргъуан хæдзары мидæг æмæ дзы зарыдысты псаломтæ Хуыцауы Уæрыччы кадæн, Йæ ирвæзындзинады хъаруйыл. Фæлæ мæн нæ фæндыд семæ зарын. Мæнæн нæ хæдзар дæр скъуындæг, цыдæр æнахуыр тых мæ цыма æрбалвæста.

Тынг æнкъардæй, тынг зынай мæ рауагъта мæ хæлар-зæрдæ фæлмас уарзон фыд. Мæн та дæттын хъуыд экзамен, ахуыры кæронмæ та ма баззади æрмæстдæр афæдзы æрдæг. Æмæ мæ ныййарджытæ цин кодтой, каст куы фæуон, уæд семæ цардзынæн, зæгъгæ. Мæн йедтæмæ та сын чи уыд! Æз – сæ иунаг чызг æмæ сæм цыдæриддæр æфтиаг хауди, уыдон æфснайдтой мæнæн. Мæ мады æфсымæр мæ зæрдæхудты никуы бацыд, мæ фæндыл, мæ ныхасыл кæддæриддæр разы кодта. Æмæ уый дæр нæ фæндыд æнусон дзæнæтмæ карды комау уыцы къуындæг фæндагыл цæуын. Каст куы фæдæн, уæдмæ ахицæн сты зарыны уроктæ дæр. Æрцыдтæн нæхи хæдзармæ, мæ ныййарджытæн балæгъстæ кæнынмæ, оперæмæ мæ цæмæй ауадзой, уый тыххæй. Фæндыди мæ зарæггæнæг суæвын. Афæдзы æрдæгæй фылдæр фæтох кодтон семæ, фæлæгъстæ сын кодтон, мæ цæссыг калгæ, фæлæ никуы æмæ ницы... Мæ фыд мæ зæдыл нымадта æмæ фæрæзта мæ ныхасмæ хъусын. Фæлæ мæ мад æмæ мæ фыды мад бафæлладысты мæ „хъарæгæй“. Фыд та нæ састы, йæхи ныхъхъæбæр кодта æмæ къæрттæй цъула не ’ппæрста. Мæ бон æй басæттын ницы хуызы уыд. Æмæ мын кæй нæ радта зарыны фæндагыл ацæуыны бар, уымæ гæсгæ мæхи фæнд атардтон, мæхæдæг райстон уыцы бар...

– Æмæ цы сарæзтай уæддæр? – афарста йæ Филин.

Дзуаппы бæсты сылгоймаг никкуыдта.

– Ацыдтæн нæ хæдзарæй, кæм райгуырдытæн, уыцы зæронд

хæдзарæй, ныууагътон дзы писмо ахæм ныхæстимæ: „Æз уарзын дуне æмæ мæ фæнды дунейы астау цæрын, кадмæ, намысмæ тырнын, фермæйы агъуды бабадын мæ сæрмæ нæ хæссын“. Уый адыл алыгъдтæн мæ мады æфсымæр Адальберт-мæ. Мæ зынаргъ мæ уарзон фыд мæ фæдыл æрцыд. Бирæ мын фæлæгъстæ кодта, бирæ мыл фææцархайдта нæхимæ аздæхыны тыххæй, фæлæ мæ нæ басаста. „Дунейæн, дам, дæм йæ мæнгарддзинад, йæ дзолгъо-молгъо æмæ æнæпайдадзинад куы разыной, уыдæттыл дæ зæрдæ куы фæхуда æмæ куы фæфæсмон кæнай, куы смæстджын уай, уæд-иу æрхъуыды кæн, фыд дын кæй ис, уый æмæ æрыздæх дæ хæдзармæ! Ныр та уал нæ фæндагтæ цæуынц фæйнæрдæм, кæрæдзи ныхмæ! мах цæуæм тæккæ уынгæг фæндагыл, фæлæ уый уæларвтæм фæндаг у, дæ фæндаг та тынг уæрæх у, фæлæ дæ йæ фæдыл асайдзæн сæрсæфæнмæ. Мæ зæрдæ мæм дзуры, бирæ фыдæвзарæнтæ кæй баййæфдзæн дæ сæр, уымæн æмæ нæ куывдтытæ дæуæн уыдзысты цæлхуртæ уыцы фæндагыл, дæ алыварс адæм цы фæндагыл цæуынц, ууыл“. Уый уыд йæ фæстаг ныхас мæ фыдæн. – Ох! дядя Филин. Уæддæр ацыдтæн уæрæх фæндагыл. Уайтагъд мæ ном айхъуысти, куыд иттæг дæсны зарæггæнæг, мæнæн – хуымæтæджы фермеры чызгæн, фæлæ ахуыргонд адæймагæн парахат фадæттæ уыд æвзаргæ адæмы кадджындæр æхсæнадмæ цæуынæн, уыцы цытджындæртыл нымад уæвынæн.

Мæнæн байгом сты æппæт дуæрттæ дæр, табуафси зæгъынмæ. Адæм мæ бæрзонд систой, сæ уæлныхты хæссæгау, æмæ йæ фыдæй чи адзæгъæл, уыцы лæппуйау, мæнæй дæр ферох сты мæ ныййырджытæ. Уалынмæ фембæлдтæн Гемерскийыл æмæ йæ фæдыл ацыдтæн, уымæй байвтон мæ ‘ппæт фыдæбæттæ æмæ суанг мæ кад дæр! Зæрдæ мын бæргæ бавæрдта, йæ бинойнаг суæвгæйæ, мын дарддæр ахуыры фадат кæй ратдзæн, уый тыххæй. Æмæ йæ дзырд сæххæст кодта, цалынмæ Америкы æмæ Италийы цардыстæм, уæдмæ. Йæ райгуырæн бæстæйы та мын уыцы фадат нал уыд. Стæй мæ дарддæры цард рауад, мæ фыд мын куыддæриддæр загъта, афтæ. Уый тыххæй нал дзурдзынæн. Зæгъын мæ фæнды æрмæстдæр уый, æмæ æз дæн уыцы „дзæгъæл фырт“.

– Уыцы „дзæгъæл фырт“ цы бакодта, уымæн уал ды бакодтай æрмæстдæр йе ’мбис, нæ зынаргъ уазæг: лæппу йæ фыды хæдзармæ æрбаздæхт, ды нырма нæма.

– Раст зæгъыс, нæма аздæхтæн. Мæ фæлитой лæджы куы ныууагътон, уæд мæм худинаг касти фæстæмæ мæ фыды хæдзармæ магуырæй, сайдæй æрыздæхын. Уæд ракуырдон æххуыс мæ мады æфсымæрæй æмæ мын æрбарвыста иу цасдæр æхца, тынг карзæй мын афтæ бафæдзæхсгæйæ, кæнæ дæ лæгмæ фæстæмæ баздæх, науæд бафидау дæ ныййарджытимæ. Фæлæ мæм фæсмон не ‘рхъардта. Афтæ мæм касти, цыма мыл иууылдæр галиуæй разылдысты, æз та сеппæты æхсæн зыбыты иунагæй раст дæн... Афтæмæй та мæ царын хъуыд цыдæр амæлттæй æмæ ногæй бацыдтæн театрмæ, фæлæ ныр зæрдæсастæй. Уайтагъд та дуне ногæй абадти мæ къæхты бын, фæлæ ныр мæ цæсты цур разынди, куыддæриддæр у, афтæ хæлд æмæ фыдыздыхтæй. Мæ фыд раст уыд: мæ алыварс адамы хуызæн мæнæн ахæм фæлынд митæ кæнын мæ бон нæ уыд, уый тыххæй бирæ тыхсын кодтон мæхи, нæ хатыр кодтон гæдзрахатдзинад. Æппынфæстаг нал бауырдтон мæхи, фыр мæстæй мæ фæрстæ хæлдысты. Мæ ‘нæниздзинад фæцудыдта æмæ уый адыл сценæйæ рацыдтæн æмæ агурын байдыдтон мæ фырты. Бæллыдтæн йæ уындмæ, уæд та ма йæ иунаг хатт уæддæр куы фенин мæ цæстæй, цалынмæ нæма амардтæн, уæдмæ. Гъе, уыдон уын мæ царды хабæрттæ!

– Нæ,нæ! – бахудти Филин, йæ бынатæй стгæйæ, – Уыдон нырма сеппæт хабæрттæ не сты! Сæ кæрон уæд æрхæццæ уыдзæн, чызг йæ Уæларвон Фыдыл куы сæмбæла, стæй та зæххон фыдыл. Мæн Чи райста, уый дæуæн дæр зæгъдзæн табуафси, ныр та нын баулафын афон у, æхсæвар афон, дæу дæр дæ фæллад суадзын хъæуы æмæ фæцæуæм нæ фæйна хæдзармæ. Рох дæ ма уæд, чи зоны, æмæ ацы тæккæ сахат дæ зæххон фыд кæмдæр фурды æдте йæ хæдзары кувы дæу тыххæй. Нæ Уæларвон Фыд та нæ афтæ тынг бауарзта æмæ нæм æрæрвыста Йæ иунаг хъæбулы. Хæрзæхсæв уал у!

Уæлдæф уæдмæ фæуазалдæр, асыгъдæг боны дæргъы,

арвы риуыл та цахæртæ скалдтой стыр стъалытæ æмæ сæ фæлмæн тынтай ныррухс æгас зæхх. Æрдз æппæтæй дæр бафынаы æнæмæт тарф фынаыæ.

9. ИВГЪУЫД ХАБÆРТТÆЙ

Дыккаг бон æрцыди дохтыр æмæ хъавыди дядя Филинимæ адвокатмæ бацауын, цæмæй кæронмæ ахæцца кæна Гемерскийы бынта ауай кæныны хъуыддаг. Ондрейкæ йæ уынгæ дæр нал акодта, афтæмæй йын йæ мады аластой горæтмæ дохтыр æмæ дядя Филин. Сæ цауыны размæ дядя Филин Палкойæн бафæдзæхста, цæмæй лæппуимæ иумæ ацауой хъæдмæ, уым сæ ничи æмæ ницы бахъыгдардзæн Хуыцаумæ бакувын, цы хъуыддаг райдыдтой, уый фæрæвдз кæныны тыххæй. Уырныдта сæ, Хуыцаумæ кæй фехъуысдзæн сæ куывд æмæ сын кæй ратдзæн akkaг дзуапп.

Дядя Филин сæхимæ æрцыди æрæгмæ, лæппутæ йе 'рцыдмæ бафынаы сты. Райсомæй куы райхъал сты, уæд сын бамбарын кодта, сæ хъуыддаг кæй ацыд рæвдз. Цы дзы рауаинаг уа, уый та фехъусдзысты къуыримæ.

Ох, æмæ цæй дæргъæй-дæргъмæ уыди уæдæ уыцы къуыри! Ахæм никуыма бавзæрстой. Палко Ондрейкæимæ бæрæггæнæг цыдысты йæ мады. Уый дæр сæм арæх цыди сæ халагъудмæ. Æмæ-иу кæд æмæ æрæгмæ баззад бадгæ, уæд-иу ныллæууыд лæппутимæ æхсæвиуаты; тетя Моравец та кæддæриддæр здæхти сæхи фатермæ, Палкойы хæдзармæ. Петр-иу æй æдзухдæр бахæцца кодта сæ тæккæ дуармæ, уымæн æмæ йын Моравец алы хатт дæр æнæ исты адджинаг ратгæ никуы фæци. Ондрейкæ хуыссыди йæ мады цур, æмæ йын уый цас зæрдæрухс уыд! Сылгоймаг-иу бабадти лæппуы дæлфæдтæм æмæ йын-иу цына диссæгтæ радзырдта, пьатæ кæнгæйæ, йæ къухæй йæ сæрфгæйæ, цалынмæ-иу йæ фæлмæн лæгъз ныхасмæ бафынаы, уæдмæ. Уый хыгъд лæппу мады хъал кодта райсомæй раджы, цинтæ, пьатæ кæнгæйæ.

Стәй-иу әй йә фысымуатмә ахәццә кодта, уыцы бар ын-иу дядя Филин кәд радта, уәд. Фәндагыл ын цәугә-цәуын Ондрейкә амыдта, кәм цавәр хьомхизәнтә сын ис, уыдәттә. Федтой сәрвәттә дәр әмә фос дәр, фәныхас кодтой хьомгәстимә, фиййәуттимә.

Ондрейкәйы мад афтә уәзданәй, афтә хәларәй дзырдта семә, әмә йыл дис кодтой! Йәхицән та куыд ахъаз уыдысты уыцы тезгьотә хәххон кьахвәндәгтыл! Әмә-иу куыд адджынән, куыд зыдәй бахордта уый фәстә цыдәриддәр хәринаг! Куыд тарф-иу бафынәй фәлладәй, сыгьдәг хәххон уәлдәф фаг баулафгәйә. Ондрейкәйән тынг әхсызгон уыд, дядя Филин дәр йә мады зәрдәмә кәй бацыд, уый, кәд әм зәрөнд ләг әхсины цәстәй касти, уәддәр. Фәлә йыл тыхсти, аудыдта йыл, мәнә цыма йәхи туг-стәг чызг уыд, уыйау.

Ондрейкә сабаты хьуамә бабәрәг кодтаид йә мады. Ацы хатт сихоры фынгмә хуынд уыдысты Ондрейкәйән йә 'мбәлтгә дәр, суанг ма Дунай әмә Фиделән дәр бар радтой сә фәдыл ацәуынән. Фысымты урс гәды сә ныр нал тарсти әмә йә куыйтә куы бамбәрстой, уәд әй ныууагьтой йәхи бар.

Ондрейкә цингәнгә базгьордта уазәгуатмә, фәлә кьәсәрыл йәхи фәуырәдта тарстәй. Йә уарзон мад стьолы уәлхьус бадти, йә кьухы писмо... афтәмәй хәкьуырццәй куыдта. Куыд зәрдәбынәй, куыд хьәрәй куыдта! Фәлә Ондрейкә куы базгьордта йә размә, уәд ууыл цинтә әмә пьатә кәныныл фәци, фәлә уәддәр йә цәссыг донау мызти.

– Цы кодтай, мамочкә, цәуыл афтә тынг кәуыс, мә уарзон мамочкә? – фарста ләппу. – Зәгь ма мын, кәуыл афтә кәуыс?

– Мәхиуыл, мә хьәбул, мәхиуыл, уымән әмә тынг әгуыдзәг разындтән, тынг әвзәр.

Уый, кәй зәгьын әй хьәуы, нә бауырныдта Ондрейкәйы, уымән әмә йә мады нымәдта зәды хуызән. Фәлә знон Библийы ахәм хабар кастысты: „...Уымән әмә иууылдәр сты тәригьәдджынтә әмә әнәхай фесты Хуыцауы фарнәй, сә

тæригъæдтæ хатыргонд æрцыдысты лавар, Хуыцауы фæндæй, Йесо Чырыстийы бар сæ бакæнгæйæ, Хуыцау нывондæн кæй æрхаста дзыллæты сæрвæлтау, уый цур фæсмон кæныны æмæ дзы хатыр курыны фæрцы“ (Рим. 3:23-24). Уый фæдыл Палко загъта, цалынмæ адæймаг уый нæ бамбара æмæ йæхи хорзыл нымайа, уæдмæ йæ Чырыстийы бон ссарын нæу, уымæн æмæ дохтыры æххуыс æнæниз адæймаджы нæ хъæуы, фæлæ хъæуы рынчыны. Дядя Филин та ма уыцы ныхæстыл афтæ бафтыдта: æрмæстдæр Сыгъдæг Уды бон у уый бацамоннын. Уæдæ уæд Сыгъдæг Уд архайын байдыдта Ондрейкæйы мады зæрдæйы мидæг. Уæдæ уæд, æвæццагæн, тагъд ссардзæн йæ уды Ирвæзынгæнæджы!

– Æмæ уæдæ цæмæн æнхъæлыс, мамочкæ, æвзæр дæ, зæгъгæ, цæмæн кæсыс дæхимæ æнаккаг? – хъуызгæ афарста лæппу.

– Уымæн æмæ мын тынг хæларзæрдæ фыд ис æмæ йын афтæмæй тынг маст скодтон. Кæсыс, абон æм фыццаг хатт ныффыстон писмо, кæдæй ахицæн стæм, уæдæй нырма.

– Æмæ дзы, мæнмæ гæсгæ, хатыр куы ракуырдайт, нæ?

– О, фæлæ мын ныббардзæн ахæм стыр аххос?

– Фыд ныббарста йæ дзæгъæлдзуаг фыртæн, æмæ йæ уарзта, – æцæг лæджы хуызæн загъта лæппу. – Ау, уæдæ дæу дæ фыд нæ уарзы, мамочкæ?

Сылгоймаг арф ныуулафыд, фæлæ кæугæ нал скодта.

– Æз æнхъæл дæн, куы йæм аздæхай, уæд дæ нæ ратæрдзæн йæ хæдзарæй.

– Фендзыстæм, мæ писмойæн мын цы дзуапп радта, уымæй бæрæг уыдзæн йæ фæнд.

– Мамочкæ, дæ фыд мæнæн хъуамæ мæ дада уа, афтæ мын нæ бавæййы?

– Афтæ, афтæ, мæ къона, кæд Хуыцауы фæнда æмæ ды мæхи бауай, уæд æм ацæудзыстæм æмæ мын ды феххуыс кæндзынæ мæ фыдæй хатыр ракурын. Дæу хуыздæр бамбардзæн, уымæн æмæ уæ дыууæ дæр Йесо Чырыстийы уарзут æмæ уæ дыууæ дæр стут Йæ уæрыччытæ.

– О, гъо! Дада дæр уæдæ Чырыстийы уарзы?! – нышцин

кодта ләппу. – Уәдә дын уәд, кәй зәгъын әй хъәуы, ных-хатыр кәндзән!

Ууыл сә ныхас фескъуыд, уымән әмә уатмә бахызти тетя Моравец әмә сә хуыдта фынгмә. Фәссихор сәм әрбацыд Йошко, Уый цыхт хаста уаймә горәтмә әмә сылгоймагтәм фездәхт, кәд, миййаг, исты фәдзәхсынц, зәгъгә. Ондрей-кәйы мад ын фәдзәхста йә писмо ахәссын әмә йә посты цәппарын, тетямә та разынди бирә фәдзәхстытә.

Сихор куы бахордтой әмә сәхимә куы әрыздәхтысты, уәд сә хәдзар байдзаг цин әмә хъәлдзәг уынәрәй. Ондрей-кә кәсынаы нал әфсәст йә мадмә. Абонрайсомәй ныр дзәбәхдәр уыд йә цәстәнгас, хъәлдзәгдәр йә зәрдә. Ләппутән амыдта алыхуызон ног хъәзтытә. Фәстәдәр семә къәдзәхы рәбынмә дәр ма ацыди әмә Палко хъуамә ныр ам радзырдтаид, „Хуры бәстә“ куыд ссардта, уый. Ноджы радзырдта, сывәллонаы куыд фесәфт әмә йә әцәгәләттә куыд хастой, стәй йыл йә Хуыцауыхай Йесо куыд бацаудыдта әмә ногәй йә ныййарджытыл куыд сәмбәлд. Әхсин Славковская Палкойы рафәрстытә кодта йә мадәй. Әмә ләппу радзырдта, йә мад йә сәфт сывәллоныл хъыггәнгәйә зондәй куыд фехъуаг, стәй фәстәмә цы мадзалай әрдзәбәх, уыцы хабәрттә.

Әмә та уәдмә әризәр, сәрдыгон сабыр изәр. Зәхх әмвәтәнагәй, сырх әмбәрзәнаы әрәмбәрзәгау, әрәхгәдта зәрәхсид. Йә фәллад уадзынмә цәугәйә, хур йә фәстаг ләмәгъ тынтә әрнывәзта әгас дәлвәзыл, адәмыл, арты уәлхъус бадгә чи ныджджих, уыдоныл.

– Нә зәрдәмә тынг цәуы дә зард, – әваст бадзырдта Палко Ондрейкәйы мадмә, – дәумә байхъусынмә адәм әмбырд кодтой алы рәттәй. Мах дәр бәргә фәнды дә буләмәргъ хъәләсмә байхъусын. Кәд гәнән ис, уәд, дә хорзәхәй, исты нын азар.

– Ох, Палко, Палко! – йә сәр ныттылдта сылгоймаг, – ма зарджытә зынтәй фәцәудзысты дә зәрдәмә. Стәй ма сын сә мидис нә бамбардзыстут. Әз зарыдтән англисагау, итай-лагау, искуы-иу хатт та чехаг зарджытә. Стәй ма дзы уый

дәр ис, әмә мә зарджытә ацы хәххон бынаты не сфидаудзысты ацы рухс кувәен изәр. Фәлә фәләу, ахъуыды кәнон.

Бәстә ныссабыр, зәхмә судзин куы әрхаудаид, уәй йә зәланг фехъуыстаид. Иу цасдәр рәстәг әхсин Славковская фәбадти сәргуыбырәй, цыма йә хъуыдыйы мидәг йә зарджытә әвзәрста, чи дзы суыдзән ацы уавәрти akkaг, зәгъгә.

– Мә зәрдыл әрләууыд иу словакаг зарәг, денджызы был куы уыдтән, уәд кәй сахуыр кодтон, ахәм. Ныхас дзы цәуы, дон бынмә кәй фәцәйласта, ахәм науыл. Кәд уә фәнды, уәд уын әй азарон?

– Фәнды, фәнды, – схор-хор кодтой сепшәт дәр.

Уыцы рәстәджды хъомхизәнтәй әрыздахти дядя Филин әмә сә фарсмә бабадти. Ох, уәдә цәй диссаг у, адәймагән ахәм хъәләсы уаг чи баләвар кодта, уыцы Сфәлдисәг! Ницавәр фәндыримә йә ис абарән! Йә хъәләсы уаджы цыма сызгъәрин зәланг кәны рог дымгәмә, хәххон суадоны сыр-сыр дзы цыма хъуысы, йә фынккалгә уыләнты сыбар-сыбур.

Әмә дын мәнә тарф фынай дәлвәзы сәрти куы рауылән кәнид әнкъард словакаг зарәджды зәланг:

*Кәй бон у ныхләууын,
Кәй хъару фәразы
Тыхәй тымыгъты бырсын
Саудалынг ахсәвы.
Фәцәуы нау тәссармә,
Фәуырдыг дәлзәхмә
Хъуысы ма йә хъыррызт уәләмә
Сәфты къахыл нылләууыд,
Фыдбылыз йә размә әрләууыд
Нәй фәхәцәг, йә кәрон әрхәцә*

*Дзәгәләлы йәм дарынц сә къухтә,
Кәнынц фәсус сә хъуыртә
Дзәгәләл сә ниуд, сә хъәртә
Фәлә ницвал, ницы у сә бон...
Цәстыл уайынц хионтә*

*Кæрæдзи фæдыл згъоргæ,
Цæттæ сты хъæбыстæм, цинтæм,
Ныййарджытæ, фысымтæ 'мæ хæлæрттæ,
Фæлæ, нал и, нал здæхæн,
Нал фендзысты никад сæ цæрæн.*

*О, фæхъуыдысты сæ къæсæй,
Никайы уал фендзысты сæхицæй
Доны хъаймæты бынæй сæ удтæ,
Никул раздæхдзысты сæхимæ.*

Уыцы зарæг фыццаг хатт куы азарыд бирæ адæмы æмбырды, уæд дзы чи не скуыдта, ахæм нал баззад, Абон æм бирæ не 'рбамбырд, фæлæ дзы чи уыд, уыдонимæ цыма хæхтæ дæр куыдтой æмæ æгас æрдз дæр... Æппæтæй тынгдæр хъыг кодта æмæ зæрдигæй куыдта дядя Филин. Палко йæ фарсмæ бадт фæци æмæ йын йæ бæрзæйыл йæ къух æрбавæрдта, афтæмæй сæ дыууæ дæр куыдтой. Кæрæдзи хорз æмбæрстой. Кæддæр Истванько цы науыл абалц кодта, уый дæр афтæ фæдæлдон кæмдæр Фурды арфы æмæ дзы магуыр Истванько дæр фесæфт... Дзæгъæлы йæм дардтой сæ къухтæ, кæд æй фервæзын кæниккой, бæргæ... Фæлæ ницуал, йæ хæдзарыл нал сæмбæлд.

Ардæм чи æрæмбырд, уыдонæй иунæг дæр никуы æнхъæл уыд æмæ никуы зыдта, ацы сылгоймагæн цы диссаджы хъæлæсы уаг ис, ахæм ма искæцыран сæмбæлæн ис, уый, зарæджы мидис афтæ бæлвырдæй, афтæ æргомай æвдыста йæ хъæлæсы уагæй æмæ йæ цыма дæ цæстæй уыныс, цыдæр къæрцц дæр дзы-иу райхъуысти, доны бынмæ чи лæсти, уыцы науы къæрццы хуызæн, стæй та-иу райхъуысти адаймæгты цъæхахст, йæ зæрдæ чи нæуал дардта фервæзыныл, æххуысмæ чи нал æнхъæлмæ касти, уыцы тарст бæлццæтты хыллисты хуызæн... Зарæджы фæстаг ныхæстæ: „Доны хъаймæты бынæй сæ удтæ нал раздæхдзысты, сæхимæ нал“, зæгъгæ, уыцы ныхæстæ хъуысын байдыдтой сабырæй сабырдæр, цыма дæлдонæй, сæфт адæмы ингæнтæй гуылфгæнгæ фурды зил-

духæй хъуыстысты, уыйау. Æмæ Ондрейкæйы мад куы федта, йæ зарæг адæммæ тынг бахъардта, уый, уæд æнæнхъæлæджы ныззарыд, райсомæй дæр ма йæ зарды кæрон чи нæ уыд, уæртæ кæддæр йе 'взонды бонты кæй зарыд, æппындæр æй нæ уарзгæйæ, гъе, уыцы зарæг:

*Мæн уырны: Йесо мæ хи Йесо мæнæн,
Ныфсджын æмæ дзы зæрдæрухс дæн,
Уæларв мын дæттинаг у бынтæн,
Куыд бузныг, куыд сæрыстыр дзы дæн.*

*Мæн уырны: Йесойы хъæбул кæдæй сдæн,
Уæдæй фæстæмæ цинæй дзаг дæн,
Уæдæй нырмæ сси мæнæн
Йесо мæ царды рухс фидæн.*

*Мæн уырны: Йæ домбай къухæй Уый æдзух
Мæ сæрмæ дары цырагъ мæнæн,
Кæддæриддæр дзы мæ зæрдæ рухс,
Мæ Фиййау, мæ Фыд мæ цуры ныфсæн.*

Сылгоймаг зард куы фæци, уæд йæ размæ бацыд уынгæг-зардæ Филин æмæ кæугæ-кæуын афтæ:

– Арфæ дын кæнын, æхсин Славковская, дæ булæмæргъы хъæлæсы тыххæй! Дæ фыццаг зарæг мын мæ зæрдæйы рагон хъæдгом байгом кодта. Тынг зын мын уыд уымæ байхъусын. Дыккаг зарæг та мын мæ хъæдгом адзæбæх кодта. Стыр Хуыцау дын стыр арфæ ракæнæд! Фæлæ мæм иу курдиат ис дæумæ: рафысс нын ацы зарæг гæххæттыл æмæ махæн дæр бацамон, куыд заргæ у, уый.

Æрыгон сылгоймаг зæрдæ бавæрдта курдиат сæххæст кæнынæй æмæ йæ бафæндыд изæрыгон бакувын, куыд бафæллад æмæ дарддæр бадын кæй нал бафæраздæн, уымæ гæсгæ. Уалынмæ æрæхсæвæр. Бæстæ ныссабыр, бафынæй. Æхсæв йе стъалыты цæхæртæй ныррухс кодта хъомхизæнтæ.

– Байхъус ма мæм, Стево, – бадзырдта Йошка йе 'мбалмæ. –

Галуаны куыд дзырдтой, уый дын зæгъон? Концерты фæстæ, дам, адам суагътой бæхты сæ ифтыгъдæй æмæ сæхæдæг сæхи баифтыгътой æхсин Славковскæйы уæрдонь. Уый мæм æппындæр диссаг нæ фæкаст. Кæд ахæм аламæты хъæлæсæй зары, уæд йæ бон у, куыддæриддæр æй бафæнда, адамæй афтæ хъазын.

10. АЦÆГДЗИНАД РАЗЫНД

Хуыцаубонрайсом адам цалынмæ аходæн хордтой, уæдмæ æрбахæццæ дохтыр, йемæ æрбахаста алыхуызон гæххæттытæ. Æрыгон сылгоймаг сæ бакасти æмæ ныхъхъæбыс кодта Ондрейкæйæн, куы кæугæ, куы худгæйæ.

– Мæ хъæбул, мæ къона, ныр дæ бон кæмдæриддæр дзурын у: адон мах хъомхизæнтæ сты, мах фос, зæгъгæ. Уыдон иууылдæр дæу сты, дæуæн сæ самал кодтон. Фæлæ нæма зоньн, нæ бон исты зæгъын у дядя Филины тыххæй? Уый дæр мах у, æви нæу? Йæ балхæнын та мæ бон нæу, йæхæдæг хъуамæ алыг кæна хъуыддаг, фæнды йæ махимæ баззайын, æви нæ. Ды йæ бафæрс уымæй.

– Нæ мæ хъæуы фæрсын, – бахудти дядя Филин. – Кæд нæ хъаст ницæмæй кæнут, уæд табуафси, æхсызгон дæр ма нын уыдзæн сымахимæ цæрын! Раст нæ зæгъын, лæппутæ?

– Раст зæгъыс, раст, – бацин кодтой æвзонг фиййæуттæ. Уый адыл уайтагъд айхъуысти, æхсин Славковская хъомхизæнтæ иууылдæр балхæдта æмæ сæ фыссы Ондрейкæйыл, куыддæр Гемерскийæ гæххæтт райса йæ фырты йын кæй дæтты, уый тыххæй æвдисæндар, афтæ. Æмæ дызæрдгын ничи кодта, Гемерский ахæм гæххæтт кæй ратдзæн, ууыл.

Уалынмæ Гемерскийы хæдзары хъуыддæгтæ аразæг ам ныууагъта йæ куыст æмæ ацыд æндæр ранмæ. Æхсин Славковская та йæ зæрдæ дардта æндæр кусæг ссарыныл, кæй балхæдта, уыдæттæ йын чи биноныг кодтаид, ахæм. Зæрдæ æвæрдта йæ мызд дæр ын кæй фæфылдæр кæндзæн, уый тых-

хэй. Уыдаттыл бацин кодтой иууылдар. Суанг цыма фыстае дар бамбарстой, сә хицау ныр Ондрейкә уыздәен, уый...

Уалынмә хьомхизәнты сеппәты дар ныззәлланг кодта әхсины зарәг, схуыдтой йә: „Уырны мә, мә-йесо...“ Ләп-путә йә алкәмәен дар амыдтой, кәй фәндыд уыцы зарәг базонын, уыдонән: уәвгә та иунәг дар нә разынд, ног зарәг кәнын кәй нә фәндыд. Тетя Моравец куы фәдта, алкәмәен дар уыцы зарәг әхсызгон у, уый, уәд Палкойән бакой кодта, зарджыты чиныг мәм ис, зәггә. Америкай, дам, әй әрбаластон. Ондрейкә нал уаггәта йә мады, азар та йә ногәй, зәггә. Алы бон дар ахуыр кодтой ног зарджытә. Фәлә кәцәй зыдтой, гәе уыцы зарджыты тыххәй әхсин кәддәр йә фыды кьонайә алыггд, уый.

Изәрәй Палко Библийы касти, Йесо Капернауммә куы ацыд цәрынмә, уыцы хабар, уымән әмә йыл Назареты нал баууәндыдысты.

– Ахәм хабар абон дар уынам, – бафтыдта Палко, кәй бакаст, уымә. – Бирәты нә фәнды Йесойыл әууәндын. Әмә тыхгәнәг нәу Йесо, никәйы әууәндын кәны йәхиуыл тыххәй, Назареты дар никәйы батыхсын кодта. Әмә махәй куы ацәуа, уәд ацәудзәен бынтондар. Никуал нәм әрбацәудзәен, афтәмәй. Тынг хыгаг уайд, Йесо куы ацәуид нә хьомхизәнтәй, Назареты цәрджытән куыд бакодта, афтә, уәд; мах ам ныууадзәд дзәггәл әмә Капернауммә ацәуәд... Йесо Рухс у, стәй цытджын дохтыр дар! Цас әмә цас рынчынты сдзәбәх кодта әрмәст иунәг Капернаумы дар! Фәлә кәм нә вәйы Йесо, уым та рухсы цыртт нәй, сау мылазон әндәрг йедтәмә.

Хьуыдыты аныгъуылгәйә, уәдмә иууылдар ацыдысты фынай кәнынмә.

Ондрейкә уал тарф фынай баци, фәлә ма йәм йә фыны дар цыма йә мады кәуын хьуысти... Райсомәй куы райхәл, уәд йә мады цурмә бацыд әмә йә цәсгомы хуызмә гәсгә бамбарста, ныйярәг әнәхуыссәг әхсәв кәй арвыста, уый. Нә йә райхәл кодта, афтәмәй йә кяхы фындзтыл әнәсы-бырттәй рацыд әдтәмә, кәртмә.

Иуахæмы Иошко бацыди халагъудмæ, бадæттын æй хъуыди цыдæр дзаумæттæ. Тетя Моравец æй хорз федта хæрзад хæринæгтæй, уый фæстæ ма бирæ фæныхас кодтой. Лæппу æппæлыд йæ ног æхсинæй, алкæуыл дæр æрвæссы, алкæйы дæр нымайы, æлгъ никауыл кæны уый хуызæн рæсугъд адæймаг, зæгъгæ. Стæй дын æваст куы афæрсид:

– Цымæ господин Гемерский цæмæн ахицæн уыдаид уый хуызæн зынаргъ сылгоймагæй? Мæнмæ гæсгæ дыккаг ахæм рухс дунейыл зын ссарæн у.

– Бæргæ йæ нæ ныууагъта, – дзуапп радта тетя, – фæлæ фыддзæрин лæг у. Сылгоймаг та йæ бауарзта æцæг уарзтæй æмæ йыл баууæндыд, стæй йæ куы ракуырдатта, уæд чызгмæ бирæ мулк уыд, æмæ сæ цыбыр рæстæгмæ лæг апаплой кодта, куы къамæй хъазыд, куы цыдæр æнаккаг хъуыддæгты ныннхæсти сусæгæй-æргомай. Æмæ Будапештмæ куы æрцыдыстæм, уæд æхсинмæ капекк нал уыд. Лæджы фæндыд, цæмæй та йæ бинойнаг ногæй зарынмæ бацæуа, фæлæ йын хæстæджытæ уыцы фадат нал радтой. Цыдæр зынаргъ дзаумæттæ ма йæм аздади, уыдон дæр ын йæхирдыгæй фæкæныныл бæргæ фæцархайдта, банкмæ сæ æфснайынмæ дæттыны æфсон. Уæвгæ та сæ бахардз кодта æндæр хъуыддæгтыл, æмбылды фæци дугъты. Æмæ сылгоймаджы æз хъахъхъанын, уый куы бафиппайдта, уæд мæ фæхицæн кодта æхсинæй, не ’хсэн, дам, æвзаг кæны, кæрæдзиуыл нæ ардауы, зæгъгæ, мысыд алы æфсæнттæ.

Уæдæй фæстæмæ йæм æввахс ничиуал бацыд, йæ сæрыл чи сдзырдтаид, зонд ын чи ацамыдтаид, ахæм, æмæ йын йæ лæг йæ бынтæ ныккъъуыывитт кодта. Лæджы хæстæджытæ та йыл цыма æрвæсгæ дæр нæ кодтой... Йæхæдæг дæр ын æвзæр уыд, адæймагыл дæр æй нал нымадта. Ус та райгуырд Америкы, сылгоймагмæ бынтон æндæр цæстæй кæм кæсынц, уыцы бæстæйы. Фæлæ уæддæр быхста, фæрæзта мастæн, уымæн æмæ уарзта йæ лæджы! Æмæ дын уалынмæ иу кæддæр йæ зынаргъ брошкæ цавæрдæр сылгоймаджы риуыл куы ауынид. Бафарста йæ, кæм ын уыди, кæцæй йæм æрбахауд. Сылгоймаг радзырдта, кæй йæ балхæдта ломбарды

(Зынаргъ дзаумæттæ æфстау æхцайыл кæдæм радтынц, ахæм дукани).

Тетя Моравец ныхъхъус. Бæрæг уыд уыцы хъыг хабæртæ æмæ мæстытæ мысын ын æнцон кæй нæу. Арф ныуулафыд æмæ та дарддæр йæ ныхас кодта:

Ме 'хсины æмбæлтты æхсæн чысыл нæ уыд дурзæрдæ адæмтæ, йæ лæг цы у, уый йын комкоммæ чи æмбарын кодта, куыд æй сайы, йæхи нæ, фæлæ йын йе 'хцатæ кæй уарзы, уыдæттæ. Уыцы фæстаг хабарæй „уæрагсаст“, зæрдæдзæф фæци. Æмæ иунæг сахат дæр йæхицæн нал саккаг кодта йæ лæджы хæдзары баззайын. Рамбырд кодта йæ фæстаг бызгъуыртæ, рахæцыд йæ лæпшуйы къухыл æмæ рафардæг Венæмæ. Гъе, уым æй ссардтон тыхджын рынчынай. Бæргæ ма домдта Гемерскийæ сæ исбонай иу хай уæддæр, фæлæ лæг бавдæлд æмæ уæд бацагуырдта йæ фырты. Мады та кæд фæндыд йæ хъæбулæй фæхицæн уæвын! Æмæ йын цæмай йæ сывæллоны ма байсой, уый тыххæй йæ æрласта мæ бинонтæм Эрцгебиргмæ. Сывæллонмæ уым дзæбæх зылдысты, тас ын ницæмай уыд. Гемерский бахъаст кодта тæрхондонмæ; сывæллоны ратæрхон кодтой фыдæн æмæ йæ гъе, уæд махæй аластой. мад ма бæргæ фæцархайдта нæ йæ ауадзыныл, цалынмæ йын йæ дзумæттæ радта йæ лæг, уæдмæ. Фæлæ йын æрбарвыста æппатæй æхсызгондæр чи хъæуы, æрмæстдæр уыцы дарæстæ, иннатæ нæ. Йæ рæсугъддæр, йæ зынаргъдæр дзаумæттæ та лæджы хæстæджытæ байуæрстой сæхи æхсæн.

Ме 'хсины сæрыл æппындæр никуы æмæ ничи сдзырдта, ничи никаæцыран фæци йæ фарс. Уыцы тыхстытæй фервæзыны тыххæй йын баххуыс кодта æрмæстдæр йæхи мады æфсымæр, уæдмæ ма Америкы царди, уый. Уæд йæ бон бацц йæ лæпшуйы тыххæй фидын æмæ афтæмай абалц кодтам фыццаг уал Берлинмæ, стæй та Риммæ, уырдыгæй Парижмæ. Æмæ та ногæй зарынмæ бацыд, кæд истæмайты йæхиуыл фæхæцид, йæ кад фæстæмæ йæ гаччы сбадид. Уымæн æмæ Гемерский бираæ фæкодта йæ фыдкой. Уалынмæ ацыдыстæм Англисмæ, æппынфæстаг æрбахаудыстæм Уæрæсемæ. Æмæ дзы æвзæр нæ фæцард. Куы йæ бафæндыдаид, уæд дзы тынг

хъæздыг къниаз сцадаид, фæлæ нæлгоймæгтæм бакæсын йæ зæрдæ нал загъта. Афтамæй та йын зынгæ-уынгæ адæм цына лæвæрдтой, кæд æмæ йæ исты хуызы сæхирдæм разда- хиккой! Фæлæ сæ пас æгъатырдæрæй сырдта, æмæ сæм нæ фæлмæн кодта йæ зæрдæ, уыйас æй тынгæй тынгдæр хъыг- дардтой, мæстæй йæ мардтой цыма... Æмæ йæ бон дарддæр нал уыд афтæ цæрын. Æрмæст ма иунæг цинмæ бæллывд: йæ мæлæты размæ ма иу хатт уæддæр йæ хъæбулы фенынмæ, Бирæ рæстæджыты йæ фæцагуырдатæм. Уалынмæ мад йæхæ- дæг æрсади æмæ нæм Хуыцауы фæндæй æххуысмæ фæзынд нæ зынаргъ зæронд дохтыр: гъе, æмæ йæ ардæм æрласта. Бамбæрстай ныр, æхсин Гемерскийæ цæмæн ахицæн, уый?

– Ох, уæдæ цæй фыдлæг у уыцы Гемерский! куыд æй фæсайдта æмæ йын куыд фæдавта йæ мæгуыр муртæ! – смæсты Иошко. – Мæнæ ницæйаг карк, кæнæ хъаз чи адавы, уый дæр ма ахæстони бакæнынц, уый хуызæн гæбæрбогъы та хъуыды дæр ничи кæны! Фæлæ мæгуыр сылгоймаджы хъæуы тæрхондонмæ бахъаст кæнын æмæ дзы уæд байсдзысты, цы æмбæлы, уый.

– Кæй загъын æй хъæуы, тæрхондон сæ бæргæ раздахид, йæ усæй цыдæриддæр дары, уыдæттæ, фæлæ йæ нæ фæнды. Хъуыддаг иудадзыг æхцайыл нæу, æнæмæстæй йæ цæрын куы ныуадзид, уæд. Æмæ йын лæппуйы тыххæй мæстытæ цæмæй мауал кæна, уый тыххæй æз ныффыстон нæ адвокатмæ, йæ зынаргъ дзаумæттæ йын раздахæд, загъгæ, кæд æй тæрхон- донæй уæддæр фæтæрсын кæниккой, барвæндонæй йæ фыр- ты куы нæ дæтта мадæн, уæд. Уыцы хабар басусæг кодтон ме 'хсинæй, нæ мæ фæнды, зона йæ уый. Адвокат нæ хорз хæлар у, махимæ лымæн, рæстзæрдæ адæймаг, раздæр нын чи уыд, уый хуызæн æппындæр нæу.

Тетя Моравецæй цыдæриддæр фехъуыста Иошко, иууыл- дæр сæ радзырдта алкæмæн дæр. Æмæ кусджытæ уайтагъд- дæр бамбæрстой, господин Гемерский цавæр адæймаг у, уый. Сеппæты цæсты дæр фæгад æмæ йæ господин хонгæ дæр нал кодтой, цæй господин у уый хуызæн дурзæрдæ. Иууылдæр фесты усы фарс, фæтæригъæд ын кодтой æмæ сæ фæндыд,

цамай тагьддәр райса гәххәтт, ләппу мадыл фыст кәй әрцыд, ахәм әмә йәм фыд әмгәрон дәр мауал цауа, мацы уал бар әм дара. Сеппәт дәр ыл радыстаы, йемә хәлар уыдысты, цәстуарзон, фәлә йәхәдәг уыцы әрхәндәгәй бадти, джихәй йә гәххәттмә әнхәлмә кәсгәйә. Әрмәст-иу бахәлдзәг йә ләппуимә.

Фийәутты халагъуды цәрджытә дәр арәх бадтысты әнкъардәй. Бонтә нымайын байдыдтой, Палкойы фыд Лезин кәд ссаудзән йә ләппумә, зәгъгә. Ондрейкә уыцы хабар фехъусын кодта йә мадән. Сылгоймаджы хуыз фә-цыд, фәтарсти. Йә зәрды кәрон дәр нә уыд, Палко искуы адонәй ацаудзән, уый, стәй куыд хъуамә цәрой йә фәстә әнә Палко?

Дыккаг бон Палко әхсины кодта сә хәдзармә.

– Палко, махәй цауынмә хъавыс? – бафарста йә сылгоймаг.

– Хъавын, уәдә цы кәнон. Ног къуыри ссаудзән мә фыд. Әмә ма иуцалдәр боны фәуыдзыстәм ам, хәдәрмәг әрцәттә кәныны тыххәй, стәй уын хәрзбон зәгъдзыстәм, – загъта ләппу.

– Цин кәныс уәхимаә цауыныл, нә!

– Тынг цин, – әргом загъта ләппу. – Ныр цалдәр къуырийы нал фәдтон мә мады, нанайы, дадайы әмә иннәты, сәхәдәг дәр мә рагәй нал фәдтой. Сеппәт дәр цин кәндзысты ме 'рцыдыл, әз та сеппәтәй циндәр, ногәй та иумә куы сәмбәләм, уәд.

– Әмә дын зын нәу дә хәләрттәй фәцух уәвын? Нырма нәма ацыдтә, афтәмәй дәр куы кәуынц:

– Куыннә мын у зын та! Дядя Филины әдзухдәр мысдзынән. Бирә йә уарзын, сауджын Малинаы куыд уарзтон, афтә. Хуыцауәй тынг бузныг дән, дядя Филин әнәниз кәй у, кәй нә рынчынтә кәны, уый тыххәй. Әрмәст мын зын уыдзән, тетя, дә хъуыддаг, Йесомә цы зәрдә бадардтай, уый куы нәма базонон әмә афтәмәй куы ацауон! Ды нын ахәм рәсугъд зарджытә бацамыдтай, әмә дын уый тыххәй мә цардцәрәнбонты арфә кәндзынән. Мә хъусты зәланг кән-

дзæн бирæ азты дæ диссаджы булæмæргъы хъæлæс, мæнæ цыма уаларвæй æртæхæг зады зарынмæ хъуыстон, афтæ.

Палко иу чысыл фæхъус, стæй та афтæ:

– Фæлæ ма уæдæ зæгъ, дæхæдæг æууæндыс, цæуыл зарыдтæ, уыдæттыл. Æмæ кæд уыцы зарджытæ мæ зæрдæ уый бæрц фæриссын кодтой, уæд цымæ Йесойæн та цас фылдæр зын кæнынц? Знон нын зарыдтæ:

*Мæ уд дæ къухы, Йесо, мæнæн,
Мæ сæр Дæ риумæ 'рхастон
Æмæ дæ тыхджын уарзтæй
Æнцой мыггагмæ ссардтон...*

Тынг бирæ мæстытæ федтай, æвæдза, дæ царды æмæ куыннæ кæнай æнкъард. Йесо дæ бæргæ басабыр кæнид. Фæлæ Йын дæхицæй æдтæмæ ацæуыны бар куы радтай, Назареты царджыты хуызæн, уæд дæ ныууадздзæн æмæ дæуæй фæлидздзæн мыггагмæ дæр, никуал дæм фæзындзæн, æмæ дæ цард-цæрæнбонты иунæгæй баззайдзынæ. Ондрейкæ мын дзырдта, фыд дын ис, зæгъгæ, æмæ дам, уый дæр Йесойæн кувы. Уæдæ Ондрейкæ йæхæдæг дæр Йесойы уæрыкк у. Æмæ дæ фыдимæ иумæ ацæудзысты Йесомæ иу ахæм бон, ды зыбыты иунæгæй баззайдзынæ, афтæмæй.

Палко йæ цæстытæ доны разылдта.

– Ма ку, мæ хур, – сабыр æй кодта сылгоймаг, – мæн нæ фæнды Назаретаг адæмы хуызæн уæвын. Тынг æхсызгонæй ацæуин карды комау нарæг фæндагыл, фæлæ йæ нæма ссардтон. Æгæр стыр тæригъæдджын дæн цæмæй мæ Хуыцау райса. Нырма уал мын мæ зæххон фыд дæр нæма бахатыр кодта мæ тæригъæдтæ, афтæмæй мæ бон нæу Хуыцауы ном арын.

Уый адыл ахицæн сæ ныхас. Хæдзармæ бахæццæ уæвгæйæ, бандоны цур ауыдтой тетя Моравецы, ныффæлурс, афтæмæй сæ размæ рацыд.

– Телеграммæ уæм, уæ къух бафыссут, кæй йæ райстат, уый тыххæй, – сæ уæлхъус алаууыд къулер.

Æрыгон сылгоймагæн йæ зæнгты дыз-дыз ссыд æмæ йæхи бандоныл æруагъта, йæ къух бафыста гæххæты æмæ йæ тетямæ балæвæрдта. Райхæлдтой телеграмма. Сылгоймаджы цæстытæ атартæ сты. Балæвæрдта йæ лæппумæ:

– Палко, хъæрæй ма мын æй бакæс!

Æмæ йæ Палко бакасти хъæрæй: „Нью-Йорк. Науы сбæдтæн. Фæцæуын уæм. Дæ уарзон фыд“.

– Афтæ фыст дзы ис бæлвырд, Палко?

О, афтæ.

– Ох, мæ фыд, мæ зынаргъ фыд! Рараст ардæм, махмæ, уарзы мæ æмæ мын ныххатыр кодта! Палко, феххуыс мын кæн, æгæр мын у уый!

Сылгоймаг йæ уæрджытыл æрхауд, йæ цæсгом йæ армы тæапæнтæй бамбæрзта. Палко та сабыр æнæ схъæрæй кувын райдыдта:

„Бузныг Дын, Йесо Чырысти, æгайтма йæ лæг ссæуы, æгайтма йын ныххатыр кодта æмæ йæ уарзы. Фæлæ нырма дард у, ды та ам Дæ. Хатыр Дæ куы ракура, уæд ын ныббар, уымæн æмæ йæ Ды ноджы фылдæр уарзыс. Оммен“.

„Цард æмæ мæлæт – æвзаджы бар сты“. Палкойы ныхæсты уыди цард. Сылгоймаджы бауырныдта, Йесо æцæгдæр семæ уыди, стæй канд Палкомæ нæ, фæлæ æхсинæн йæхимæ дæр æрбацыди, уый. Кæддæр дзы дардмæ фæлыгъди, ныр та йæ нал фæнды Йесойæ лидзын. О! Ныр бамбæрста, Йесойы тæригъæды кæй бацыд, хъæддыхæй лæууыд Йæ ныхмæ, сæфты къахыл сæфты фæндагмæ рахизгæйæ. Йæ сæрма Йæ нæ хаста, дæрдты дзы лыгъди, Чырысти йæм Йæ хъæдгом къухтæ куы бадаргъ кодта, уæд. Нæ йæ фæндыд зарын дæр Хуыцауы кадæн, уыцы зарджытæн сæхицæй дæр ма йæ сæфт уыдта. Уый уарзта адамæн зарын, уыдон та йын йæ зæрдæ фехæлдтой. Йæхи Кæмæй хызта, Уый та йæм ноджыдæр маиу рæвдаугæ æрбацыд. Сылгоймаджы нæ фæндыд Хуыцауы ныхасмæ хъусын дæр. Чырысти йæм барвыста кувæг лæппуйы дæр ма æмæ йæ уыцы саби æрхуыдта хæларзæрдæ Фиййауы къæхты бынмæ æмæ йæ хæларзæрдæ Фиййау айста Йæхимæ.

Æхсин Славковская куывта англисагау, Палко та йæ не ‘мбæрста, цы дзуры, уый. Фæлæ йæ хъæлæсы уагæй базыдта, Йесо Чырысти йемæ кæй ис, æмæ йемæ иумæ кæй ныхас кæны, уый. Палко сыстади æнæ сыбырттæй æмæ федте, нырæй фæстæмæ Йесо Чырыстийы бынат чи уыдзæн, сылгоймаджы бар дæр кæуыл цæудзæн, уыцы бынатыл.

11. ФЕМБÆЛД

„Сомбонæй макуы æппæл рагагъоммæ, уымæн æмæ йын ницы зоныс, цы дын фенын кæндзæн, уый“, – афтæ зæгъы Хуыцауы Ныхас. Æмæ тынг раст у. Фиййæутты халагъуды ничи æнхæл уыд, Ондрейкæйы мадæн йæ сомбон цы уæззау низ æрхæсдзæн, уый. Дохтыр фыр мæтæй кæм уыд, уый дæр нал зыдта. Иуæй та афтæ уыд, æхсины уарзон фыдæй æнæнхæлæджы хабар кæй æрбайхъуыст йе ’рцауыны тыххæй, уый йын йæ нервытæ сызмæлын кодта. Æрмæстдæр Палко æмæ дядя Филин зыдтой, сылгоймаг цæмæй афтæ фæци, уый æмæ Хуыцаумæ куывтой йæ аирвæзыны тыххæй. Рынчын сынтæджы лæууыд æрдæгмардæй, мæнæ рæсугъд дидинаг куы ратонæй æмæ йæ хуыссæны куы æрæвæрай, уыйау. Ондрейкæ ма дзæгъæлы дзырдта йемæ, дзæгъæлы йæ сæрфта йæ къухæй, дзæгъæлы йын кодта пъатæ. Уымæн æмæ йæ йæ мад æмбаргæ дæр æмæ зонгæ дæр нал кодта, кæд æм комкоммæ касти, уæддæр. Лæппуйæн ма йæ зæрдæ ууыл лæууыд æмæ мады цæсгом кæддæриддæр уыдта худæнбылæй, фæнды хъал уыдаид, фæнды фынæй, хъауджыдæр нæу. Хаттгай – иу диссаджы зарджытæ ракодта Хуыцауы Фырт Йесойы кадæн, кæд та-иу балладæ, дон йæ бынмæ науы куыд ласта, уый тыххæй. Афтæ уыцы иу уавæры арвыста дыууæ къуырийы.

Уæдмæ фæзынди Палкойы фыд дæр æмæ, æппæтæй æхсызгондæр хъуыддæгтæ бакæнгæйæ, фæстæмæ аздæхт. Ацы хатт дæр та Палкойы йемæ нæ акодта. Æмбæрста, Ондрей-

кайән тынг зын кәй уыздән Палкойә фәхицән. Гыццыл Ондрейкә, мәгуыр, иудадзыг Палкойы дәлбазырмаә йәхи лапта, мәнә әнахъом тарст цыиуы хуызән, йә ахстонай йә цыма раппәрстәуыд. Дохтыр ын тарсти, уый дәр, мийяг, куы фәрынчын уа, йе 'мбәлттәй йә куы фәхицән кәной, уәд. Әмә дядя Филин зәрдаә бавәрдта йә фыдән, ләппуыы сәрмагондәй йәхәдәг кәй фәхәццә кәндзән сә хәдзармаә, куыддәр әмә әхсин фәдзәбәх уа, афтә. Фыд йә ныфс нә бахаста Палкойы аласынмаә, рынчын әрмәстдәр ма уый кәй зыдта, уыма гәсгә, әндәр иннәтәй әппындәр никәйыуал зыдта. Алы хатт дәр-иу Палко Библийы куы касти, уәд әм сылгоймаг хъуыста ләмбынәг, әмә йәхимә кәддәриддәр касти цыдәр амондджын, Кәд-иу йемә ницы ныхас кодта, уәддәр.

Уалынмаә Парижәй дәр әрбацыд дзуапп. Фәлә мәгуыр сылгоймаг нә зыдта, Ондрейкә нырәй фәстәмә бынтондәр йәхи баци әмә йәм ничиуал ницы бар дардзән, уый. Сылгоймаг нә зыдта уый дәр, йә фыд Гамбургмаә дзәбәх әнәнизәй кәй әрбахәццә, сабаты та суанг ардәм кәй әрбахәццә уыздән, уый. Рынчыны дәлфәдты 'рдыгәй әрхәндәгәй ләууыди дядя Филин, йә къухы телеграммә, тетя Моравец та хәкъуырццәй куыдта.

– Цы кәндзыстәм, куыд уыздыстәм? Йә фыд, мәгуырәг, дардәй куы рараст ардәм, хабарән әппын ницы әмбаргәйә. Куыд әм фәкәсдзән, йә телеграммәйә йә чызг зәрдәсаст фәци әмә мәнә әрдәгмардәй хуыссы, уый. Суанг Уәрәсейы уәвгәйә дәр ын дохтыртә афтә загътой, йә нервытә иуахәмы әрбаскъуындзысты, нә бафәраздзысты әнахуыр хабарән, зәгъгә. Ох, уәдә цәй мәгуыр дә, дә мад амәла! Йә фыды фәндыд, карәдзиуыл куы бацин кодтаиккой, әмә куыддәтә рауад әнәнхәләдджы!

– Цәмәйдәриддәр Хуыцау цы сфәнд кәна, уый хуыздәрмә фәцауы, – загъта Филин. – Ма мәт кәнут, әз йә размаә ацәудзынән әмә йын әмбарән ныхәстә бакәндзынән, цы йәм кәсы, уый тыххәй.

– Дядя Филин, мән дәр ма демә акән ма дадайы размаә, –

балæгъстæ кодта Ондрейкæ, дядя фæссихор йæхи куы рарæвдз кодта цæуынмæ, уæд.

– Æз фистæгæй цæудзынæн, мæ хур, æмæ ды мемæ нæ бафæраздынæ уый бæрц дард фæндагыл. Фæлтау баззай дæ мадимæ æмæ дадамæ æнхæлмæ ам кæс. Станцæйы уæрдон аххуырсыдынæн æмæ нæ изæрæй аст сахатмæ æввахс ардæм хъæуы.

Дядя апъа кодта лæппуйæн æмæ иу цасдæр рæстæджы фæстæ лæджы фæд æрбайсæфт хъæды къохы. Филин цыди хæстæгдæр къахвæндагтыл, кæй зыдта, ууылты. Æмæ уæддæр дыууæ сахаты бæрц аивгъуыдта йæ фæндагыл, цалынмæ сосæ-мæ рахæцца уыдаид станцæмæ... Уалынмæ скæсæнырдæм кæсгæйæ, йæ мидбынаты æрлæууыд æнæнхъæлæджы æмæ иу къуыбырыл ауыдта, æрæджы ногæй кæй раивтой, ахæм крест. Ох, ацы ивгъуыд хабæрттæ! Лæгæй æппындæр нæ рох кæнынц! Мæнæ та ма цыма ацы ран нудæсæздзыд лæппуйæ лæууы. Тынг æй бафæндыд кресты цурмæ бацæуын, банцой йыл кæнын æмæ бынмæ уырдыгмæ къахвæндагмæ æркæсын, кæддæр йе ‘взонджы бонты Истванько кæуылты æрцыд æмæ фæстæмæ кæуылты нал раздæхти, уыцы фæндаг. Истванько аленк кодта сæфты фæндагыл æмæ сæ нау фурды пырхкалгæ уылæнты фæдæлдон. Дядя Филинæн йæхи бауыромын йæ бон нæ уыд. Куыннæ хъуамæ бацæуа уыцы бæрæг бынатмæ! Æмæ цалдæр минутмæ кресты цур абадт, йæ хъæбысы кæнæгау æй æрбакод-та æмæ йæ зæрдæйы уидæгтæ фæцæйскъуыдысты фыр хы-гæй, тæхуды æмæ йын уæд та ацы крест куы баххуыс кæнид йæ тæригъæдтæй фервæзынæн. Уалынмæ цыма йæ алфамблай æрдз æмдзыхæй ныззарыд, ахæм зæлтæ йæ хъусыл ауад:

*Мæн уырны: Йесо мын – æдзух æхцон,
Арв мын радтинаг у бынтæн.
Уый мæ ныфс у, мæ цин мæнæн,
Цы ма уа æхсызгондæр лæгæн!*

*Мæн уырны: Йесойы хъæбул кæдæй сдæн,
Уæдæй фæстæмæ цинæй дзаг дæн,*

*Уæдæй нырмæ сси мæнæн
Йесо мæ царды рухс фидæн!*

О, æцæгдæр афтæ. Йæ тæригъæд ын Йесо Чырысти бафидар кодта уыцы крестмæ æмæ йын ныббарста, Йæ Сыгъдæг тугæй йæ æрæнхъæвзгæйæ. Уæдæ ма ам цæмæн лæууы цымæ? Уым, сæ халагъуды та Ондрейкæйы мад мæлæтæй царды æхсæн хъеллау кæны. Йæ фыд суанг фурды æдтейæ рараст йæ чызджы фенынмæ æмæ хъуамæ йæ размæ рацæуид, фæлæ кæм, хæрдмæ дæр куына сты.

Филин йæ уæрджытыл фæлæууыд кресты цур. Стæй сыстад. Йæ рыгтæ ацагъта æмæ ма крестæн иу хатт ныхъхъæбыс кодта, ракаст йæ алыварсмæ, бирæ азты размæ куыд рыфæлгæсыд, афтæ. Уалынмæ дын куы ауынид иу хæрзконд нæлгоймаджы горæтаг дарæсты арæзтæй, къахвæндагыл хæрдмæ сцæйхызт, афтæмæй, кæддæр сæ халагъуд кæм уыд, уыцы ран. Фæлæ дзы ныр зæрдæ мæгуыр кодта: бæстæ хæмпæлæй байдзаг, баззади ма дзы хæдзары сыгъдæттæ. Бæлццон ныхъхъыг кодта. Филин ауыдта уыцы кæддæры зонгæ цæсгом, фæлæ ныр бирæ зæронддæрæй! Йæ цæстытæ бацъынд кодта æмæ та ногæй ракасти, къахдзæфты уынæр æм куы æрбахæстæг, уæд. Йæ сæрыл хæрдмæ куы схæцыд, уæд йæ хæдкомкоммæ ауыдта æрбацæуæджы цæсгом.

– Де ’зæр хорз! – салам радта уазæг.

– Истванько!... – сирвæзти Филины дзыхæй.

– Петр! Ды нæ дæ, дæ хорзæхæй?!... – фæхъæр кодта лæг, Филины йæ хъæбысы æрбакæнгæйæ.

– Истванько! æмæ æгас дæ? Æцæгæй ды дæ? Нæ мæ уырны.

– Куыд уыныс, афтæ, Петр! Æгас дæн! Стæй... кæдæй-уæдæй мæнæ ам дæн. Раст зæгъын хъæуы, байрæджы, фæлæ бирæ рæстæг нæ зыдтон, кæй тыххæй фæхицæн стæм, уыцы „зынаргъ“ адæймаг уæлæуыл нал ис, уый. Нæ мæ фæндыд сымах зæрдæ фæриссын кæнын, нæдæр дæу, нæдæр уый. Ныр ссыдæн мæ „хæзнатæм“, кæй мын бахъахъхъæдтай, уыдонмæ.

– Дæ „хæзнатæ“? – ныддис кодта дядя Филин, фынтæ

уыны, æви æцæгтæ, уый нал иртæста, афтæмæй. Æфсæдгæ дæр нал кодта бæлццоны хъæлæсмæ хъусынай, кæд уыд, уæдæй нырма кæй нал фæхъуыста, уыцы зынаргъ хъæлæс. Истванько базæронд, уæдæ цы, иуцасдæр фендæр, фæлæ йæ хъæлæс баззад, куыд уыд, афтæмæй, кæддæр æм музыкайы хуызæн чи касти, уый. Абон дæр æм гъе, афтæ кæсы.

– Мах æнхъæлмæ кæсæм æхсин Славковскæйы фыдмæ, æмæ уый размæ рацыдтæн, – бамбарын кодта Филин.

– Уæдæ уый æз дæн.

– Ды! Истванько?! Нæ дæ æмбарын.

– О, о! Уый æз дæн, Петр! Фæлæ ды куыд тынг аивтай! Цы тыхджын, цы домбай сдæ, мæнæ нæ айнаг къæдзæхты хуызæн. Никуы дæ базыдтаин, дæ хъæлæсыл, дæ хъоппæг цæстытыл æмæ дæ бæзджын æрфгуытыл куынаæ фæгуырысхо уыдаин, уæд, стæй ма уымæй дæр, æмæ мæ уыцы номæй никуы ничи хуыдта.

– Истванько, уæддæр ма мын æй радзур, куыд баззадтæ удагасæй? Уыцы нау фæдæлдон, зæгъгæ, куы райхъуыст?

– Раст у, нау фæдæлдон, Петр. Фæлæ ма дзы цы иугай бæлццæттæ аирвæзт æндæр науты æххуысæй, уыдонимæ æз дæр фæдæн. Хуыцауы нæ фæнды тæригъæдджыны мæлæт æмæ мæн дæр Уый фервæзын кодта. Мæ фыццагдæр куыст Америчы уыди, господин Славковскийы фермæйы. Мæ чызг мæм фыста, нæ хабæрттæ дын фæдзырдта, зæгъгæ. Æмæ хъуамæ ды зонай, господин Славковский мæнæн цы бафæдзæхста æмæ ардæм цæмæн ссыдæн, уый. Æмæ куы базыдта, мæн нæ фæнды, удагас ма дæн, уый рахъæр кæнын, уæд мын бацамыдта мæ мыггаг айвын, йæхи номæй мæ ныффыссын, цæмæй афтæмæй уæлæуыл мæ ном æрбайсæфа. Йæ ус, йæ фырт, уæлдай тынгдæр та мæ зынаргъ бинойнаг тынг разы уыдысты ууыл. Гъе, афтæмæй „амард“ Истванько Прибылинский æмæ йæ бæсты фæзынди Стефан Славковский. Фæстæмæ нæ хæдзармæ раздæхын æмæ сымахимæ иумæ цæрын, нæ фыд куыд æнхъæл уыд, афтæ мæнæн мæ бон нæ баци. Ивкæ уыди дæ ус, æз та йæ уарзгæ кодтон. Стæй ма уæд æз нæ зыдтон нæдæр Хуыцауы, нæдæр Йесо Чырыстийы,

ныртæккæ сæ куыд базыдтон, афтæ, Хуыцауы сыгъдаг Фæд-
зæхстытæн дæр ницы æмбæрстон. Æмбæрстон æрмæст уый,
æмæ тæригъæд, стæй тæссаг уыдаид не 'ппæтæн дæр, иумæ
куы цардаиккам, уæд. Уымæ гæсгæ мæм хуыздæр фæкасти
„мард“ уæвын, уадз æмæ мын сымах æнхъæл уат.

Истванько ныхъхъус, Филины хъæлæсæй та сирвæзт тых-
джын хъæрзт.

– Ау! Мах тыххæй дæхи мæрдтыл банымадтай?! – Æз та
ма æрæджы дæр мæхи „æргæвстон“, Каины хуызæн лæгмар
дæн, зæгъгæ.

– Ды? Уæд цæй тыххæй?

– Афтæ мæм касти, доны дæ æз баппæрстон, Америкæ дæ
æнæбары æз ацæуын кодтон. Ивкæ дæу фылдæр уарзта, æмæ
æз куына уыдаин, уæд уæ дыууæ амондджынай цардаиккат,
сымах уæ кæрæдзийы аккаг тынгдæр уыдыстут. Мемæ та
зæрдæхæлдæй бахус йæ уд. Мæ фыд дæр уый фæстæ уайтагъд
амард. Мадмæ бæргæ зылдтæн йæ амæлæты онг, фæлæ йын
мæ бон уæд дæр нæ баци дæу баивын. Мæнæ уыныс уыцы
сыгъдæттæ, нæ халагъуд кæддæр кæм лæууыд, уый æмæ дзы
амондджынай цардыстæм. Æфсæддон хæс æххæст кæнынмæ
куы ацыдтæн, уæд хæдзар нæ сыхаджы æвджид бакодтон.
Æмæ æппындæр йæ къух узал доны нæ атылдта истæмæ
фæкассыны номыл, афтæмæй æвæгæсæгæй, æви зæфцы фы-
дæй бынтон быны сыгъд бакодта. Мæ бон дæр нæ уыд, стæй
мæ фæндгæ дæр уыйас нал бакодта йæ бынаты йæ фæстæмæ
ног саразын. Цæмæн ма мæ хъуыд? Ацы рухс дунейыл мын
куы ничуал баззад, мæ иунаг уды къоппайæ дарддæр.

Бæстæ ныссабыр. Фæлæ цы дзырдтой сæ зæрдæтæ дыууæ
æфсымæрмæ? Фæстагмæ фæкъæртт Истванькойы дзых.

– Бахатыр кæн, Петр, – загъта уый. – Фæлæ хъуыддаг раст
нæ рауад мæнырдыгæй, мæхи кæй æмбæхстон, уый тыххæй.
Æмæ уын узал дур сæвардтон уæ зæрдæты. Афтæ мæм
касти, ды амондджынай царыс дæ цотимæ, Ивкæимæ, нæ
хæхтæй фылдæр кæй уарзтон, уыцы рæсугъд Ивкæимæ. Æмæ
дæм хæлæг кодтон, фæлæ мæхиуыл мæ бон нæ цыд. Афтæ-
мæй та зыб ыты иунагæй удхар кодтон, бинонтæй царыны

амондæй тагъд фæхаудтæн. Æмæ тынг æвзæр бакодтон, мæхи кæй бамбæхстон, уымæй. Иу хатт куы æрыхъуыстон нæ фыды зианы хабар, уæд ныффыстон писмо мæ мадмæ, фæлæ йæ нал арвыстон. Фехъусын кæнын мын æмбæлди, удæгас дæн, загъгæ. Фæлæ кæсыс, ныхъхъус дæн мæхицæн æмæ дын зын кодтон!... Уæдæ мæ мадæн дæр йæ мæлæт фæраздæр кодтон ме 'дылы фæндæй. Æмæ мæ Хуыцау уыцы хæс систа, мæ иунаг сывæллон мæ ныууагъта æмæ алыгъд мæнæй. Ныр дæс азы бæрц рацыд ууыл, æмæ йæ мæнæ ацы ран ссардтон.

Уыцы ныхас айхъусгæйæ, Филин куыддæр фестæлфæгау кодта.

– Цом. Истванько, фæстиатгæнæн нал ис, науæд æгæр байрæджы кæндзыстæм, нæ ныхæстæ кæд фæуыдзысты!

Сыстадысты æмæ фæцауыңц.

– Бынай мæм дæлвæзы уæрдон æнхъæлмæ кæсы. Бæхтæрæг уым хизы бæхты, афонмæ махмæ æнхъæлмæ кæсынц. Фæндагыл ма аныхас кæндзыстæм.

Дыууæ æфсымæры араст сты сæ уарзон хæххон фæндагтыл, кæм сырæзыдысты, уыцы хæхты, сæ иу – чысыл ма бахъæуа, йæ райгуырæн бæстæ мысгæйæ, мыдадзын цырагъау ма батайа, иннæ та æнæ бинонтæй йæ мæлæт фыр хъыгæй ма ссара. Истванько базыдта, йæ чызг цы уавæры ис, уый, æмæ йæ рынчын уæрыччы фервæзын кæнын йæ бон кæй у æрмæстдæр Хæлар Фыййауæн.

Уый ауыдта йæ чызг Марийы: царды гуылфæнтимæ тохы йæ ныфс кæмæн асаст, уый æмæ йæ фæлурс цæсгомыл зынди, йæ фыд ын раджы кæй загъта, уыдон ыл кæй æрцыдысты... Уыцы „мæлгæ дидинагмæ“, стæй йæ сæргуыбыр уæрагсаст фыдмæ, дыдзырухс дардта ныгуылгæ хур. Никæйы бон уыд сæ бахъыгдарын кувгæ-кувын афтæ зæрдæрыстæй. Уалынмæ дын æрыгон сылгоймаг йæ цæстæй куы ракасид, рудзынджы 'рдæм куы ныджджих уайд æмæ куы ныззарид:

*Ды, Йесо, Ды мæ Ирвæзынæнæг
Банцой мæ бауадз дæ фарны риуыл
Тыхст улæнты разын мæ удылхæцæг*

*Дзæггæл мæ ма фæуадз мæ дард фæндагыл.
Дæуыл æууæ дын, Дæуыл æз, Йесо,
Дæуыл фæдзæхсын мæ уд æз, Йесо,
Дæ уындмæ бæллын æдзух æз, Йесо,
Дæу уæрыкк уæвын мæ цин у, Йесо.*

Йæ фыд æнæсхъæрæй куыдта, иннæтæ дæр афтæ. Уый та зарыд æмæ зарыд... Фæлæ мæнæ уалынмæ нал хъуыст йæ хъæлæс. Рынчын йæ цæстæнгас æндæрырдæм аздæхта æмæ æдзынæг ныккасти, йæ нывæрзæнмæ чи æргуыбыр кодта, уыцы цæсгоммæ.

– Мария, мæ уарзон хъæбул, нал мæ зоныс, æви? Уыцы сахат мидæмæ бахызти дохтыр, дисгæнгæ, фæлæ байрæджы кодта. Рынчыны цæсгом ныррухс сæуæхсиды хуызæн, мылазон тар æхсæвы фæстæ хæхты цъуппытæ чи рарухс кæны, уый хуызæн.

– Мæ фыд! Мæ папockæ! – рабадти йæ сынтæджы, йæ къухтæ йæ фыдмæ бадаргъ кæнгæйæ. Æмæ йын сæ æвæдза йæ фыды хъæддых къухтæ нæ ацахстой, уæд фæстæмæ æрхаудайд йæ хуыссæны. – Æрцыдтæ мæм? Æмæ мын ныббарстай мæ рæдыд? Уæддæр ма мæ уарзыс? Ох, куыд бæллын нæхимæ! Нæ хæдзармæ! Куыд бафæлладтæн кæйдæр бæстæйы. Ныр нал ралидздзынæн нæхицæй. Йесо Чырысти мын фæтæригъæд кодта. Айста мæ Йæхимæ... Ныр мæ бон амæлын дæру! – йæхимидæг дзырдта рынчын, сабыргай кæугæйæ æмæ фыды пьатæн дзуапп дæтгæйæ.

– Хуыцау дæ бахизæд! Ныр дæ мæлынмæ нал равдæлдзæн! – йæ дзырд баппæрста дохтыр. – Нырма дæ фыдæн куы нæма фенын кодтай дæ Ондрейкæйы.

Уыцы ныхæстæ айхъусгæйæ, рынчыны уæнгты цыма ног хъарутæ, ног тыхтæ баивылди.

– Мæхи Ондрейкæ! – фæхъæр кодта, йæ къухтæ æддæмæ радаргъ кæнгæйæ, Ондрейкæйы агурæг, – Ракæс ма, дæ дада нæм æрцыди. Лæгъстæ дæр ын нæ бахъуыд, йæхæдæг нæм æрцыд!

– Уайминут лæппу дадайы хъæбысы абадти æмæ йын

ныхъхъѣбыс кодта. Афтѣ ѣнхъѣл уыд, йѣ дада зѣронд лѣг у, урс боцъоджын, афтѣмѣй та йын боцъо дѣр нѣй, стѣй зѣронд дѣр нѣма у, фѣлѣ нырма хѣрзуынд. Лѣппу кѣдѣй-уѣдѣй ныр бамбѣрста, куыд ѣхсызгон у, исчи дѣ куы уарза, уый.“ Сывѣллоны ѣнкъард зѣрдѣ байдзаг цинаѣй, ныр йѣ сѣрыл дзураг фѣзынди, ныфс дзы бацъид, ѣдас ран кѣй цѣрдзѣн, уымѣй.

12. ЕГЪАУ НЫСАНТѢ

Ѣмѣ рацардтѣ, зѣгъгѣ, уѣд цынаѣ диссаг фендзынаѣ аду-нейыл! Ѣнаѣ диссаг нѣ базадысты Гемеерскийы хъомхизѣнтѣ дѣр. Сѣ зылды нырма разынди, дядя Филины фыды ма хорз чи хъуыды кодта ѣмѣ йѣ чи зыдта ахѣмтѣ. Сѣ зѣрдыл ма лѣууыд уый дѣр, йѣ фыртгѣй иуы Америкмѣ арвитынмѣ куыд хъавыд, иннаѣман та – ус ракурын. Ѣмѣ кѣд Америк-дзау исты ѣрѣфснаѣа бахъуаджы бонмѣ, уѣд уый фѣстѣ ѣппѣтѣй дѣр иумѣ цѣрдзысты. Адаѣмѣй нѣ ферох, Ист-ванько цы науы аленк кодта, уый фѣдѣлдон, зѣгъгѣ, уыщы хабар, лѣппуйѣн уѣдѣй фѣстѣмѣ фесѣфт йѣ фыд. Ѣмѣ мѣнаѣ ныр диссаг! Цѣрциаты диссаг! Дѣс ѣмѣ ссѣдз азы фѣстѣ Истванько Прибылинский уѣддѣр ссардта йѣ фыды къона, ѣрбацъид йѣ чызг ѣмѣ йѣ чызджы лѣппумѣ, йѣхима сѣ акѣныны тыххѣй. Ныр, йѣ уарзон хѣхты уѣлдѣфѣй фаг баулаѣфгѣйѣ, бѣрѣг нѣй, ацѣуа ма фѣстѣмѣ фурды ѣдтемаѣ? Уал ѣмѣ уал азы тѣрхонгонды хуызѣн ѣцѣгѣлон бѣстѣйы фѣцѣр?! Цѣргѣ, ѣвѣдза, тынг хорз кодта, фѣлѣ йѣм йѣ зѣрдѣ никуы сдзырдта, мѣхи хѣдзары цѣрын, зѣгъгѣ, ѣдзухдѣр цыма уазѣгуаты бадти. Уѣдѣ фынаѣйѣ дѣр куынаѣ уал ѣфсѣды йѣ райгуырѣн бѣсты!

Истванькойы ѣрцыды хабар базонгѣйѣ, ѣртѣ хѣлары куыд кодтой, уый радзурын, кѣнѣ ныффысын никаѣйы бон бауыдзѣн! Палко уал хъѣдмѣ азгъордта, йѣ тыппыртѣ уым суадзыны тыххѣй, йѣ цыны цѣссыг уым донау мызти. Арфѣ

кодта Ирвæзынгагæн, дядя Филины йæ царæнбонты маestyтæй Чи фервæзын кодта, Истванькойы йын æнæнизæй, дзæбæхæй Чи фенын кодта, уый тыххæй. Палкойæн уæлдай æхсызгондæр та Пуый уыд, Истванькойы дæлфæдтæм бадыны фадат ын кæй фæци, тынг æй бауарзта фыццаг фендæн, стæй ма дзы Хуыцауы Ныхасы кой куы фехъуыста, уæд та бынтон диссагæй баззад.

Ондрейкæ та ууыл цин кодта, æгайтма дядя Филин æмæ Петр йæ хæстæджытæ разындысты. Дыууæ лæппуйы кæрæдзиуыл ныттыхстысты, æмæ куыннаæ уæдæ, кæд æмæ дыууæ æфсымæры цот сты!

– Ардæм куыддæр æрбахаудтæн, афтæ цыма мæхи хæдзарыл сæмбæлдтæн, уыйау мæм фæкаст, – загъта æхсин Славковская, – дæу та, дядя Филин, дæхи чызджы хуызæн бауарзтон.

Фæстæдæр Истванько йæ чызгæн афтæ:

– Уæвгæ тынг хъыг кодтон, мæхионтæй мæхи кæй бамбæхстон, уый тыххæй. Фæлæ ныр уынын, мæ Хуыцауыхай Йесойы хорзæхæй хайджын кæй дæн, Америкы царгæйæ, Петр та – ам. Уый стыр фарны хъуыддаг у махæн, кæрæдзи фæдтам, кæрæдзиуыл нæ дзæбæх æнæнизæй сæмбæлын кодта Йесо.

* * *

Филин йе 'фсымæрæн фенын кодта Ондрейкæйы зæххытæ. Рынчын куы фæдзæбæх, уæд иууылдæр ацыдысты галуан уынынмæ. Семæ ахуыдтой Палко æмæ Петры дæр. Лæппута парчы хъазыдысты пуртитæй, сæ дада сын Америкæй кæй æрбаласта, уыдонæй. Æрыгон сылгоймагæн йæ лæггадгæнджытæ æрбахастой тухгæ бандон. Ууыл йæхи æруагъта æмæ афтæмæй касти лæппуты хъазтмæ, æхсызгон ын уыд, сывæллæттæ хъæлдзæг кæй уыдысты, уый. Рæстæггай йæм-иу базгъордта Ондрейкæ, ацинтæ йыл-иу кодта, æмæ та фæстæмæ хъазынмæ. Чи ссардæн уый бæрц ныхæстæ, сабийы чысыл зæрдæйы стыр цин радзурыны фаг?!

Уæдмæ господин Славковскийæн хæдзарады хицауиуæггæнаг фенын кодта арæзтæдтæ, фос, хордæттæ, хъомхизæн-

тæ, æмбæрста. Лæггадгæнæг федта, господин Славковский хъæуон хæдзарад хорз кæй зоны, уый.

Уыцы рæстæджы дæргъы галуаны сцæттæ кодтой стыр хуынд. Фынгтæ рацарæзтой бæлæсты аууоны. Хæринагтæ фынгмæ хастой зынаргъ рæсугъд тæбæгъты æмæ кæхцыты, кæддæр господин фон Гемерскийы хъал усы чи уыд, уыдоны. Галуан ныр æлхæд уыд æд мебель, æд мигæнæнтæ, цыдаридæр дзы дзаумайæ уыд, къусæй, коппы онг, уыдон сеппæтимæ. Адæм иууылдæр уыдысты хъæлдзæг, æппæлыдысты хæринагтæй, алы диссаг адджинагтæй. Ондрейкæ цингæнгæ лавæрдта йе 'мбæлттæн алыхуызон хæрзад хæринагтæй. Æрмæстдæр иунаг Славковский йæхи иучысыл дардта сагъæсхуыз. Йæ тых йæ бонæй архайдта адæмимæ ныхас кæныныл, фæлæ йæхиуыл йæ бон уыйас нæ цыд.

Лæппутæ хъазынмæ куы аздæхтысты, уæд ма уыдонимæ хæдзарады хицауиуæггæнæджы дыууæ фыртмæ дæр бадзургæйæ, господин Славковский æнæ схъæрæй рацыд уырдыгæй, каштан бæлæсты аллеиы сындаг къахдзæфтагæнгæ. Уырдаæм æм зынди кæддæры æмбисонды хорз дыргъдоны ных, ныртæккæ æнæзылдай чи баззад хъæддаг дыргъдзæхæрадоны хуызæн, уый. Уалынмææ йæ раййæфта Филин дæр.

– Цыдæр дын фæхъыг æнхъæлдæн, æфсымæр? – сфарста Истванькойы. – Афтæ дæм кæсы галуанæн, цас æмбæлд, уымæй фылдæр бафыстам, æнæ хицауæй зилинаг кæй у, уымæ гæсгæ, ома?

– Ууыл бæргæ нæ сагъæс кæнын, Петр. Уый нæ, фæлæ ма цыфæнды зилинагæй дæр зынаргъ æппындæр нæу, – йæ мидбыл бахудгæйæ загъта Истванько.

Уæддæр мæм цыдæр тыхстхуыз кæсыс, цæуылдæр дæ зæрдæ къæпп кæны.

– Æз цæуыл тыхсын, уый дын загъдзынæн, Петр. Æрмæст æй макæмæн ской кæн. Мæ чызг ныртæккæ уый бæрц лæмæгъ у, æмæ йæ мæ бон Америкæ аласын нæу. Ам, нæхи зæронд райгуырæн бæстæйы тагъддæр фæхæццæн йæхиуыл. Уæдæ йæ сывæллон дæр кæцæй ацæудзæн Америкæ, ам ын æппæт дæр ис йæ цардцæрæнбонты фаг. Æмæ мæ чызг ам

æххæстæй куы схицау уа, уæд æй бахъæудзæн хæдзарадæн хицауиуæггæнæг, æнæхин адæймæгтæн ахæм бынатмæ зын бахауæн у. Гъе, уыдæттыл ахъуыды кодтон; цæмæн æй хъæуы æддагон адæймаг, кæд æмæ йæхицæн нырма æрыгон фыд ис, йæ бон фермайы бакусын Европæйы дæр кæмæн у, ахæм.

– Куыд æхсызгон мын у, Истванько, ахæм хъуыды дæм кæй æрцыд, уый! – ныццин кодта Филин.

– Бæргæ уайд хорз, фæлæ ма иу хъуыддаг та ахæм ис. Ферма Америкы у мæныл фыст, не сияхс Адальбертæн дзы бафиддзынæн, цы хай йæм дзы хауы, уый аргъ, фæлæ мæ зынаргъ къай Америкы райгуырд. Æмæ йæ цымæ бафæнд-дзæн кæйдæр бæстæм ацæуын? Фыццаг уал мæн хъæуы уымæн хабæрттæ бæлвырд бамбарын кæнын æмæ кæд разы кæна, уæд ралиддзыстæм цæрынмæ ардæм. Америкы нæ ферма ауай кæниккам æмæ йын йе ’хца ацы фермайыл ныффиссиккам. Уый уыдзæн непæты схæссыны фаг дæр. Æз, куыд хицауиуæггæнæг, бакудзынæн мæхи æмæ мæ Агнесы фæдарыны фаг, уый бæрц мæ бон у. Мæ бинойнагæн æгъгъæд фæуæд фæллой кæнын æмæ йæ фæллад суадзæд, бирæ фыдæбон фæкодта йæ царды дæргы.

– Æхсæвæй, бонæй кувдзынæн Хуыцаумæ, цæмæй дæ бинойнаг сразы уа ардæм, – загъта Филин. – Мæн тынг фæнды, ам куы уаис, уый, нæ алыварс нырма цас талынг адæм цæры. Бирæтæ Йесойы зонгæ дæр нæ кæнынц. Æмбарын, æнæ Палко куыд уыдзыстæм, махæй куы ацæуа, уæд, ды та уæддæр йæ бæсты махæн кæсис Библи, амонис нын Хуыцауы Ныхас.

– Уый зын загъгæн у, Петр, Йесо куыд хъуамæ скодтаид Палкойæ уæлдай арæхстджын лæггадгæнæг. Фæлæ раст куы загъæм, уæд уыцы сабийы хуызæн курдиат мæнмæ нæй. Уый хыгъд мæм ис бирæ азты фæлтæдзинад Хуыцаумæ баст-дзинадты. Ацы фæстаг азты хызæмæрттæ мæн тынг фæхæстæг кодтой мæ Хуыцауыхаймæ, уый мын загъы: „Æмбарын дын дæ хъыг“. Мæ хъуыдыйы раджы æрцыд, стæй махæдæг дæр тырныдтон Чырыстийы æвдисæн уæвынмæ. Уыцы хъуыды дæр мæ ласы мæ рæсугъд райгуырæн бæстæм.

Æмæ мæм афтæ кæсы, цыма мæ бинойнаг Агнес сразы уыздæн мæ фæндыл æмæ рацæудзыстæм ардæм. Æмæ ныл уæд æрцæудзысты нæ фыды ныхæстæ. Афтæ æнхъæл уызд: „Истванько уым æрæмбырд кæндзæн æхца, дзаг армæй сыздæхдзæн нæхима æмæ иумæ æмдыхæй нæ хæдзарады куыст кæндзыстæм...“ Стæй кæд нæ бинонтæ сеппæт æгас нал сты, уæддæр нæ дыууæ мæнæ стæм. Хуыцауы фæндæй кæд рацæуæм ардæм, уæд мæ фыццагдæр нысан цы у, уый дын зæгъон?

– Цы?

– Дзыгъхъынног скæндзынæн нæ хæдзар, ацы хæлддзæгтæ куызд нæ уал фенон, афтæ. Æмæ йæ дардзыстæм Петрæн. Куы схъомыл уа, уæд ма йын ды иу чысыл бафтаудзынæ йæ зæххыл, ныр та уал æй хæсдзыстæм иумæ æмдыхæй.

13. УЫЙ СÆ ИУУЫЛДÆР ФÆЦАРÆЗТА РÆСТЫРДÆМ

Хатгай бонтæ нæ хъуыдытæй рæвдздæр фезгъорынц, къуыритæ та -фынты хуызæн. Иу ахæм бон Филин Палкойы аласта сæ хæдзармæ. Бинонтæ йыл сеппæт дæр цинæй сæхи схастой, йæ мад æмæ йæм йæ фыды мад кæсынæй нал æфсæстысты. Палкойы фызд æдыхст нæ уызд, сæ бинонтæн агуырда ног цæрæнуат. Æмæ йын дядя Филин бацамыдта хорз фæнд: „Дæ бинонты къорды демæ айс æмæ зымæгиуат бака хохы, чысыл хæдзары. Æхсин Славковская дын сæ зæронд бæлæстæ акалыны бар радтдзæн æмæ сæ æрцæттæ кæндзынæ зымæджы дæргъы дæхицæн хъæддзаума, хъæдгæсы фæнды ног талатæ ныссадзын, ног хъæдæн бындур сæварын. Уыцы рæстæджы дæргъы, чи зоны, уæхи аккаг исты дæ къухы бафтæ. Уемæ раласут æрмæст æппæтæй æхсызгондæр хъæугæ дзаумæттæ æмæ мигæнæнтæ. Хуыссæнгæртæ, стъол, бандæттæ, къус, къоппытæ фаг ис галуаны“.

Иууылдæр дзы бузныг фесты дядя Филинæй. Æхсин Славковская йæ фызд æмæ тетя Моравецимæ балыгъди галуанмæ. Ондрейкæйы мад алы райсом дæр цыди фиййæутты халагъуд-

мæ æмæ-иу дзы баззади суанг изæрмæ. Хатгай-иу æхсæвиуат бакодта Ондрейкæйы уаты, арæхдæр та лæппуты йемæ кодта галуанмæ. Уым райдыдтой галуан æндæр уагыл рацаразыны куыстытæ господин Славковскийы разамындæй. Цæхæрадонгæсан дæр бауынаффæ кодта Славковский, радта йæм æхца æмæ райдыдта дыргъбæлæстæм зылын, хуыскъ бæлæстæ калын, ног талатæ дзы садзын. Дыууæ къуыримæ галуан æмæ йæ алфамблай дыргъдон фестадысты бынтон æндæрхуызон. Пълотниктæ базылдысты паркет пълотæм, цартæм, рудзгуытæм æмæ дуæрттæм. Æфснайгæйæ, галуаны разынди бирæ рæсугъд хъæдын бандæттæ, сынтæджытæ, стълотæ æмæ æндæр дзаумæттæ; сеппæт дæр бабæззыдысты Палкойы хæдзарæн. Ныр Лезины бинонтæ æнæмæтæй, алцæмæй ифтонгæй сæ зымæг арвыстайккой уыцы хæдзары. Суанг ма дзы Дунаймæ дæр æрхаудта замманай къуым, уарынай дæр хъахъхъæд æмæ дымгæйæ дæр.

Иу ахæм сæрдыгон хъарм изæр фиййауы халагъуды дуармæ бандзæрстой арт. Дядя Филин кусджытæн сеппæтæн дæр фехъусын кодта, абон нæм изæрæй уыдзæн куывд æмæ уе 'ппæты дæр хонын, зæгъгæ. Цавæр куывд? Ничи йын ницы зыдта. Уалынмæ æрбахæццæ сты Петр, Ондрейкæ æмæ Палко, сæ фæдыл, сæ къæдзилтæ тилгæ, згъордтой Дунай æмæ Фидель дæр. Лæппутæ хабар фехъусын кодтой Лезины бинонтæн æмæ ныр уырдыгæй æрбаздæхтысты алыхуызон хæринагты хæйттимæ. Палкойы фыды мад сын радта æнæхъæн къоппы дзаг адджинагтæ члауитæ æнгузтимæ фыхæй. Ондрейкæ ард хордта, уыдон хæрзаддæр сты цыфæнды финиктæ æмæ фисташкæтæй дæр, зæгъгæ.

– Мæ мадыл абон стыр цины хабар сæмбæлд, – дзырдта Ондрейкæ йæ хæлар Палкойæн. – Кæдæй-уæдæй писмо райста Америкæй йæ мадæй. Мæнмæ дæр тынг хорз писмо ныффыста, æццæй Петр?

– О! тынг цыбыр писмо, мæнмæ дæр дзы саламтæ, – загъта Петр.

– Цы ныффыста мæ мадмæ, уымæн ницы зонын, фæлæ уый уайтагъд азгъордта дадамæ æмæ йæ хъуырыл атыхст,

кауга ама худгайа. Аваццаган са на фандыд, аз ай бамбарон, уый ама са каредзима дзырдтой англисагау; ма зарда дарын, фастадар нын бамбарын кэндзысты хабар. Дядя Филин загъта, абон нам куывд уйдзэн, зэгъга.

– Мах дар сахуыр кодтам ног зарэг. О! Ама цы зарэг у, уый та!

Абон ай азардыстем, да ныййарджыты зардама фэаудзэн, Палко, – аппæлыд Петр.

Ацагдар хорз рауад куывд! Палко дыууа уарыччы сфизонаг кодта уахстытыл. Дядя Филин сеппæтæн дар райуарста кардота ама ставд урс члауита армыдзаггай. Стево арбахаста дыууа дурыны дзаг суадонай, тетя Моравец та райуарзта печенита. Сеппæт дар хайтта лавæрдтой Палкойа рæсугъд хæдуæздан мадæн, йæ фыдæн ама са заронд усæн. Са хайтта хæрд куы фесты, уæд арбабадтысты арты алфамблай. Господин Славковский байгом кодта Сыгъдæг Фыстаг ама дзы бакасти 103-æм псалом. Тынг бæстон дзырдта æппæт хатыргæнаг Хуыцауы стыр уарзондзинады тыххæй. Стæй иууылдар иума азарыдысты иу гимн. Уалынма Палко касын байдыдта йæхи Чыныджы, Корнили йæ бинонтима иума æмхуызонай Йесо Чырыстийыл куыд баууандыдысты, уый тыххæй (Деян. 10:1-48). Цы кауинаг уыд уыцы адæймаджы цард, кæд иудазыг дар куывта ама хæрзаудæнтæ кодта, уæддар. Фæла хъуыддаг уый мидæг ис, ама на зыдта Йесо Чырыстийы, стæй аргæ дар на кодта, кауылты Йæм бацауга у, уый. Ама куыд амондджын рауад, апостол Петр æм куы арбацыд, уыима иума та Йесо Чырысти Йæхæдæг, уæд! Куыд тынг бацин кодтой йæ хæдзары бинонтæ сеппæт дар Йесо Чырыстийыл.

Уый фæста хæхбæсты ныййазæлыд зарэг, кай кой ракодтам, уыцы хабæртта æвдисæг зарэг, Хуыцауы Уарыччы кадæн мæна ахæм ныхæстæй:

*Айс на арфа неппæты номæй
Дæ фыр уарзты тыххæй на зæрдæйы бынæй,
Адæмы сæрыл Дæ удхары тыххæй,
Дзыллайы фарныл Дæ туджы 'ртахы тыххæй.*

*Цына бавзарстай æлгыстæй, надæй,
Нæ тæригъæдтæ Дæхима айстай,
Алкæйы сæрыл Дæ уд æрхастай,
Æппæты бæсты мæлæты сæр райстай.*

*Ирвæзт дæн, ирвæзт æрмæст Дæ фæрцы,
Ууыл мæ цæссыг фыр цинæй згæлы.
Дæ мæлæт мæнæн рæстырдæм фæци,
Хуыцаумæ мын фидыды хос фæци.*

*Дæ рæдау митæ, Дæ бирæ хæрзтæ
Цæмæй уыдзысты махæн та фидгæ?
Æви æппына дзухæй Дæу Рухс ном мысæ,
Арфæгондæй цæрдзыстæм ДÆУИМÆ.*

Зарæг ныссабыр æмæ арты алфамблай чи бадти, зарæгмæ хъусгæйæ, уыдоны цæсгæмттыл зынди, сæ зæрдæмæ куыд тынг бахъардтой зарæджы ныхæстæ, уый. Уæлдай тынгдæр та Филины цæсгомыл. Бæстæ ныссабыр. Арвы риу æрбахгæдтой тæрккъæвдайы саумлазон мигътæ, ныгуылæнырдыгæй ферттывтæ арв æмæ йæ фæдыл кæцæйдæр дардæй æрбайхъуысти арвы нарын. Фæлæ къæвда не 'рбахæццæ, æрцыди кæмдæр иувæрсты.

Уалынмæ йæ бынатæй сыстади дядя Филин, æмæ Чырыстийæн зæрдæбын арфæтæ куы ракодта, кæй сæ бабæрæг кодта, сæ рæзты кæй нæ аивгъуыдта, уый тыххæй, уæд фехъусын кодта, ацы изæры куывд цæй номыл арæзт æрцыд æмæ дзы Филин йæхæдæг йæхи æппæтæй амондджындæр цæмæн нымайы, уый.

Канд æхсин Славковская нæ, фæлæ ма йæ фыд дæр загъта, ам ма ноджы дæр бафæстиат уæм, загъгæ. Райсом кæд Хуыцауы фæнда, уæд господин Славковский цæуинаг у Америкæ, йæ бинойнаджы ардæм сласыны тыххæй. Æмæ куыддæр уым йæ бынтæ æрбауæй кæна, афтæ рафардæг уыдзæн йæ фыдыбæстæм æмæ дзы никуал никæдæм ахаудзæн.

Уыцы хабар чи фехъуыста, уыдоны цин чи равдисдзæн,

кай бон у уый аккаг зæрдæбын ныхæстæ ссарын? Ондрейка хъæбыстæ кодта йæ мадæн, йæ дадайæн, дядя Филинæн.

Мах баззайдзыстæм ам хæхты, дядя Филинмæ! мах нæ цæуæм дардмæ, баззайдзыстæм ам, нæхимæ, хæхбæсты! Æмæ Палко дæр уыздæн махимæ!

– Афтæ гæе, мæ хур, мах цæрдзыстæм ам Йесо Чырысти-имæ иумæ, – загъта дада, гыццыл Ондрейкайы йæхимæ æрбайвазгæйæ.

Уалынмæ арт дæр бамынаг. Дардæй ма хъуысти арвы нæрын, æрттывта арв, фæлæ фиййæутты халагъуды сæрма цахæртæ калдтой стъалытæ. Адæм куы ахæлиу сты, уæд Филин йæ ахуыр æгъдаумæ гæсгæ азылди хæдзарыл, сæ бынæтты сты иууылдæр, æви нæ, уый бæрæггæнæг. Æмæ, айфыццаг афтæ разилгæйæ, бандоныл бадгæ æхсин Славковскаяйы куыд федта, афтæ та ныр дæр уыцы бандоныл чидæр бадти, Йæ рæзты хъавыди æнæсыбырттæй раивгъуыйынмæ, фæлæ йæм фæдзырдæуыд.

– Мах зыдтам, æрбацæудзынæ, уый, – сдзырдта йæм господин Славковский æмæ йæ æрбадын кодта йæ фарсмæ. – Мария дæ цæмæйдæр бафæрсиаг у.

– Мæн? – ныддис кодта лæг.

– О, о? дæу, нæ зынаргъ дядя. Мæн дæуæн загъын фæнды, цæмæй ныхъхъуыдты уадзай фиййæуы куыст æмæ рацæуай махмæ. Сæвæрдзыстæм дæ нæ бынтæм цæстдарæгæй æмæ цæрдзыстæм иу бинонтæй.

Æрыгон сылгоймаг зæрдæбынæй бамбарын кодта йæ кур-диат. Фæлæ зæронд фиййæу йæ сæр ныттылдта.

– Бузныг, мæ хур. – Зæрдæуынгæгæй радта дзуапп. – Тынг æхсызгонæй цæрин сымахимæ иу бинонтæй, тынг зынаргъ мын стут уе ’ппæт дæр, фæлæ мæ мæ куыстæй ма цух кæнут. Æнамонд гуырд дæн æмæ уыцы куыст фæкодтон мæ цæрæн-бонты, мæ уды рыст дзы къаддæр кодтон, фысфосимæ сахуыр дæн, æрдзы хъæбысы мæ цард арвыстон, ацы куысты базæронд дæн æмæ ма æрæджиау ногæй цы райдайон!... Уæлдайдæр мæ цард куы фæци, уæд, ныр мæ ныуадзут лæугæ ме ’цæг дунейы къæсæрыл! Æфсæрмы мæ ма кæнут, æз хуымæ-

тæджы фиййау, сымах бонджын адæм. Цæрынæн мæ цыдæриддæр хъæуы, иууылдæр сæ амал кæнын мæ сыгъдæг уды фаллойæ. Цæрæнуат мын ис, стæй мæхи иунæг нал хонын сымах мæ цуры не стут? Исты мæ нæ уарзут? Кæрæдзимæ цæудзыстæм, кæрæдзийы бæрæг кæндзыстæм, бæрæг дардзыстæм, уæлдайдæр та, мæ зынаргъ æфсымæр, Америкакæй куы сыздахай, уæд. Фæлæ уæ курæг дæн иунæг хъуыддаг: æвæдза уæ исты рантысти уæлдай, уæд Палкойы скъоламæ радтут! Йæ фыд тынг тыхсы, ахуырæн ын йæ бон фидын кæй нæу, ууыл. Хуыцау ын цы курдиат саккаг кодта, уый та йын ницавæр скъола ратдзæн. Фæлæ кæд нæ амонд уа, уæд аргъуанты кафедрæты æрлæудзæн æцæг лæгтæ, æцæг уырнджытæ æмæ Рæстдзинады Рухс уæд тагъд йæ тынтæ райзæрдзæн нæ магуыр адæмыл!

– Дядя Филин, арфæ дын кæнын. Мæхæдæг дæр ахъуыды кодтон ууыл, фæлæ нæ бауæндыдтæн уый тыххæй Палкойы фыдимæ аныхас кæнын. – Бамбарын кодта йæ хъуыды æрыгон сылгоймаг, дядя Филины дæрзæг къух райсгæйæ. – Дæ зæрдæ мыл дар, Палкойæн æхсызгонæй бакæндзынæн, мæнæй аразгæ цыдæриддæр уа, уый. Уыцы саби махæн æрхаста Рухс æмæ ирвæзыны ныфс. Бантысæд ын ирвæзындзинады хабарæй нырма бирæ удтæ, бирæ зæрдæтæ барухс кæнын.

Æхсæвы млазон æмбæрзæн æнæ зынгæйæ йæхи дæламæ уагъта зæхмæ. Кæцæйдæр ма хатгай хъуысти хъисын фæндыры иугай зæлтæ. Стево, æхсæвгæсы хæс æххæстгæнгæйæ, зарыд словакаг зонгæ зарæг:

*Куы зонин, кæдæм згъоры æхсæв,
Фæстæмæ йæ бæргæ раздахин уæд...*

Фæлæ æхсæв аивгъуыдта æмæ фæстæмæ нæ раздæхт. Уæд цæмæн? Æхсæвы фæстæ ног райсом ралæууыд, арфæйаг бон, Йесо Чырыстийæн йæ зæрдæмæ фæндаг чи радта æмæ Хуыцауы сывæллæттæ уæвыны бар Чырыстийæ чи райста, уыдон сеппæтæн.

Зынаргъ хæлæрттæ!

Кæд уæ Хуыцауы тыххæй, æнусон царды тыххæй, уæ уд фервæзыны тыххæй фылдæр базонын фæнды, уæд нæм фыс-сут мæнæ ахæм адресыл:

362003, Владикавказ, а/я 1039

Чырыстон динæ хæрзаудæнгæнæг Цæгат Ирыстоны Ми-наварад

КРИСТИНА РОЙ

ЁРТА ХАЛАРЫ